

Motivatie onder druk

*Een zorgethisch onderzoek naar de motivatie van
vrijwilligers in maatjesprojecten in een context van
toenemende maatschappelijke druk op de zorg*

Magda Brak

Studentnummer: 1030191

Datum: 16-08-2024

Cursus: ZEB-70 - Afstudeeronderzoek

Begeleider: dr. Gustaaf Bos

Tweede lezer: dr. Alistair Niemeijer

Examinator: dr. Gustaaf Bos

Aantal woorden: 25.192

Master Zorgethiek en Beleid – Universiteit voor Humanistiek

“Want helpen is [...] het geluk van een mens bevorderen”¹

¹ Keij, J. (2019). Levinas in de praktijk, p57.

Voorwoord

In de zomer van 2020 schreef ik me in voor de master Zorgethiek en Beleid. Ik was enthousiast geworden bij een voorlichting van de Universiteit voor Humanistiek. Ik zag in de master een mooie combinatie tussen het maatschappelijk beschouwende van mijn studie geschiedenis en het zorgende vanuit mijn studie sociaal juridische dienstverlening en mijn werk. Dat de master ook nog verband hield met mijn voorliefde voor filosofie was de kers op de taart.

Rond die tijd hoopten we dat de coronapandemie op zijn retour was en dat het onderwijs weer fysiek gegeven zou worden. Dat liep anders. In het eerste jaar waren uiteindelijk alle mastervakken digitaal. Ik vond dat een uitdaging en was dan ook blij dat ik in het tweede jaar voor het eerst een aantal colleges kon volgen op de universiteit.

Ik heb er lang over gedaan. Gedurende de master ben ik getrouwd, ben ik twee keer verhuisd en vroeg mijn werk en omgeving om aandacht en tijd. In de laatste twee jaar schreef ik stukje bij beetje aan mijn scriptie. Een algeheel vertrouwen in de goede afloop ontbrak me vanaf het begin en heeft me gedurende de uitlooperperiode parten gespeeld. Ik ben goed geworden in de moed te verliezen, de brokstukken weer op te rapen en weer met goede moed aan de slag gaan. De master heeft me gevormd op andere manieren dan ik had kunnen vermoeden.

Ik kon dit niet alleen. Het feit dat u nu dit voorwoord kunt lezen is te danken aan heel veel mensen in mijn ‘web van relationele betrekkingen’. Natuurlijk de vier respondenten die meegewerkt hebben aan mijn onderzoek. Dank voor jullie openheid en eerlijkheid. Vanuit de universiteit, Gustaaf, dank voor je geduld met mij. Het zal voor jou ook niet altijd duidelijk zijn geweest wat je met me aan moest. Inge-Marlies, dank voor je regelmatige vragen naar een update van het schrijfproces. Mijn studiemaatjes, en dappere medeschrijvers, die ik door de tijd heen heb versleten, Dingena, Martine en Roy, jullie ben ik ieder op een eigen manier dankbaar. Zonder jullie en mijn studiegenoten van ons ZEB-40 groepje, die ik nog steeds met enige regelmaat ontmoet, was het niet gelukt. Dank aan iedereen die oprecht geïnteresseerd ofwel wat plagend vroegen “hoe het met de scriptie is”. Zij gaven me zonder het te weten motivatie.

En natuurlijk mijn Simon, alle liefde voor jou.

Magda Brak, augustus 2024

Samenvatting

Sinds de jaren '70 is een omslag zichtbaar in de inrichting van het Nederlandse verzorgingsstelsel. Er hebben diverse decentralisaties op de gebieden zorg, werk en inkomen en jeugd plaatsgevonden. Tevens is toegewerkt naar een indeling van de maatschappij waarin meer participatie en solidariteit wordt verwacht van de individuele burger. Een van de gevolgen van dit beleid is de overheveling van zorgtaken naar vrijwilligers, een ontwikkeling die Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) 2015 in een stroomversnelling is gekomen.

In dit onderzoek is middels fenomenologisch onderzoek gekeken naar de vraag op welke wijze vrijwilligers in maatjesprojecten de toegenomen maatschappelijke druk ervaren en hoe deze ervaring zich verhoudt tot hun motivatie voor vrijwilligerswerk. De zorgethische concepten 'relationaliteit' en 'zorg' zijn in het theoretische deel geanalyseerd en er is gekeken hoe deze inzichten kunnen bijdragen aan betere zorg voor vrijwilligers.

Uit de literatuur komt naar voren dat reflectie op de ervaring kan leiden tot kennis over de ander, waardoor ethische verantwoordelijkheid ontstaat. Ook bewustwording en reflectie op de lichamelijke draagt bij aan zelfkennis en begrip van de ander. Zorgethiek ziet de relatie als een ruimte waarin door wederzijdse afstemming erkenning en zorg worden uitgewisseld en waarin identiteit wordt gevormd door de interacties met anderen. Zorg wordt beschouwd als een sociaal en politiek vormgegeven praktijk. In een neoliberale samenleving, waarin het individu centraal staat, is de precariteit van het individu en kwetsbare groepen toegenomen. Maatjesprojecten vormen een publieke interventie die gericht is op het private domein. In een geïndividualiseerde samenleving is een door organisaties gekoppelde relatie een van de wijze waarop contact kan ontstaan. In maatjesprojecten uit zich dit in het omzien naar elkaar, aanwezig zijn, elkaars nood herkennen en actie ondernemen.

Motivatie blijkt een gelaagd en dynamisch proces dat zich ontwikkelt in interactie met de omgeving. Interne persoonlijke en externe maatschappelijke factoren beïnvloeden elkaar en dragen bij aan het ontstaan van motivatie. Uit de bevindingen blijkt een onderscheid tussen de motieven om aan vrijwilligerswerk te beginnen en de motieven om hiermee door te gaan. Specifiek voor maatjesprojecten lijkt de motivatie, naarmate de relatie zich verdiept, meer gericht te raken op het maatje en wordt de relatie in zichzelf een bron van motivatie.

De ervaring van toegenomen maatschappelijke druk komt tot uiting op relationeel vlak. Vrijwilligers worden in hun relatie met hun maatjes geconfronteerd met soms complexe problematiek, waarbij het niet vanzelfsprekend is dat zij in staat zijn hier op de juiste manier

op te reageren. Het aangeven van grenzen, zowel aan hun maatje als aan zichzelf, blijkt voor veel vrijwilligers lastig, doordat zij te maken krijgen met zowel een zorg- als relationeel appel. De maatschappelijke visie op zorg resoneert met de morele waarden van de vrijwilligers, die het ondanks de ervaren relationele druk als vanzelfsprekend beschouwen om hulp te (blijven) bieden aan degenen die dit nodig hebben.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting.....	3
Inhoudsopgave	5
1 Problemativering en relevantie	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Maatschappelijk probleem.....	7
1.3 Wetenschappelijk probleem.....	10
1.4 Vraagstelling	14
1.4.1. Hoofdvraag	14
1.4.2. Deelvragen.....	14
1.5 Doelstelling	14
2. Theoretisch kader	15
Inleiding	15
2.1. Zorgethiek	15
2.2 Relationaliteit	16
Fenomenologie	17
Actieve relationaliteit.....	17
Relationaliteit en de ander	17
Relationaliteit en wederkerigheid	18
Belichaamde relationaliteit	18
Relationaliteit en zorgethiek	19
2.3 Zorg	19
Zorg	19
Zorg en maatschappij.....	20
Kwetsbaarheid	21
2.4 Relationaliteit en zorg.....	22
Autonomie	23
3. Methode	25
3.1 Onderzoeksbenadering	25
3.2 Onderzoeksmethode	25
3.3 Casusdefinitie en onderzoekseenheid	26
3.4 Sensitizing concepts	26
3.5 Dataverzameling.....	27
3.6 Data-analyse	27
3.7 Ethische overwegingen.....	28
4. Bevindingen uit empirisch onderzoek	29
4.1 Motivatie	29
Interne en externe motieven.....	29
Ontvangen door geven	31
Randvoorwaarden.....	32
4.2 Relationaliteit	34
Presentie en verplichting.....	34
(On)Gelijkwaardigheid.....	35

Andersheid.....	37
Commitment.....	38
Ervaring en wederkerigheid.....	39
Betrekken eigen netwerk.....	39
4.3 Zorg.....	41
Redenen tot zorg.....	41
Plicht en verantwoordelijkheid.....	41
Uitvoering van zorg.....	43
Ervaring en wederkerigheid.....	44
4.4 Ervaren druk.....	45
Andersheid.....	45
Rolduiding en grenzen.....	46
Relationele druk.....	46
Begeleiding.....	49
4.5 Conclusie.....	50
Motivatie.....	50
Relationaliteit.....	51
Zorg.....	52
Ervaren druk.....	53
5. Discussie.....	54
5.1 Empirische bevindingen en het conceptueel kader.....	54
Relationaliteit.....	54
Zorg.....	57
5.2 Empirische bevindingen en het maatschappelijk- en wetenschappelijk kader.....	62
Ervaren druk.....	62
Motivatie.....	65
5.3 Conclusie.....	66
6. Conclusie.....	68
7. Kwaliteit en beperkingen van het onderzoek.....	71
7.1 Validiteit en betrouwbaarheid.....	71
7.2 Beperkingen.....	72
Literatuur.....	73
Bijlagen.....	77
Informatiebrief: Motivatie onder druk.....	77
Toestemmingsformulier: Motivatie onder druk.....	79
Topiclijst afstudeeronderzoek: Motivatie onder druk.....	0
Methodologische verantwoording.....	0
Codeboom.....	0
Reflexief logboek.....	2
Weergave enkele transcripties en coderingen met oog voor context.....	3

1 Problemativering en relevantie

1.1 Aanleiding

Zowel in mijn persoonlijke leven als in mijn werkende leven heb ik te maken met zorg. Dit was een van de belangrijkste redenen voor mijn keuze de master Zorgethiek en Beleid te volgen. Gedurende de studie groeide mijn fascinatie voor zorg, zorgsystemen en zorgverleners. Waarom zouden mensen willen zorgen voor de ander? Waarom is ons zorgsysteem ingericht op de huidige manier? En wat betekent dit voor zorgverleners en zorgontvangers? Zorgen is vaak niet gemakkelijk en toch zorgt bijna iedereen. Maar waar vinden mensen de motivatie om te zorgen en dit ook voor langere tijd vol te houden? Is deze zorgbehoefte intrinsiek menselijk? En hoe gaat Nederlands beleid om met deze zorg? Ik besloot mijn scriptie dusdanig in te richten dat ik deze vragen verder kon onderzoeken.

Vanwege mijn werk als vrijwilligerscoördinator is het mogelijk om via korte lijnen in contact te komen met mensen die bewust kiezen te zorgen als maatje. Van dichtbij zie ik welke kwesties spelen bij vrijwilligers en in vrijwilligersbeleid. Daardoor ben ik bewust van het actuele maatschappelijke debat wat hieromtrent gevoerd wordt, zoals de overheveling van zorgtaken richting vrijwilligers en aan de belasting die dit voor hen meebrengt. Door dit nader te onderzoeken wordt het daarnaast hopelijk mogelijk mijn dagelijkse zorg nog beter af te stemmen op de behoeften van vrijwilligers.

1.2 Maatschappelijk probleem

Door de afbouw van de verzorgingsstaat in de jaren zeventig is steeds meer toegewerkt naar een samenleving waarin participatie wordt verwacht van de burger (Van Bochove, Tonkens & Verplanke, 2014). Om kwaliteit te waarborgen zag de regering zich genoodzaakt de zorg in Nederland anders vorm te geven. Genomen maatregelen vanuit het Rijk zijn onder andere de decentralisaties van belangrijke taken in het sociale domein (jeugd, werk en inkomen, zorg) naar gemeenten. Een onderliggende reden voor dit beleid is het vergroten van de onderlinge samenhang op lokaal niveau.²

² Tweede Kamer der Staten-Generaal. Regels inzake de gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang (Wet maatschappelijke ondersteuning 2015); Memorie van toelichting, hoofdstuk 1, 15-01-2014. Geraadpleegd op 1 mei 2022 via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33841-3.html>

De regering zet daarnaast in op investering in nieuwe mengvormen van solidariteit, waarbij de overheid en samenleving elkaar aanvullen en versterken. Zij voert aan dat burgers te weinig gebruikmaken van hun eigen mogelijkheden of de mogelijkheden van hun sociale omgeving om zelf te voorzien in hulp en ondersteuning.³ Een van de maatregelen om deze solidariteit en onderliggende betrokkenheid in de samenleving vorm te geven is de publieke investering in mantelzorg en vrijwilligerswerk:

Het is naar de mening van de regering immers heel normaal dat je je inspant om je eigen situatie te verbeteren of dat je iets doet voor een partner of familielid als die niet geheel op eigen kracht kan deelnemen aan de samenleving.⁴

Met deze woorden uit de memorie van toelichting bij de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) uit 2015 werd de definitieve vorm van de participatiesamenleving duidelijk. Dit was een omslag in beleid, voorheen was de verzorgingsstaat immers degene die primair fungeerde als opvangnet van zorg en hulp. De afhankelijkheid van de mensen om je heen was minder aanwezig en ook de behoefte aan vrijwilligerswerk was niet vanzelfsprekend.

Gedurende de opbouw van de verzorgingsstaat werden taken van bestaande vrijwilligersorganisaties, zoals de kerk, overgenomen door betaalde krachten.⁵ Door de afbouw van de verzorgingsstaat ontstond er echter opnieuw vraag naar vrijwilligers. Na de decentralisatie van de taken in jeugd, werk en inkomen en zorg naar gemeenten werd in lijn hiermee lokaal beleid ontwikkeld omtrent informele zorg en vrijwillige inzet.⁶ In dit beleid wordt vrijwillige inzet beschouwd als vorm van maatschappelijke participatie. Onderlinge hulp, het versterken van de eigen verantwoordelijkheid en het bevorderen van zelfredzaamheid zijn centrale punten in het nieuwe beleid.⁷ Naar aanleiding van dit beleid doen gemeenten een groter beroep op vrijwilligersorganisaties. Bovendien worden zorgorganisaties aangemoedigd gebruik te maken van vrijwilligers en wordt geprobeerd balans te creëren tussen zorgtaken voor beroepskrachten en vrijwilligers (Grootegoed et al., 2018).

³ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Rondje voor de publieke zaak. Pleidooi voor de solidaire ervaring, 05-2013. Geraadpleegd op 19 maart 2022 via: <https://www.raadrvs.nl/documenten/publicaties/2013/05/011/rondje-voor-de-publieke-zaak>

⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal. Regels inzake de gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang (Wet maatschappelijke ondersteuning 2015); Memorie van toelichting, hoofdstuk 1, 15-01-2014. Geraadpleegd op 1 mei 2022 via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33841-3.html>

⁵ Verwey-Jonker Instituut. Vrijwillig beloond. Een onderzoek naar het erkennen en waarderen van vrijwilligers, 07-2005. Geraadpleegd op 19 maart 2022 via: <https://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/D8553371-def.pdf>

⁶ Zie bijvoorbeeld: Beleidsregeling Informele zorg (vrijwillige inzet en Mantelzorgondersteuning) Gemeente Utrecht 2019-2020 <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR611534/1#>

⁷ Movisie in opdracht van TransitieBureau Wmo (VWS/VNG). Vrijwillige inzet is de basis. Aandachtspunten voor lokaal beleid, 12-2014. Geraadpleegd op 19 maart 2022 via <https://vng.nl/files/vng/publicaties/2015/2015020-handreiking-vrijwillige-inzet-is-de-basis.pdf>

Een kenmerkend voorbeeld van dit nieuwe vrijwilligerswerk zijn maatjesprojecten, die na de eerder genoemde decentralisaties sterk zijn toegenomen.⁸ In deze projecten worden vrijwilligers gekoppeld aan een hulpvrager. De rol van een vrijwilliger in een dergelijk traject is bijvoorbeeld toe te werken naar gedragsverandering of de hulpvrager uit sociaal isolement te halen. In deze projecten nemen vrijwilligers complexe zorgtaken over die eerder bij beroepskrachten lagen. Daarmee onderscheidt het maatjeswerk zich van klassiek vrijwilligerswerk dat eerder aanvullende taken behelst. Maatjestrjecten kunnen daarentegen worden omschreven als coproductie tussen beroepskracht en vrijwilliger. Dit vrijwilligerswerk vraagt om een subtiele afstemming van rollen en taken en vergt van de vrijwilliger sterke sociale vaardigheden, flexibiliteit en zelfstandigheid. De vrijwilligers worden bovendien geconfronteerd met gecompliceerde zorgvragen en dienen daarin goed de eigen grenzen te bewaken (Van der Tier, 2016).

Hiermee komen de gevolgen van de omslag in beleid steeds meer naar de voorgrond. Vanwege de tekorten aan financiële middelen in de zorg en de maatschappelijke dienstverlening is er niet alleen een toename in taken die vrijwilligers uitvoeren, deze worden ook steeds complexer en veelzijdiger (Grootegoed et al., 2018). Op organisatorisch niveau zorgt dit voor hoge druk bij vrijwilligersorganisaties die deze taken desondanks op zich nemen. Deze overbelasting werkt door naar het niveau van de vrijwilligers. Zij zijn geneigd meer taken naar zich toe te trekken en het is voor hen door hun betrokkenheid moeilijker om grenzen aan te geven. Vrijwilligers lopen het gevaar door deze structurele belasting te zwaar belast te worden, met name als zij deze taken naast hun betaalde werk verrichten (Grootegoed et al., 2018).

Samenvattend poogt het huidige beleid de onderlinge solidariteit in de samenleving te vergroten door in te zetten op de zelfredzaamheid en participatie van de burger. Eén van de maatregelen betreft de inzet op vrijwilligerswerk. Dit heeft echter als averechts effect dat de druk op vrijwilligers toeneemt en zij risico lopen over hun grenzen te gaan en te zwaar belast te worden. Dit wordt zichtbaar in een toename van maatjesprojecten waarin vrijwilligers in een langdurig en intensief traject complexe zorgtaken op zich nemen.

⁸ Movisie, Zuyd Onderzoek. Een maatje voor iedereen? Een wetenschappelijke basis onder de methode maatjesproject, 2015. Geraadpleegd op 25-06-2022 via: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Onderzoeksrapport-een-maatje-voor-iedereen-%20%5BMOV-7517151-1.0%5D.pdf>

1.3 Wetenschappelijk probleem

Door de focus van het nieuwe beleid op de zelfredzaamheid en participatie van burgers is een hernieuwde wetenschappelijke interesse ontstaan naar de zorgmotivatie. Er is een beperkt aantal wetenschappelijke studies gedaan naar motivaties voor maatjesprojecten, vermoedelijk doordat dit een recent fenomeen is. Er is wel veel onderzoek gedaan naar motivaties voor vrijwilligerswerk in het algemeen, die mogelijk een licht kunnen laten schijnen op de meer specifieke motivatie voor maatjesprojecten. Motivatie voor vrijwilligerswerk is met name bestudeerd vanuit de wetenschappelijke disciplines psychologie en sociologie (e.g., De Beer & Koster, 2009; Vantilborg et al., 2012).

In onderstaande wordt een definitie van ‘maatjesprojecten’ gegeven alsmede een beschrijving van wat reeds bekend is over motivaties voor maatjesprojecten en vrijwilligerswerk in brede zin. Afsluitend wordt voor de duiding hiervan gebruik gemaakt van de framingstheorie (Lindenberg, 2006) en de functionele benadering (Clary, Snyder & Ridge, 1992) en wordt de zorgethische relevantie van dit onderzoek geïdentificeerd.

Definitie ‘maatjesprojecten’

In de wetenschappelijke literatuur zijn meerdere definities van ‘maatjesprojecten’ opgesteld. Er bestaat een breed scala projecten waarin een vrijwilliger één op één begeleiding biedt aan een hulpvrager. De projecten kennen verschillende functies, elk afgestemd op de uiteenlopende behoeften van hulpvrager. Dit resulteert in de literatuur in een verscheidenheid aan modellen en definities voor het concept 'maatjesproject'. In dit onderzoek is gekozen voor de volgende definitie:

Een project dat getrainde vrijwilligers (het maatje) een-op-een koppelt aan hulpvragers met een ondersteuningsvraag die gerelateerd is aan het krijgen van sociaal contact of netwerkuitbreiding, perspectiefverbetering, geaccepteerd worden of het verkrijgen van sociale steun. Het maatjescontact heeft tot doel sociale uitsluiting van mensen in een kwetsbare positie in de samenleving te voorkomen en de hulpvrager te stimuleren en uit te dagen om een veranderingsproces aan te gaan.⁹

Deze door Movisie opgestelde definitie past goed bij de manier waarop maatjesprojecten in Nederland worden toegepast. Tevens dekt het de lading van de projecten waarin de in dit

⁹ Movisie, Zuyd Onderzoek, 2015. Een maatje voor iedereen? Een wetenschappelijke basis onder de methode maatjesproject. Geraadpleegd op 11-06-2022 via: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Onderzoeksrapport-een-maatje-voor-iedereen-%20%5BMOV-7517151-1.0%5D.pdf>

onderzoek geïnterviewde respondenten aan deelnemen. Het maatjesproject is een opkomende sociale interventie in Nederland. In de afgelopen decennia is een zeer breed aanbod aan projecten ontstaan. Zo zijn er onder andere projecten voor maatjes om te sporten, huiswerk te maken en schuldhulpverlening.

Afhankelijk van de rol van de vrijwilliger in het traject kunnen drie categorieën maatjesprojecten worden onderscheiden.¹⁰ Allereerst zijn er projecten waar de vrijwilliger fungeert als *bondgenoot*. Deze projecten zijn voornamelijk gericht op het voorkomen van sociale uitsluiting en kennen daarmee een emanciperend doel. De relatie tussen deelnemer en vrijwilliger is gelijkwaardig en het maatje gaat niet normatief te werk. In de tweede categorie maatjstrajecten fungeert de vrijwilliger als *coach*. Deze trajecten hebben ten doel een veranderingsproces op gang te brengen. Behalve gesprekken ondernemen de maatjes ook activiteiten om zo een gedrags- of mentaliteitsverandering teweeg te brengen. Het maatje neemt de rol in van motivator of gids voor de hulpvrager. Ten slotte zijn er trajecten waarin de vrijwilliger de rol inneemt van *mentor*. Deze categorie verschilt van de coachtrajecten in deze dat de vrijwilliger veel ervaring en expertise inbrengt in de trajecten. Het maatje fungeert daarmee als leermeester en heeft een voorbeeldfunctie.

Motivaties van vrijwilligers en maatjes

De motivaties van vrijwilligers blijken door de jaren heen te zijn veranderd (e.g. Verplanke, 2014). Waar het in de verzuilde samenleving van de twintigste eeuw normaal was je in te zetten voor de eigen gemeenschap, is deze vanzelfsprekendheid vandaag de dag veel minder aanwezig. De toenemende individualisatie van onze samenleving is ook zichtbaar in de motivaties van hedendaagse ‘nieuwe’ vrijwilligers. Deze vrijwilligers kiezen eerder werk wat bij de persoonlijke beleving past, willen zelf profijt hebben van het werk dat ze verrichten, en stellen voorwaarden met betrekking tot hun inzet en betrokkenheid (Bridges Karr, 2009 in: De Gast, Hetem & Wilbrink, 2018).

In een impactonderzoek van het Verwey-Jonkerinstituut uit 2013 geven vrijwilligers in maatjesprojecten in overgrote meerderheid aan dat het plezier in het vrijwilligerswerk voor hen

¹⁰ Movisie, Zuyd Onderzoek, 2015. Een maatje voor iedereen? Een wetenschappelijke basis onder de methode maatjesproject. Geraadpleegd op 11-06-2022 via: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Onderzoeksrapport-een-maatje-voor-iedereen-%20%5BMOV-7517151-1.0%5D.pdf>

de belangrijkste motivator was.¹¹ Achterliggende waarden worden bij een klein aantal vrijwilligers als motief genoemd. Vaker dragen vrijwilligers echter een sociaal motief aan voor het vrijwilligerswerk. Zo wordt vrijwilligerswerk aangegrepen om na het verlies van werk nieuwe sociale contacten aan te gaan. Daarmee valt het doen van vrijwilligerswerk samen met de omgang van de eigen problemen. Vrijwilligerswerk wordt hierbij als middel gebruikt voor persoonlijke groei en verdieping (Van der Tier, 2016).

Framingtheorie

Een verhelderende manier van kijken naar vrijwilligersmotivaties is de sociologische framingtheorie van Lindenberg (2006). Deze theorie onderscheidt drie mentale frames waaruit gedrag kan worden verklaard. In het hedonistische frame zitten drijfveren die vooral gericht zijn op de bevrediging van een gevoelde wens (De Gast, Hetem & Wilbrink, 2018). In het normatieve frame zit een motivatie handelingen uit te voeren omdat deze het moreel juiste zijn om te doen. In het instrumentele frame zitten motieven om handelingen uit te voeren omdat deze iets opleveren. Belangrijk voor de toepassing van de framingtheorie is dat de motivatie van mensen vaak een combinatie is van frames. Bovendien kunnen frames ook afhankelijk van factoren elkaar afwisselen. Dit sluit aan bij de ervaring dat motivaties van vrijwilligers dynamisch zijn (Bridges Karr, 2009).

Functionele benadering

De motieven van maatjes kunnen worden onderzocht vanuit de functionele benadering (Clary, Snyder & Ridge, 1992; Clary et al., 1998), die haar oorsprong vindt in de psychologie. In deze benadering wordt de motivatie van de vrijwilliger geduid naar aanleiding van de functie van het vrijwilligerswerk voor de vrijwilliger. In de benadering kunnen een zevental motieven worden onderscheiden:

1. Normatieve motieven. Normen en waarden kunnen via het vrijwilligerswerk worden uitgedragen.
2. Sociale motieven. Bestaande sociale contacten worden versterkt en nieuwe contacten opgedaan.
3. Leermotieven. Via vrijwilligerswerk kunnen nieuwe leerervaringen opgedaan worden.
4. Carrièregerichte motieven. Kansen op de arbeidsmarkt kunnen worden vergroot.
5. Kwaliteitsmotieven. Kans op persoonlijke groei en verhoogde levenskwaliteit.
6. Beschermingsmotieven. Veilige omgeving waarin negatieve ervaringen of gevoelens kunnen worden ontlopen of verminderd.

¹¹ Verwey-Jonker Instituut, Oranje Fonds. Maatjes Gezocht. De impact van maatjeswerk en de campagne van het Oranje Fonds, 10-2013. Geraadpleegd op 05-06-2022 via: https://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Maatjes-gezocht_3867_web.pdf

7. Opwindingsmotieven. In 2015 voegden Güntert, Neufiend & Wehner een nieuwe motivatie toe aan de lijst: de motivatie van opwindings. Vrijwilligerswerk kan ook gemotiveerd worden door iets wat je op het moment iets oplevert. Het is dan inherent motiverend in tegenstelling tot de overige motivaties zijn doelmatiger ingesteld.

Bovenstaande uitgesplitste motieven laten zien hoe divers de motivatie van een vrijwilliger kan zijn om vrijwilligerswerk te doen. Elke vrijwilliger zal bewust of onbewust een of meerdere motieven hebben - die over de tijd heen of onder omstandigheden kunnen wijzigen (Bridges Karr, 2009; De Gast, Hetem & Wilbrink, 2018).

Zorgethische relevantie

Er is veel onderzoek gedaan naar vrijwilligersmotivaties (e.g. De Beer & Koster, 2009; Rochester, Payne & Howlett, 2010; Vantilborg et al., 2012). Maatjesprojecten omvat echter een nieuwe manier van vrijwilligerswerk waarbij nog weinig onderzoek is gedaan naar onderliggende motivaties. Onderscheidend van klassiek vrijwilligerswerk wordt tijdens de projecten een langdurige en intensieve relatie aangegaan met een kwetsbare ander (Van der Tier, 2016). De vrijwilliger wordt geconfronteerd met complexe zorgvragen en dient in een afgemeten tijdspanne een doel te bereiken. De huidige modellen om motivaties van vrijwilligerswerk te duiden zijn gericht op klassiek vrijwilligerswerk en daarmee mogelijk niet volledig passend om duiding te geven aan maatjesprojecten als nieuwe invulling van vrijwilligerswerk.

In een maatjesproject wordt een relatie gecreëerd tussen de vrijwilliger en hulpontvanger. Door zorgethici wordt al decennialang nagedacht over zorgende relaties, wat de zorgethiek bij uitstek een discipline maakt om dit onderwerp vanuit te bestuderen (Gilligan, 1985; Tronto, 1993). In de zorgethiek wordt vanuit een relationeel mensbeeld zorg centraal gesteld. Daarbij is een van de uitgangspunten dat de mens kwetsbaar is en wederzijds afhankelijk (Leget, Van Nistelrooij & Visse, 2017). Zorgethisch onderzoek vanuit de concepten 'zorg' en 'relationaliteit' kan daarom een uniek nieuw perspectief bieden op maatjesprojecten en is daarmee een toevoeging op de bestaande literatuur omtrent vrijwilligersmotivaties, die met name geschreven is vanuit de disciplines psychologie en sociologie.

1.4 Vraagstelling

1.4.1. Hoofdvraag

Hoe verhoudt de motivatie van vrijwilligers in een maatjesproject zich tot hun ervaring van toegenomen maatschappelijke druk op de zorg, en hoe kunnen deze inzichten gezien vanuit de zorgethische concepten: ‘relationaliteit’ en ‘zorg’ bijdragen aan goede zorg voor vrijwilligers van een maatjesproject?

1.4.2. Deelvragen

- Welke inzichten bieden de zorgethische concepten ‘relationaliteit’ en ‘zorg’ in het kader van vrijwilligerswerk in maatjestrjecten?
- Hoe ervaren vrijwilligers in een maatjestrject hun motivatie voor vrijwilligerswerk?
- Hoe ervaren vrijwilligers in een maatjestrject de toegenomen maatschappelijke druk op de zorg?
- Wat biedt de dialectische verbinding tussen de verkregen conceptuele en empirische inzichten voor het denken over goede zorg vanuit zorgethisch perspectief?

1.5 Doelstelling

De interne doelstelling van dit onderzoek is een beschrijving en interpretatie weer te geven van de geleefde ervaring van de motivatie van vrijwilligers in maatjestrjecten en te analyseren hoe deze zich verhoudt tot de toegenomen maatschappelijke druk op de zorg. Door dit vanuit een zorgethische invalshoek te beschouwen wordt gepoogd een bijdrage te leveren aan de (zorgethische) theorie. Als externe doelstelling wordt gepoogd door oog te hebben voor de geleefde ervaring van vrijwilligers en de belangrijke rol die zij innemen een bijdrage te leveren aan het maatschappelijke debat over de inrichting van het Nederlandse zorgsysteem.

2. Theoretisch kader

Inleiding

In deze conceptuele verkenning wordt middels een literatuuronderzoek een antwoord gegeven op de vraag welke inzichten de zorgethische concepten ‘relationaliteit’ en ‘zorg’ bieden in het kader van vrijwilligerswerk in maatjestrjecten. Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden zal ten eerste een inleiding op de zorgethiek worden geschetst, waarna zal worden ingegaan op de zorgethische concepten ‘relationaliteit’ en ‘zorg’. Om het concept ‘zorg’ te begrijpen wordt dieper ingegaan op de inrichting van de huidige samenleving. Vervolgens zal een zorgethische analyse vanuit beide concepten worden gegeven van vrijwilligerswerk in maatjesprojecten. Ter afsluiting van het hoofdstuk zal een concluderend antwoord worden gegeven op de deelvraag.

2.1. Zorgethiek

Zorgethiek is een jonge ethische theorie die niet alleen nadenkt over het moreel goede, maar ook fungeert als normatieve lens voor zorgpraktijken (Leget, Van Nistelrooij & Visse, 2017). Ontstaan in de jaren zeventig vanuit diverse disciplines, zoals verpleegeethiek en feministische ethiek, zijn deze sporen nog nadrukkelijk aanwezig in het zorgethische denken. Belangrijke denkers die de zorgethiek hebben vormgegeven zijn Gilligan, Tronto en Urban Walker.

Gilligan (1985) beschrijft in haar boek *Een ander geluid* een relationeel mensbeeld waarin het individu bestaat uit een web van menselijke betrekkingen. Morele verantwoordelijkheid volgt uit deze relaties. Om dit web van menselijke verbondenheid in stand te houden is het noodzakelijk open te blijven staan voor de (noden van de) ander en is goede communicatie een sleutelfactor. In de decennia hierna is deze visie verder uitgewerkt door tal van zorgethici. Op deze eerste generatie zorgethische denkers werd de kritiek geleverd dat zorg een onderdeel is van de een set waarden en daarmee een afgeleide is van de deugdethiek.

In de decennia erna is zorgethiek ontwikkeld tot een ethische stroming die zorg omschrijft als een sociaal en politiek geladen praktijk. Hoewel de zorgethiek weerklank vindt in het zorgveld, wil het zich nadrukkelijk ontdoen van de idee dat het concept ‘zorg’ wordt beperkt tot gezondheidszorg en hulpverlening. ‘Zorg’ wordt door Tronto (1993) omschreven als "een menselijke activiteit die alles omvat wat wij doen om onze wereld in stand te houden, te continueren en te herstellen zodat we daarin zo goed mogelijk kunnen leven" (p103).

Zorgethiek kan daarmee een bijdrage leveren bij maatschappelijke problemen binnen zorgpraktijken.

Zorg wordt in de zorgethiek beschouwd als een fundamenteel kenmerk van het menselijke bestaan. Niet alleen kent ieder mens momenten van zorg, ook is er een wederzijdse gelijkheid volgend uit deze afhankelijkheid naar elkaar toe. Gedurende de levensloop kan iemand zowel de positie van zorgontvanger als zorgverlener hebben. Zorgethiek onderscheidt zich hiermee van andere ethische stromingen die een autonoom mensbeeld als uitgangspunt nemen.

Walker (2007) omschrijft hoe morele kennis ontstaat vanuit sociale praktijken. Kennis kan tot stand komen door samen te leven en in relatie treden tot elkaar. Verantwoordelijkheid volgt volgens Walker vanuit de particuliere situatie en vanuit de relatie. In Walkers 'geografie van verantwoordelijkheden' ontstaat verantwoordelijkheid vanuit een kritisch beschouwen van het handelen, waarbij door middel van uitwisseling gezamenlijk begrip en acceptatie verantwoordelijkheden tot stand komen. Het belang van context dient daarbij in het oog gehouden te worden. De verdeling van morele verantwoordelijkheid is afhankelijk van de positie en relationele nabijheid.

De Utrechtse zorgethische onderzoeksgroep omschrijft de zorgethiek als een interdisciplinair onderzoeksveld dat wordt gedreven door maatschappelijke vragen (Leget, Van Nistelrooij & Visse, 2017). Centraal staat de vraag: Wat is goede zorg in deze particuliere situatie? Theorievorming en empirisch onderzoek staan verder in een dialectische verhouding tot elkaar. Conceptueel onderzoek dient te worden getoetst door onderzoek in de zorgpraktijken en omgekeerd dient empirisch onderzoek tegen het licht van normatieve zorgethische theorie te worden gehouden.

2.2 Relationaliteit

Vrijwilligers worden gekoppeld aan een maatje en gaan daarmee een relatie aan. Binnen deze relatie vindt een continue afstemming van vriendschap, positie en zorg plaats. Relationaliteit speelt hierdoor een belangrijke rol in dit onderzoek en is tevens een kernconcept binnen de zorgethiek. Zorgethiek beschouwt mensen, gemeenschappen en organisaties als inherent relationeel. Gilligan (1985) staat aan de basis van dit zorgethische denken. In de decennia is haar visie verder uitgewerkt. Hierin hebben zorgethici zich laten inspireren door het fenomenologische gedachtegoed.

Fenomenologie

Fenomenologie kan worden gekenschetst door een open, verwonderde houding naar dat wat aan ons verschijnt. Deze openheid naar de wereld wordt gevolgd door reflectie. Deze filosofische stroming ontstond vanuit de opvatting dat de filosofie te ver was afgedwaald van de geleefde werkelijkheid en sluit door haar gerichtheid op particuliere situaties nauw aan bij de geleefde ervaring van een relatie (Van der Meide, 2015).

Actieve relationaliteit

Edmund Husserl stelt dat filosofische reflectie moest worden gestoeld op de reflectie van de geleefde ervaring (geciteerd in Van der Meide, 2015). Kenmerkend voor de fenomenologie is dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen *object* en *subject*. Uitgangspunt is dat de mens een onlosmakelijke, actieve relatie heeft met de wereld. Husserl schreef ook over de relatie met de ander en introduceerde hiervoor het concept *intersubjectiviteit*. Hij omschreef de ervaringswereld buiten ons met de fenomenen en benaderde de ander als een van deze fenomenen. Om deze fenomenen en de ander te kunnen benaderen dient reductie te worden toegepast. Husserl introduceerde hiervoor het begrip *epoche*. Concreet verwijst dit naar een mentale activiteit van het zogenaamde opschorten van de opvattingen of verklaringen. Deze activiteit wordt omschreven met *bracketing*. Door dit opschorten komen de ervaringen ofwel fenomenen in ons bewustzijn. Via het deduceren van het innerlijk van het zelf en het uiterlijk van de ander zou men de ander moeten kunnen begrijpen (Van der Meide, 2015).

Relationaliteit en de ander

Levinas omschrijft dat men in de wereld niet alleen objecten aantreft, maar ook de vreemde ander. Hij beschrijft de Ander als iets radicaal anders die nooit volledig begrepen kan worden en waartoe men zich toch moet verhouden (Keij, 2019). Dit betekent dat de ander altijd in bepaalde mate onbegrijpelijk blijft en de ontmoeting met die onbegrijpelijkheid aanzet tot ethisch handelen. Levinas gebruikt de fenomenologie voor de ontmoeting met de Ander. Hier vindt namelijk een onthullende ervaring plaats. Reflectie hierop kan ertoe leiden dat men weet wat de ander ervaart en uit de relatie met de Ander volgt een appel op onze verantwoordelijkheid. Dit maakt relaties tot een fundamenteel ethische ontmoetingen. Het gedachtengoed van Levinas vindt veel weerklank in de zorg en nodigt zorgverleners en zorgontvangers uit tot reflectie op relationaliteit (Keij, 2019).

Relationaliteit en wederkerigheid

De wederkerigheid tussen het zelf en de ander kan worden teruggevonden in het denken van Ricoeur (geciteerd in Van Nistelrooij, Visse, Spekkink & de Lange, 2017). Hij stelt dat er niet over het zelf kan worden gesproken zonder de ander in het perspectief mee te nemen doordat een groot gedeelte van de eigen identiteit wordt ontwikkeld in de relatie met de ander. In de herkenning van de waarden, idealen en het voorbeeld van anderen wordt het zelf samengesteld. In deze ontwikkeling wordt de ander meegenomen en geïnternaliseerd. Er vindt een constante dialectiek plaats tussen het samengestelde zelf en de werkelijkheid die invloed heeft op dit zelfbeeld. Dit is een continu proces van samenstelling en afstemming. Ricoeur (1992) munt hiervoor het concept: *narrating self* waarvan je een co-auteur bent. Van Nistelrooij et al., (2017) beschrijven dat deze visie op het zelf aangeeft hoe de visie op relaties verschuift. Het *hebben* van relaties verschuift naar het *zijn* van een relatie. Relaties zijn geen bezit, maar onderdeel van je identiteit en verschuiven van iets externs naar een internalisatie in het zelf. De identiteit wordt gevormd door zijn relaties.

Belichaamde relationaliteit

Maurice Merleau Ponty borduurde voort op het gedachtegoed van Husserl en introduceerde het concept 'belichaamde kennis' (Merleau Ponty, 2017). Merleau Ponty ziet het lichaam als een bron van kennis (Priest, 2000). Hij omschrijft het lichaam als een subject-object. Het lichaam kan als object worden bestudeerd, maar biedt tegelijkertijd begrip van de wereld en de ander door de eigen lichamelijke en zintuiglijke ervaring. Deze belichaamde kennis is subtiel en genuanceerd en wij zijn hiervan meestal niet van bewust of niet in staat dit goed te verwoorden. Veel van onze lichamelijke handelingen zijn niet bewust, maar bestaan uit materiële lichamelijke kennis. Het lichaam opereert onafhankelijk bij vanzelfsprekende handelingen als bewegen of eten. Merleau Ponty ziet hierin een belichaamde relatie met de wereld en beschouwt het de taak van een filosoof om deze kennis te verwoorden naar de wereld (Hamington, 2012).

Waldenfels ontwikkelde, geïnspireerd door Merleau Ponty's belichaamde kennis, zijn responsieve ethiek aangaande de ontmoeting en de andersheid van de ander.¹² Hij betoogt dat de ontmoeting met de ander voorafgaat aan het ondergaan van een onbewuste lichamelijke reactie (Bos & Kal, 2016). Een ontmoeting is daarom nooit neutraal; voordat een bewuste reactie ontstaat laat de vreemdheid van de ander een lichamelijke reactie ontstaan. Deze

¹² Waldenfels, B. Response and trust: Some aspects of responsive ethics, 2010. New York: Stony Brook State University. Geraadpleegd op 15-08-2024 via: https://www.youtube.com/watch?v=t6iOsQ_ho94

lichamelijke reactie is inherent verweven met eerdere ervaringen, context en cultuur. Onze reactie op de ander zegt in de eerste plaats dus iets over onszelf. Waldenfels geeft aan dat in een ontmoeting met de ander onze aandacht onbewust wordt gevangen door dat wat ons verschilt van de ander. Dit kan emoties als angst of verwarring oproepen. Tegelijkertijd kan deze andersheid echter ook fascineren of inspireren. Waldenfels voert aan dat het voor ons moeilijk is deze verschillen open te laten en de ander volledig vreemd te laten zijn. Gemakkelijker is de focus op het vreemde van de ander uit te vergroten en daarmee te stigmatiseren of te vermijden, of als het lukt een verbinding in deze relatie aan te gaan te focussen op de overeenkomsten in plaats van de verschillen. Bij beide reacties wordt (de andersheid van) de ander echter geweld aangedaan (Bos & Kal, 2016).

Relationaliteit en zorgethiek

Gilligan (1985) beschrijft in haar boek *Een ander geluid* een relationeel mensbeeld waarin het individu bestaat uit een web van menselijke betrekkingen. De visie op het individu vanuit een relationeel mensbeeld is later door diverse zorgethici verder uitgewerkt. Klaver et al., 2013 werken vijf functies uit die relaties in zorgethiek kenmerken. Een relatie werkt als eerste als bron van kennis. De relatie vertelt ons immers dat wat nodig is. De relatie fungeert ten tweede als een raamwerk voor het afstemmen van de zorg: het vertelt ons hoeveel zorg moet worden geboden of juist wanneer te stoppen met zorgen. Een relatie is tevens de plaats waar iemand erkenning en zorg ontvangt. In de vierde plaats fungeert de relatie als een bron van rechtvaardiging en legitimatie. Tot slot kan de relatie een veilige ruimte bieden waarin de ander zichzelf kan laten zien zonder de lens van diagnoses of andere vooraf ingestelde categorieën.

2.3 Zorg

In maatjesprojecten wordt tussen vrijwilliger en maatje een relatie van vriendschap en zorg opgebouwd. ‘Het helpen van de ander’ is een belangrijke motivatie van vrijwilligerswerk. In maatjesprojecten kan dit zich uiten in het omzien naar elkaar, aanwezig zijn, de nood zien bij elkaar en soms daadwerkelijk actie ondernemen. Duidelijk wordt dat het ontvangen van zorg een net zo belangrijke plaats inneemt in de relatie als het geven van zorg.

Zorg

Goede zorg betekent meer dan alleen zorgen dat iemand overeind blijft (Van Heist, 2005). Een onderdeel van zorgverlening is ook het aangaan van een wisselwerking met de zorgontvanger

en hem of haar het gevoel geven opgemerkt te worden. Dit zien van iemand en de daarbij horende noden sluit aan bij het door Tronto ontwikkelde model van zorg. Voor haar boek *Moral Boundaries* ontwikkelde Tronto (1993) een cyclisch model ten aanzien van het zorgproces. De eerste fase van dit model betreft ‘zorgen maken om’. Hieraan koppelt Tronto het morele element ‘aandachtigheid’. Als we niet in staat zijn om de noden van anderen te zien en te herkennen, dan is het immers ook niet mogelijk is deze noden tegemoet te treden. De tweede fase van het model toont dat de zorgverlener de zorg op zich neemt. Hieraan wordt het morele element ‘verantwoording’ gekoppeld. Tronto benadrukt dat verantwoordelijkheid voor zorg fluïde is en altijd afhangt van de unieke omstandigheden per situatie. Hierop volgend is de derde fase waarin de zorgverlener de zorg de zorg daadwerkelijk verleent. Dit is verbonden aan het element ‘deskundigheid’. Als de competentie om zorg te verlenen niet aanwezig is dan kunnen de noden niet op de juiste wijze tegemoet worden getreden. Tenslotte betreft de vierde fase het ‘ontvangen van zorg’. Om te controleren of de juiste zorg is verleend dient een terugkoppeling plaats te vinden met de zorgontvanger. Hieruit blijkt de wederkerigheid van een zorgrelatie.

Zorg en maatschappij

Zorg vindt altijd plaats in een concrete context. Een niet uit het oog te verliezen aspect is daarom de politieke- en maatschappelijke kant van zorg. Leget, Van Nistelrooij en Visse (2017) omschrijven zorg als een sociale en politieke praktijk vanwege het inherente relationele karakter van zorg tussen zorgverleners en zorgontvangers (sociale praktijk) en omdat zorg noodzakelijk is voor het menselijk samenleven in een georganiseerde maatschappij (politieke praktijk). Dit standpunt baseert zich op werk van Tronto (1993, 2013). Haar model voor goede zorg is niet alleen van toepassing op individuele handelingen, maar kent ook politieke en maatschappelijke waarde. Tronto creëerde een politieke zorgethiek en haalde daarmee zorg vanuit de private sfeer naar de publieke ruimte. Ze omschrijft zorg als een cultureel geladen, en institutioneel- en professioneel vormgegeven praktijk. Zorg was van oudsher een private, vrouwelijke aangelegenheid en stond daarmee buiten de morele en politieke theorievorming.

Leget, Van Nistelrooij en Visse (2017) impliceren dat perspectieven en kennis van omtrent goede zorg niet neutraal zijn. Tronto werkt uit hoe disproportioneel zorgtaken in de samenleving zijn verdeeld over lijnen van gender, ras en klasse in de samenleving. Geprivilegieerden in de samenleving kunnen zorgtaken uitbesteden en daarmee verantwoordelijkheid ontlopen. Zorg is tevens omgeven door stigma's omtrent zowel zorgontvangers en zorgverleners. Hiermee worden een machtsstructuren in stand gehouden.

Tronto (2013) pleit voor een ‘zorgende democratie’ en voegde een vijfde fase toe aan haar zorgmodel waarin zij pleit voor solidariteit en collectieve verantwoordelijkheid. Dit vraagt volgens haar om acceptatie van verschillen, open communicatie, vertrouwen en respect. In een ‘zorgende democratie’ staat zorg op een eerste plek. Vanuit een gevoel van solidariteit en gelijkheid in wederkerige kwetsbaarheid en afhankelijkheid is er hier aandacht voor zorg voor het collectief en het individu.

Kwetsbaarheid

Om het concept ‘zorg’ goed te begrijpen is het noodzakelijk haar in de context van de hedendaagse maatschappij te beschouwen. In de huidige neoliberale vormgeving hiervan staat het individu centraal. Lorey (2011) werkt in haar model uit hoe hierdoor de onzekerheid en kwetsbaarheid is toegenomen. Voor de eerste laag van *precariousness* sluit zij aan bij Butlers’ idee van een ontologische dimensie van kwetsbaarheid die zowel het leven als het lichaam raakt. *Precairousness* kan worden omschreven als een toestand die eigen is aan het leven. Lorey benadrukt dat deze kwetsbaarheid niet op zichzelf staat maar ontstaat in relatie tot en met de kwetsbare ander. Het is daarmee een onvermijdelijk en niet te voorkomen onderdeel van het leven al verschilt de mate van kwetsbaarheid van persoon tot persoon.

De tweede laag in het model van Lorey (2011) kan worden omschreven met de term ‘precariteit’. Dit betreft de wijze waarop bescherming tegen *precairousness* is vormgegeven in beleid en wet- en regelgeving. In de huidige liberale samenleving wordt op ongelijke wijze omgegaan met de kwetsbaarheid van groepen. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld de sociale rechten voor huisvesting, financiën of arbeid voor rechthebbende burgers en het ontzeggen van dezelfde rechten aan niet rechthebbende groepen. Groepen aan wie deze sociale rechten niet wordt toegekend kennen daardoor een hoger mate van precariteit. Er ontstaat daardoor een hiërarchie in mate van kwetsbaarheid. Tevens kan het leiden tot *othering* waarbij groepen elkaar zien als afwijkend van de norm (Apt, 2019).

Lorey (2011) beschrijft de manier waarop de overheid haar bestuur vormgeeft in onze huidige liberale samenleving. Deze manier van besturen kenmerkt zich door het destabiliseren van manieren van leven. Lorey omschrijft middels de term ‘precarisering’ de omgang van het individu met betrekking tot precariteit. Door deze precarisering te duiden vanuit een bestuurlijke lens maakt het mogelijk om de complexe interactie te zien. Het laat zien dat deze regering van kwetsbaarheid en onzekerheid door het individu wordt gereproduceerd. Op

individueel niveau vindt dit plaats door zelfbeschikking en zelfcontrole van de individuele burger.

Ook Tronto (2017) bekritiseert de wijze waarop de neoliberale samenleving omgaat met sociale problemen. In haar artikel beargumenteert zij dat het neoliberale systeem met name in het zorgstelsel tekortschiet. Het neoliberale mensbeeld heeft een focus op de individuele verantwoordelijkheid en de maakbaarheid van het leven wat heeft geleid tot een toename van kwetsbaarheid. Het komt voor dat mensen het gevoel krijgen zelf verantwoordelijk te zijn voor hun falen en zorg wordt beschouwd als een individuele verantwoordelijkheid. Bij het niet kunnen voldoen van zorgbehoeften dient men te kijken naar de markt voor een oplossing, of binnen het eigen netwerk. Tegelijkertijd zorgt de neoliberale inrichting van de samenleving met haar focus op de individuele eigen verantwoordelijkheid dat men met minder compassie naar de ander kijkt. Tronto pleit daarom voor een zorgethische visie op de zorgende mens die zij duidt met het concept *Homines Curans*. Dit concept verwijst naar het idee dat men verblijft binnen een web van zorgende relaties waarin een gedeelde verantwoordelijkheid en wederkerigheid is.

Luna (2009) introduceerde eveneens een waardevol perspectief op kwetsbaarheid en werkt een genuanceerd en dynamisch beeld uit van het concept kwetsbaarheid. Luna verzet zich tegen het idee van kwetsbaarheid als essentie van een groep. Groepen kunnen daarentegen wel kwetsbaar worden onder bepaalde omstandigheden. Vrouwen zijn bijvoorbeeld niet in essentie kwetsbaar, maar kunnen wel kwetsbaar worden of als kwetsbaar worden gezien als hen bepaalde omstandigheden worden ontzegd. Luna ontwikkelt het concept *layers of vulnerability*. Daarmee duidt zij condities die kunnen zorgen voor kwetsbaarheid. Elke aparte conditie kan worden geduid als een laag van kwetsbaarheid. Omstandigheden als armoede, ongeletterdheid, het hebben van een migratieachtergrond of de mate van educatie kunnen lagen van kwetsbaarheid zijn. Ook kunnen deze omstandigheden elkaar overlappen wat leidt tot een hogere kwetsbaarheid.

2.4 Relationaliteit en zorg

In de zorgethiek worden de concepten relationaliteit, onderlinge afhankelijkheid en zorg vaak in samenhang gezien. Eva Feder Kittay heeft de verhouding tussen zorg en relationaliteit uitgewerkt in haar *relational-vulnerability model* (Kittay, 1999). Ook Kittay beschouwt

relationaliteit als een intrinsiek menselijk fenomeen. Kittay's visie op zorg is die van een *nested relationality*. Dit is een relationeel netwerk van wederkerige zorg waarin ruimte is voor kwetsbaarheid en afhankelijkheid. In dit netwerk van relaties kan zorg rondgaan onder het motto *what goes round comes round*. Van Heijst (2005) beschrijft verder hoe relationaliteit in de zorgethiek meerdere functies kent. Enerzijds geeft het concept aanleiding om verhoudingen tussen maatschappelijke groepen weer te geven. Anderzijds biedt het concept een kapstok om zorgpraktijken tegen het licht te houden. Verder wordt het concept gebruikt om vanuit een zorgethische invalshoek een moreel alternatief te bieden voor protocollen en regelgeving in de gezondheidszorg of hulpverlening. Uitgangspunt hierin is niet de individuele rechten leidend te laten zijn, maar om patronen van betrokkenheid te onderzoeken, interacties te analyseren, en ook oog te hebben voor gevoelsmatige bindingen.

Autonomie

De hedendaagse visie op de zelfredzaamheid van de individuele burger kent kenmerken van de normatieve ethiek. Denkers als Kant, Hobbes en Locke legden de nadruk op de autonomie van de mens. Zij omschreven die als onafhankelijk autonoom subject, verantwoordelijk voor het eigen morele handelen en niet onnodig afhankelijk van anderen. Dit heeft niet alleen het huidige denken sterk beïnvloed maar is ook zichtbaar in beleid. Een voorbeeld is de afbouw van de verzorgingsstaat en de opbouw van de participatiemaatschappij, waarin stapsgewijs de zorgende verantwoordelijkheid van de overheid teruggegeven is aan het individu en diens netwerk. In de memorie van toelichting van een nog in te voeren wetswijziging van de Participatiewet valt te lezen dat er wordt beoogt: “(voor hen die dat kunnen) meer eigenaarschap en autonomie om perspectief te realiseren”.¹³ De terugtrekkende overheid doet een beroep op de autonomie van het individu en het vermogen zelfstandig taken uit te voeren. Met name in de zorg roept deze focus op autonomie vragen op.

Pulcini (2017) omschrijft de hedendaagse denkwijze over autonomie en onafhankelijkheid van het subject als een mythe die de realiteit van de menselijke onderlinge afhankelijkheid ontkent. Zij sluit hierbij aan bij Tronto (1993) die stelt dat dit autonome en onafhankelijke mensbeeld het verlenen en ontvangen van zorg in de weg staat. Het erkennen van hulpbehoefendheid en afhankelijkheid kan een dusdanige drempel zijn dat het gevoelens van afschuif of angst kan oproepen (Pulcini, 2017)). Veelal wordt de noodzaak van zorg beschouwd als persoonlijk falen.

¹³ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 18-05-2023. Wijziging van de Participatiewet in verband met het op onderdelen in balans brengen van de wet tussen bestaanszekerheid, re-integratie en handhaving; Memorie van toelichting, hoofdstuk 11.1.1. Geraadpleegd op 09-06-2024 via <https://www.internetconsultatie.nl/wetsvoorstelparticipatiewetinbalans/b1>

Zorgerthici plaatsen tegenover het hedendaagse mensbeeld een subject wat intrinsiek afhankelijk, relationeel en kwetsbaar is. Een autonoom, onafhankelijk en rationeel mensbeeld gaat immers voorbij aan de onoverkomelijke, relationele afhankelijkheid die wordt ervaren bij ziekte, als kind of bij het ouder worden (Tronto, 1993). Kittay (1999) stelde voor eenieder te beschouwen als: *'some mothers' child'*. Deze analogie verwijst naar een mensbeeld waarin men kwetsbaarheden en afhankelijkheid kent, zoals een kind afhankelijk is van de zorg van de moeder. Dit beeld kan gebruikt worden als een lens voor elke relatie die een noodzaak van zorg kent. Het roept op te analyseren en de zorg te verlenen die de moeder het afhankelijke kind verschuldigd is. Tegelijkertijd vormt deze intrinsieke kwetsbaarheid en afhankelijkheid een basis van gelijkheid. Ook de zorgverlener is immers *some mothers' child*. Kittay (1999) pleit zo voor zorgende netwerken waarin ieders behoefte van zorg kan worden tegemoetgekomen.

Van Heijst (2005) beschrijft hoe zorgsituaties vaak ingewikkeld en conflictueus kunnen zijn, maar benadrukt het belang om deze aspecten niet de overhand te laten krijgen. Zorgen en zorgrelaties omvat meer dan alleen het correct uitvoeren van zorgtaken. Van Heijst pleit voor zorgrelaties waarin zowel de zorgontvanger als -verlener oog hebben voor elkaar. Ze stelt dat goede zorg ontstaat wanneer zorgontvangers het gevoel hebben dat de zorgverlener hen daadwerkelijk ziet. Van Heijst pleit voor zorgrelaties waarin ongelijke zorgbehoefte kunnen bestaan zonder dat dit automatisch leidt tot het "verlies van evenwaardigheid" (p236). Ze baseert zich hierbij op Baarts presentietheorie, waarin urgente zorgbehoeften kunnen bestaan zonder dat dit direct leidt tot een degradatie van de waardigheid. Vaak vormt een urgente nood de aanleiding voor het ontstaan van de zorgrelatie, waarbij de zorgverlener vanuit zijn professe reageert op deze behoeften. Daarna wordt een relatie gekenmerkt door nabij te blijven. Van Heijst benadrukt dat de presentie niet moet worden gezien als een techniek of methodiek, maar eerder als een vorm van sociaal verkeren en het delen van het leven. Zorgrelaties verworden dan een wederzijdse uitwisseling van liefde. Een belangrijk aspect in de presentietheorie is dat de zorgverlener in contact blijft met zijn of haar eigen behoeften. Dit alles is geworteld in een mensbeeld waarin behoefte een integraal onderdeel vormt van het menselijk bestaan.

3. Methode

3.1 Onderzoeksbenadering

Dit onderzoek volgt een fenomenologische onderzoeksbenadering. In deze filosofische stroming staat de geleefde ervaring centraal (Van der Meide, 2015). Fenomenologie heeft als uitgangspunt dat de werkelijkheid zich toont in de ervaring, daarom richt zij zich op de beschrijving van de concrete ervaring zoals men deze heeft ervaren. Vanuit deze beschrijving wordt het mogelijk ervaringen te documenteren die intersubjectief herkend worden. Fenomenologisch onderzoek biedt hierdoor de mogelijkheid om de betekenis van de geleefde ervaring van vrijwilligers in maatjestrjecten te onderzoeken (Van Wijngaarden, Van Der Meide & Dahlberg, 2017).

Deze onderzoeksbenadering sluit aan bij de manier waarop zorgethisch onderzoek wordt verricht. Zorgethiek onderzoek wordt gedreven door maatschappelijke vragen en start vanuit de context van de geleefde ervaring (Leget, Van Nistelrooij & Visse, 2017). De zorgethische invalshoek van dit onderzoek biedt een structuur om het te onderzoeken systeem in te kaderen en te begrijpen. Op een dialectische wijze wordt deze empirie getoetst aan de zorgethische theorie, waardoor beide zowel bevraagd als verrijkt worden.

De academische literatuur die in dit onderzoek gebruikt is, is opgezocht middels de zoeksystemen Google Scholar en de (universitaire) bibliotheken in Utrecht. Verder is er gebruik gemaakt van de zorgethische literatuur die is voorgeschreven bij de theoretische vakken van de master Zorgethiek en Beleid op de UvH. Aanvullende maatschappelijk relevante onderzoeken zijn gevonden via Google.

3.2 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de *Interpretative Phenomenological Approach* (IPA) (Smith, Flowers, & Larkin, 2009). Deze onderzoeksmethode heeft als doel de betekenis van de ervaring te begrijpen en te interpreteren. IPA is een onderzoeksmethode die wordt gekenmerkt door een hermeneutisch bewegen in de zes fasen van het onderzoek. Na het grondig bestuderen van de data zijn de codes en overkoepelde thema's geïdentificeerd. Door het continu terugkeren naar de data is gepoogd de ervaring te interpreteren en inzichtelijk te maken.

Fundamenteel aan fenomenologisch onderzoek is de open attitude gedurende het onderzoeksproces. Een open en verwonderde houding biedt de mogelijkheid om je door de ervaring te laten verrassen en deze mee te ervaren. Om deze houding te benaderen zijn de eigen veronderstellingen en aannames door middel van *bridling* beteugeld door met een open houding het interview in te gaan in de verschillende stadia van het onderzoeksproces reflecties bij te houden (Dahlberg, K., Dahlberg H., & Nyström, 2008). Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de bijlage ‘methodologische verantwoording’.

3.3 Casusdefinitie en onderzoekseenheid

Er is gekozen om via bekende kanalen vier vrijwilligers te benaderen die maatjestrjecten uitvoeren. Deze vrijwilligers zijn deels benaderd via vrijwilligerscoördinatoren van Stichting de Tussenvoorziening in Utrecht, alwaar ik zelf werkzaam ben. Tevens zijn er vrijwilligers geworven uit mijn persoonlijke netwerk. Als criteria voor deelname zijn uitsluitend mensen benaderd die bij afname van het interview werkzaam zijn als maatje. Aanvullend kwam tijdens de werving van respondenten naar voren dat er mogelijk een verschil kan zijn in motivatie tussen verschillende vormen van maatjestrjecten. Er is daarom gekozen voor respondenten uit twee categorieën maatjestrjecten: regenboogmaatjes en sociale maatjes. Sociale maatjes zijn vrijwilligers die onder begeleiding een maatjestrject aangaan met Utrechters met achtergrond in dakloosheid, verslaving of psychiatrische problematiek. Regenboogmaatjes is een vergelijkbaar maatjesproject van Stichting de Tussenvoorziening voor LHBTIQ+-ers in de maatschappelijke opvang.¹⁴

3.4 Sensitizing concepts

Sensitizing concepts zijn behulpzaam in de verzameling en analyse van data. Ze bieden een structuur en kunnen fungeren als een interpretatieve lens. Vanwege de in dit onderzoek gehanteerde fenomenologische onderzoeksmethode en daarmee samenvallende open onderzoeksattitude, wordt door middel van *bridling* gepoogd de *sensitizing concepts* niet in de weg te laten staan van deze open houding. Dit is onder meer bewerkstelligd door met een open houding het interview in te gaan en open vragen te stellen en een reflexief logboek bij te houden tijdens het codeerproces. De gebruikte *sensitizing concepts* zijn motivatie, maatschappelijke druk, relationaliteit en zorg en komen voort uit de vraagstelling. De *sensitizing concepts* vormen de basis van de topiclijst en zijn als lens gebruikt om de data te analyseren (zie bijlagen).

¹⁴ Zie voor meer informatie omtrent deze twee categorieën maatjesprojecten op de website van stichting de Tussenvoorziening. Geraadpleegd op 3 mei 2022 via: <https://tussenvoorziening.nl/wat-is-er-nodig/activiteiten/maatjes-utrecht/>

3.5 Dataverzameling

Vanuit de fenomenologie wordt gepoogd met een open houding te onderzoeken. Als onderzoeksinstrument is daarom gekozen voor semigestructureerde interviews (Van der Meide, 2015). In totaal worden er gesprekken met vier vrijwilligers gevoerd. Om enige structuur te geven aan de gesprekken zijn de interviews afgenomen aan de hand van een topiclijst. De topiclijst bestond uit een aantal bredere onderwerpen die gebaseerd zijn op de *sensitizing concepts*. De onderwerpen zijn verdeeld in specifieke topics en aangevuld met een aantal voorbeeldvragen. Deze vragen zijn een leidraad geweest voor het interview, maar niet bepalend geweest voor het verloop van het gesprek. De data die uit deze interviews naar voren komt is bestudeerd met als doel de daadwerkelijke geleefde ervaring van de respondenten weer te geven. Na opname van de interviews zijn de gesprekken getranscribeerd. In deze uitwerking is oog geweest voor houding, omgeving, toonzetting en emotie. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de letterlijke weergave van aarzelingen, emoties en pauzes in het gesprek. In de methodologische verantwoording zijn enkele voorbeelden waarin dit duidelijk naar voren kwam toegevoegd.

3.6 Data-analyse

Ook bij het uitwerken en analyseren van de interviews is bewust aandacht besteed aan de eigen positionering om deze zoveel mogelijk te beteugelen. Op deze wijze is vanuit een open en verwonderde houding gezocht naar de betekenis van de geleefde ervaring van de respondent (Van der Meide, 2015). Door de lange duur van het onderzoek is het er helaas niet van gekomen om verificatie door de respondenten middels een *membercheck* uit te voeren (Cresswell, 2007).

De data-analyse is uitgevoerd met de zes fasen van de IPA-methode. Dit is geen lineair proces, maar betrof een hermeneutisch heen-en-weer bewegen tussen het geheel en de delen (Smith, Flowers, & Larkin, 2009). Dit kwam onder andere tot uiting in het codeerproces, waarbij via diverse stappen tot een analyse van de data is gekomen. Tijdens het coderen van betekenissen zijn allereerst subcodes opgesteld aan de hand waarvan de betekenis van de geleefde ervaring werd gevangen. Uit de subcodes zijn na een hercodering overkoepelende thema's (hoofdcodes) naar voren gekomen die verder zijn gegroepeerd onder de *sensitizing concepts*. Opvallend was bijvoorbeeld dat uit de data naar voren kwam dat relationaliteit een veel grotere rol van betekenis vervulde dan in eerste instantie in de opzet van het onderzoek was verwerkt. Dit komt naar voren in de uitwerking van de empirie en de codeboom die in de bijlage van dit onderzoek onder de methodologische verantwoording is opgenomen.

3.7 Ethische overwegingen

Gedurende dit onderzoek is de gedragscode wetenschappelijke integriteit die door Universiteit voor Humanistiek is onderschreven zorgvuldig opgevolgd om zo op een nauwkeurige en integere wijze onderzoek te bedrijven. De benaderde vrijwilligers kregen volgens richtlijnen van *informed consent* schriftelijk uitleg over het doel en de opzet van het onderzoek. Ze kregen voorafgaand aan het interview tevens een toestemmingsverklaring toegezonden. Ook is hen medegedeeld dat deelname op vrijwillige basis is, en dat het op ieder moment van het onderzoek mogelijk is om zonder opgave van redenen de samenwerking te stoppen. Ter bewaking van de privacy van de deelnemers zijn persoonsnamen en locaties worden geanonimiseerd. De verzamelde data is direct na opname op een voicerecorder overgeplaatst naar de beveiligde netwerkschijven van de universiteit. De data wordt binnen drie maanden na afronding van het onderzoek gearchiveerd. De ethische commissie van de Universiteit voor Humanistiek heeft ten slotte onder bovenstaande voorwaarden toestemming verleend voor dit onderzoek.

4. Bevindingen uit empirisch onderzoek

In onderstaand hoofdstuk worden de bevindingen van het empirische onderzoek weergegeven.¹⁵ Dit hoofdstuk is vormgegeven naar aanleiding van vier centrale thema's die uit de analyse naar voren zijn gekomen: relationaliteit, zorg, ervaren druk en motivatie. De (tussen)kopjes zijn gebaseerd op de (sub)codes die uit de analyse naar voren zijn gekomen. Een overzicht hiervan wordt gegeven in de codeboom die in dit onderzoek als bijlage is toegevoegd. Als conclusie van dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de deelvragen: Hoe ervaren vrijwilligers in een maatjestrject hun motivatie voor vrijwilligerswerk en de toegenomen maatschappelijke druk op de zorg?

Uit de analyse en resultaten wordt duidelijk dat de thema's motivatie, ervaren druk, relationaliteit en zorg onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zo geeft een van de vrijwilligers een mooie bespiegeling op deze overlap van thema's: *“Hoe moeilijk is het?.. kennelijk heel erg gewikkeld, want ik heb het ook nog nooit [eerder] gedaan (...) het is niet zo ingewikkeld om (...) nieuwe werelden te ontdekken en voor een ander zoals [naam maatje] om wat ondersteund te worden op deze manier”* (V4P93). In de onderstaande secties wordt daarom ook doorlopend dwarsverbanden gelegd om deze overlappende betekenissen en ervaringen te duiden. In dit hoofdstuk zijn er hierdoor terugkerende thema's die vanuit een andere invalshoek nuance aanbrengen in de bevindingen.

4.1 Motivatie

Interne en externe motieven

“Dat je altijd iets moet doen voor je samenleving” (V1P3)

Motivatie is een uniek en individueel proces dat gevormd wordt door interne en externe omstandigheden die elkaar wederzijds beïnvloeden. Daar waar interne factoren betrekking hebben op verschillen in karakter en achtergrond, hebben externe factoren betrekking op maatschappelijke ontwikkelingen.

¹⁵ In het kader van navolgbaarheid is bij elke quote de respondent benoemd waarvan de uitspraak afkomstig is. De (geanonimiseerde) transcripten van de interviews zijn (buiten dit document) als bijlage aan dit onderzoek toegevoegd. De codering van de annotatie verwijst naar de Vrijwilliger (1, 2, 3 of 4) die de uitspraak heeft gedaan en de Pagina waarop de uitspraak is te vinden (1-94). Zo wordt een uitspraak van vrijwilliger 1 op pagina 23 bijvoorbeeld geannoteerd als V1P23.

Mensen kunnen geraakt worden door maatschappelijke ontwikkelingen en/of een sterk rechtvaardigheidsgevoel hebben: *“Ik heb altijd al sinds kinds af aan moeite met het concept dat mensen door allerlei pech in hun leven op straat komen te leven en dat dat me het meest vernederend lijkt wat een persoon kan meemaken en dat het iedereen kan overkomen”* (V3P61). De vrijwilligers maken de stap om deze maatschappelijke observaties te internaliseren. Onderliggend hieraan is een morele opvatting zichtbaar over hoe men in de maatschappij zou moeten staan. Zo stelt vrijwilliger 4 bijvoorbeeld: *“als iedereen nou eens op de aarde voor één iemand anders zoiets zou doen, dan zou het er echt veel beter uitzien”* (V4P93). Het zien, meemaken en ervaren van maatschappelijk onrecht kan tot actie leiden, zoals je inzetten als vrijwilliger in een maatjesproject.

Naast maatschappelijke kwesties is reflectie op de individuele positie in de samenleving van invloed op de motivatie van vrijwilligers in maatjestrjecten. Hier speelt de onderliggende morele overtuiging dat wanneer je in omstandigheden verkeert om te kunnen geven, dan moet je dat doen. Zo zegt vrijwilliger 3: *“vanwege allerlei omstandigheden (...) hebben mensen het makkelijker dan anderen (...) het hoeft niet zo groot te zijn, dus als je iets kan doen wat iemand helpt nou, dan moet je het doen”* (V3P70). Ook vrijwilliger 4 geeft aan iemand te zijn *“met heel veel geluk, (...) een soort zondagskind voel ik me wel eens”* (V4P78). Dit gevoel en de wetenschap dat anderen dit niet hebben geeft vrijwilligers de motivatie iets te betekenen voor de ander, en laat zien dat de eigen positie in relatie tot anderen handelen kan motiveren.

De vrijwilligers geven verder aan dat hun motivatie ten dele gevormd is door de herkenning van eigen ervaringen in de ander. Vrijwilliger 1 omschrijft deze observatie die hem riep tot actie: *“Op een gegeven moment, als je zelf op een goede plek zit in je leven, dan denk je ook wel eens terug aan toen het minder was en, ja, dan denk je ook wel eens, wat als ik (...) toen iemand om me heen had gehad”* (V1P1). Het terugblikken naar een periode waarin het in het eigen leven minder was kan leiden tot motivatie iets te willen betekenen voor vergelijkbare anderen. *“Mij is leed aangedaan, kan ik leed bij anderen voorkomen of kan ik anderen bijstaan in dat moment van leed?”* (V1P2). Vrijwilliger 4 geeft verder aan dat zijzelf nooit problemen met haar geaardheid heeft gehad, maar herkent dat dat bij anderen anders kan zijn. Ze is zich bewust van een dubbele kwetsbaarheid van mensen die zowel dakloos zijn als een andere seksuele voorkeur of gender hebben (intersectionaliteit) en deze gezamenlijke achtergrond zorgt voor een verbinding waar zij iets mee wilde doen.

Ontvangen door geven

"Het always comes back to you" (V1P5)

De vrijwilligers maken duidelijk dat zij niet alleen gemotiveerd worden door onzelfzuchtige motieven en idealisme, maar tevens zelf baat hebben bij vrijwilligerswerk. Het geeft hen tools, kennis en vaardigheden die hen verder brengt in hun leven. Alle vrijwilligers erkennen dit en geven expliciet aan dat zij dit werk ook voor zichzelf doen. Vrijwilliger 1: *"Ik heb er echt ook eigen profijt van. Ik ga niet liegen (...) als ik gewoon naar mezelf kijk, haal ik er misschien haast nog wel meer uit dan dat mijn maatje eruit haalt"* (V1P5). Deze vrijwilliger stelt verder dat het uitvoeren van goede handelingen mogelijk positief terugkeert naar jezelf. Of in de woorden van vrijwilliger 2, die zegt op zoek te zijn naar *"iets intermenselijk, en iets waar ik ook wat aan heb"* (V2P37).

Een belangrijk aspect is het plezier dat als een fundament onder de relatie ligt: *"Dat maakt het ook leuk om iets voor de ander te doen, omdat je omdat je het leuk vindt, (...) dus ja, dat slaat direct weer op je eigen behoeftes"* (V2P38). Vrijwilliger 3 vertelt dat zij het leuk vindt om iets voor een ander te doen. Ze wordt daarin bevredigd in de eigen behoeftes. Ook vrijwilliger 2 ervaart dit: *"Soms dan is die ander is dankbaar.. dan zie je dat hij blij is met je, of dan .. dan merk je van, hé, er is een band en.. en dan realiseer je je weer je van he daarvoor doe ik het.. dat maakt het de moeite waard"* (V2P38). Juist de wederkerigheid in de relatie maakt het de moeite waard. Vrijwilliger 3 verwoordt het als volgt: *"Ik vind het wel belangrijk om het gevoel te hebben dat ik iets doe wat toe doet, dat iemand iets heeft aan [...] wat ik op dat moment aan het doen ben"* (V3P68). De wetenschap dat de ander jou belangrijk vindt heeft een zingevende werking. *"Het kent wat meer gewicht toe aan je leven hè.. Ja, dat groeit natuurlijk naarmate het belang van die ander in jou groter wordt.. [...] in een bepaald opzicht is het ook leuk of aangenaam dat er mensen afhankelijk zijn van jou... in een bepaald opzicht hè.. dat ze op je zitten te wachten"* (V2P58). Zodoende ontstaat er in de relatie een wederzijdse afhankelijkheid, waarin de vrijwilliger het gevoel krijgt verschil te maken en niet langer anoniem in de massa opgaat, maar een doel in zijn of haar leven krijgt.

Vrijwilligerswerk is dus niet puur voor de ander, maar ook zeker voor de vrijwilliger zelf. Het bespreken van het eigen gewin van het vrijwilligerswerk ging niet vanzelf en riep in de interviews ongemak op. *"Ja, je haalt er altijd iets uit (...) het klinkt heel egoïstisch om zeggen.. Maar ik haal eruit dat ik iemand help. Ik ben erg zorgzaam.. en dat geeft mij een goed gevoel,*

het gevoel hebben dat ik iemand aan het helpen ben. En dat het iets doet, dan voel ik me beter over mezelf... en.. dat is mijn reden.. dat klinkt zo.. ja matig om te melden, maar het is wel zo" (V3P71). Het ongemak lijkt erin te bestaan dat vrijwilligers beseffen niet alleen vanuit een altruïstische overwegingen gemotiveerd te zijn tot maatjeswerk, maar dit ook doen doordat zij hier zelf iets uit halen en wordt duidelijk in de aarzelende wijze waarop respondenten zichzelf uitdrukken.

Alle vrijwilligers beschouwen persoonlijke ontwikkeling en verbreding van hun wereldbeeld als motivator van vrijwilligerswerk. Zo omschrijft vrijwilliger 1 het maatjesproject als een veilige optie om in *"andermans wereld te kijken"* (V1P34). Hij omschrijft zijn eigen wereld als vrij smal, met *"alleen maar academici"* (V1P4). Ook vrijwilliger 3 beschrijft in een soortgelijke bubbel te leven van *"technisch hoogopgeleide mensen"* waarin de *"verscheidenheid van gedachten vrij beperkt is"* (V3P65). Een maatjesproject kan opening bieden voor een nieuwe realiteit. Vrijwilliger 4 realiseerde dat zij in haar werk als gemeentelijk beleidsmaker *"redelijk ver van de realiteit af staat"* (V4P78). Door het maatjesproject zijn er *"nieuwe werelden voor mij opengegaan, (...) vanwege de ontmoeting met een heel ander iemand"* (V4P93). Vrijwilligerswerk is voor haar reden zich te verdiepen in zaken buiten de eigen leefwereld. Zij betreft ook haar dochter hierbij en vindt het belangrijk dat die al op jonge leeftijd in aanraking komt met het zoontje van haar maatje. Vrijwilligerswerk leidt zo tevens tot verbreding van het eigen netwerk.

Randvoorwaarden

Er zijn diverse randvoorwaarden voordat mensen gemotiveerd zijn om de stap te maken om maatje te worden. In de analyse is onderscheid gemaakt op randvoorwaarden die betrekking hebben op het individu (individueel niveau) en randvoorwaarden die betrekken hebben op de organisatie waarbinnen het maatjestrject uitvoering krijgt (organisatorisch niveau).

Individueel niveau

" [I]k wil ook tijd hebben voor mijn eigen leven.." (V3P62)

Participatie binnen een maatjesproject moet qua tijdsbesteding passen in het eigen leven: *"mijn enige eis was... ik moet het in mijn tijd kunnen doen.. [...] en ik wil niet elk weekend er volledig mee bezig zijn"* (V3P62). Helpend daarbij is dat het flexibel vrijwilligerswerk is: *"Wij plannen het in wanneer we de zin hebben.. en niks stopt als wij een week elkaar niet als wij een keer*

elkaar niet zien...” (V3P62). Vrijwilliger 1 geeft aan dat het ook moet passen bij je levensfase: “[...] *je moet ook zelf klaar voor zijn ofzo.. ik weet niet hoe ik dat uitleg. [...] je moet ook zelf wat te bieden hebben voor die mensen*” (V1P6). Ook kan er sprake zijn van een momentum. Vrijwilliger 3 vertelt bijvoorbeeld dat zij ruimte kreeg voor vrijwilligerswerk na een verhuizing.

Ook een toevallige samenloop van omstandigheden kan ervoor zorgen dat mensen in aanraking komen en gemotiveerd worden voor vrijwilligerswerk. Vrijwilliger 4 vertelt: *“Ik kwam ermee in aanraking toen ik een artikeltje las in een van de plaatselijke krantjes”* (V4P78) Een versterkende factor hierbij kan zijn dat er achtergrondkennis van de problematiek is. Vrijwilliger 1: *“Mede omdat ik ontdekte dat onderzoek uit 2019 was dat, dat er ongeveer nog 700 jongeren op straat zaten eigenlijk, verstoten uit huis omwille van hun geaardheid. Ik schrok van het aantal in Nederland”* (V1P1). Stimulerend kan zijn als anderen in de omgeving ook betrokken zijn bij maatjesprojecten. *“Ik ken mensen die dat bij het Oranje Fonds doen (...) ik dacht nou, als zij dat kunnen.. dan moet ik dat ook kunnen”* (V3P61). De resultaten maken inzichtelijk dat motivatie niet in het luchtledige ontstaat, maar altijd in relatie tot iemands omgeving tot stand komt.

Organisatorisch niveau

“En er is ook zoiets als een klik nodig met een vrijwilligersorganisatie” (V1P2)

De dienstverlenende organisatie kan een stimulerende rol spelen in de motivatie van vrijwilligers. Twee vrijwilligers vertelden dat hun interesse voor het project werd gewekt door het feit dat de organisatie ondersteuning biedt aan mensen met een LHBTIQ+ achtergrond in de maatschappelijke opvang. Dit sloot aan bij hun persoonlijke ervaring en achtergrond. Vrijwilliger 1 vertelt dat hij lang gezocht heeft naar een vergelijkbaar vrijwilligerswerk in het sociale werkveld, maar dit uitsluitend in Utrecht kon vinden. De missie raakte hem zo dat hij bereid om hiervoor om voor het bezoeken van zijn maatje te reizen.

Vrijwilligers geven aan het prettig te vinden onderdeel te zijn van een organisatie die goede dingen doet. Het ervaren van een klik met de organisatie blijkt belangrijk. Deze klik kan worden gecreëerd door een begeleidende coördinator. Deze persoon draagt overtuigend de missie van de organisatie uit en is betrokken bij de individuele trajecten waardoor er een veilig kader geboden wordt waarin een ondersteunende relatie met een kwetsbaar persoon kan worden vormgegeven. Vrijwilliger 1: *“Ik kan het heel lastig uitleggen, [...] dat gesprek met*

[vrijwilligerscoördinator] is toen voor mij echt geweest.. van oké.. jullie intentie is zo zuiver.. daar wil ik achter staan" (V1P24). De veiligheid en expertise die een organisatie biedt kan motiverend zijn, maar met name het persoonlijke contact met een coördinator kan als stimulerende factor werken.

4.2 Relationaliteit

Presentie en verplichting

"En als het dat meer is, dan kan je als het maatjesproject stopt (...) niet de stekker eruit trekken.. Dan staat er meer op het spel." (V2P48)

Hoe de relatie tussen vrijwilliger en maatje wordt gedefinieerd is uniek en afhankelijk van de ervaringen, de opvatting van het doel, de vormgeving en de personen in de relatie. Vrijwilliger 1 benadrukt blij te zijn met het maatjesproject. Het is voor hem een kans om iets dat hij in zijn vrije tijd ook al deed, namelijk het omzien naar mensen om hem heen die het moeilijk hebben in de maatschappij, vorm te kunnen geven in een veilig en beschermd organisatorisch kader. Deze vrijwilliger heeft een grote loyaliteit naar het project en de organisatie.

De relatie die een vrijwilliger met een maatje aangaat heeft een verplichtend aspect in zich: *"Het is ook commitment. Ik heb ook gewoon 'ja' gezegd, (...) ik kan [naam vrijwilligerscoördinator] ook niet de steek laten, ik bedoel.. er zit een organisatie achter, dat speelt echt wel parten"* (V1P22). Hij omschrijft enige zakelijkheid in de relatie met zijn maatje: *"Ik bekijk hem wel wat zakelijker dan hij denk ik, ja en dat is ook wel een beetje mijn streven is geweest hoor. (...) De rollen zijn gewoon heel duidelijk en beschermd en afgebakend. [...] stel je voor, hij zou dat wel anders zeggen, dan heb ik ook wel de vrijheid om te kunnen zeggen, jongen, alles goed wel, maar dit is mijn rol en mijn functie en dat is een grens waar we niet overheen gaan"* (V1P14). Deze zakelijkheid geeft geborgenheid en een helder rolpatroon waardoor grenzen makkelijker kunnen worden afgebakend.

Ook vrijwilliger 2 ziet dit verplichtende karakter terug: *"Er zijn momenten van wel.. en momenten dat ik vooral gewoon puur.. weet je wat het is, je bent iets aangegaan en dat zit je uit"* (V2P38). Toch omschrijft hij naast deze zakelijke connectie een diepere verbinding. Hij ging op zoek naar de achtergrond van zijn maatje om gemeenschappelijk factoren te vinden waaraan de relatie kon worden opgebouwd. *"Dus ja, je bouwt [...] daar wel heen dat je*

uiteindelijk, ja, dat het een relatie is die die meer is dan puur het format van een maatjesproject. Dat het toch meer dan dat wordt." (V2P47). In de relatie kunnen gevoelens van verplichting en van wederzijdse erkenning en uitwisseling kunnen naast elkaar bestaan. Vrijwilliger 2 omschrijft zijn contact met zijn maatje uiteindelijk als iets dusdanig substantieels dat hij dat niet kan laten stoppen als het maatjesproject eindigt. *"Zo kan ik er niet tegenaan kijken, dat vind ik te banaal... (...) terwijl, een contact is iets substantieels, iets wat je niet zomaar patsboem stopt en achter je laat. En dan begin je weer iets nieuws of aan die aan iemand die nieuw is.. Nee, ik vind het van die kwaliteit dat je, ja, dat tenzij, die ander zegt van ja, nee, je hebt niets te bieden"* (V2P41). Door de lange tijdsduur van de relatie kan ondanks het initiële verplichtende karakter een diepgaande connectie ontstaan. Gevoelens van verplichting en van wederzijdse erkenning kunnen naast elkaar bestaan. Ondanks de ervaren negatieve gevoelens kan een relatie worden omschreven als er een met kwaliteit.

(On)Gelijkwaardigheid

"Zo'n soort verhouding wilde ze niet" (V4P81)

Vrijwilliger 2 omschrijft presentie als haar belangrijkste verantwoordelijkheid in de relatie, maar ervaart wel een duidelijke positionele ongelijkwaardigheid doordat ze met haar maatje *"anders dan met je vrienden omgaat"* (V2P42). Vrijwilliger 3 schat in dat haar maatje dit ook zo ervaart: *"In die relatie kan van mij wel verwacht worden dat ik meer de sturende rol heb, een ondersteunende rol heb [...] maar dat ik aan haar overlaat wat we gaan doen, en ik help haar daarbij, meer dan dat dat we gewoon vrienden zijn en dat het niet uitmaakt.. wij hebben twee verschillende rollen in onze relatie (...) Ik denk dat zij dat ook denkt"* (V3P67). Zij omschrijft deze sturende en ondersteunende rol als een vorm van zorg verlenen waarvan zij inschat dat die niet zal verdwijnen uit de relatie. Vrijwilliger 2 vermoedt daarentegen dat je het maatjestrject naar eenzelfde plan zou kunnen brengen als vriendschap *"maar waarschijnlijk blijft het toch altijd iets eigenaardigs hebben, iets geforceerd, iets van moeten.."* (V2P42).

Vrijwilliger 1 doet dit het vrijwilligerswerk *"vanuit liefde, vanuit zorg"* en ziet zijn rol met name als het zijn van een goed voorbeeld (V1P30). Hij omschrijft zijn positie in de relatie *"eerder als een soort grote broer dan een vriendschap"* (V1P15). Hij gaat gesprekken met zijn maatje aan over vriendschappen, over wat het betekent om een liefdevolle relatie aan te gaan en over de rol van seks. Een doel in deze relatie is ook wat educatief. Er wordt ook wat afstand gehouden

omdat het maatje ook "*zijn eigen weg moet leren gaan*" (V1P15). Vrijwilliger 1 geeft aan geen gelijke te zijn en zou zijn relatie niet omschrijven als vriendschap "*maar dat komt omdat mijn vriendschappen op een heel ander vlak zitten, denk ik.. Ik deel bepaalde dingen niet met hem die ik met vrienden deel... punt.. dat is ook logisch hè?*" (V1P16). Cruciaal hierin is dan ook de ervaren definitie van vriendschap.

De invloed van de relatiedefinitie als vriendschap of niet wordt duidelijk in gesprek met vrijwilliger 2 over het wegvallen van zijn maatje. Hun jarenlange relatie bestond uit vaste bezoeken op de zondag. Dit werd onderbroken door een ziekenhuisopname van zijn maatje. Ondanks herhaaldelijk bellen naar ziekenhuizen is het hem onduidelijk wat er van zijn maatje geworden. Informatie werd hem onthouden: "*want ja, ik kan niet zomaar als vreemde gegevens van iemand opvragen, of waar die is, of wat dan ook, dus*" (V2P36). Zijn maatje werd onbereikbaar en was daarna niet meer te vinden. Gevraagd naar hoe hij dit wegvallen van de relatie heeft ervaren legt vrijwilliger 2 uit: "*Ja, er was zeker een belangrijkheid ja, maar, kijk, als een vriend wegvalt [...] dan weegt wat zwaarder, hè? Dus in de hiërarchie van waarde is dit ietsje minder van waarde, of ietsje lager [...] maar het laat me niet onberoerd [...] Ja, goed [...] als je elkaar al jaren, als je wekelijks, bij zo iemand langskomt dan is dat soort van integraal aan je leven of zo*" (V2P43). Duidelijk wordt dat de relatie een formele juridische status ontbeert in de samenleving, al wordt de relatie door deze vrijwilliger van een andere waarde geacht als een vriendschap.

Vrijwilliger 4 omschrijft haar relatie met haar maatje nadrukkelijk wel als vriendschap: "*Ik ben al vrij snel van de term 'maatje' afgeschaald voor mezelf, ook omdat het voor mij zo niet voelt, zeg maar, en ik vind het ook [...] niet passend voor onze relatie*" (V4P80). Hierin loopt ze wel tegen materiële omstandigheden aan. Haar maatje is een ongedocumenteerde vluchteling uit Oeganda met een zoontje. Dit in tegenstelling tot de vrijwilliger die zichzelf omschrijft met: "*ik ben Nederlander en ik heb alles wat mijn hartje begeert*" (V4P81). Ze geeft de afhankelijke positie bij haar maatje aan te voelen. Dit uit zich bijvoorbeeld op financieel vlak. Het maatje heeft niet de financiële middelen om bijvoorbeeld een uitje te betalen en deze komt dus voor rekening van vrijwilliger. "*Als we uitgaan, ik betaal de drankjes, daar doen we niet moeilijk over, dat is logisch, maar ik streef naar gewoon gelijkwaardig, maar dan echt gelijkwaardig. [...] Ik wil niet de zorgverlener zijn. Nee, ik wil gewoon.. kijk, vrienden helpen elkaar, familieleden helpen elkaar; zo, bedoel ik het*" (V4P86). In deze relatie wordt gewoonheid nagestreefd. Dit wordt gedaan door af te spreken elkaar te bezoeken en gezamenlijk activiteiten

te ondernemen. Toch is er een zekere ambivalentie zichtbaar als vrijwilliger 4 haar maatje vergelijkt met vrienden uit haar bubbel: *“Het is wederzijds gewoon een vriendschap, en natuurlijk trek ik meer eraan, omdat ik in een andere positie zit. En, kijk, zij is niet een vriendin zoals mijn vrienden uit mijn bubbel, dat is ook wel weer zo, maar het is toch is wel, [...] ja, we zijn wel echt vrienden, zo voelt het wel echt, we hebben echt, ja echt een connectie”* (V4P81). De vrijwilliger omschrijft dat de ervaren connectie de omstandigheden die de situatie ongelijkwaardig maken overstijgt. De handelingen die daaruit volgen, zoals het betalen van een rekening, zijn logisch volgend vanuit de als vriendschap gedefinieerde relatie.

Andersheid

“De eerste twee afspraken of zo waren [...] zwaar in de zin van dan zit je met zijn tweeën en zo..” (V4P82)

De vrijwilligers worden in de maatjesprojecten gekoppeld aan een onbekende ander. Dit contact loopt niet vanzelfsprekend. Vrijwilliger 4 vertelt over het begin van haar relatie met haar maatje: *“Het is een beetje aftasten, en wat praten en ik heb ook een beetje over mezelf verteld. Ja zo, gewoon een beetje het laten komen, hè. En ik heb ook [...] bewust gedacht, het is ook fijn om wat losheid erin te krijgen”* (V4P82). Vrijwilligers adapteren op de situatie en vinden manieren om contact te maken. Tegelijkertijd worden zij ook geconfronteerd met gedragingen die voor hen nieuw zijn.

In de relatie komen vrijwilligers in situaties waarop zij niet altijd zijn voorbereid. Zo vertelt vrijwilliger 2 over zijn eerste maatje: *“Het was een man met een, ja, hij zei zelf, een man met een handleiding. [...] Een beetje een moeilijk mens, met een psychiatrisch verleden ook, altijd somber geweest. Ja nooit echt geaard, [...] ja, het was een vrij eenzaam mens”* (V2P40). Het was lastig contact te krijgen en het contact bleef vaak aan de oppervlakte. Bovendien viel het maatje tijdens hun gesprekken vaak in herhaling. *“Dat was een van de dingen waar ik me toch wel aan begon te ergeren. Maar dat heb ik nooit uitgesproken naar hem.. Op een of andere manier.. het lijkt soms wel een cassettebandje”* (V2P39).

Ook vrijwilliger 3 wordt in haar contact geconfronteerd met een maatje met een psychiatrische achtergrond. *“Iets wat natuurlijk een hele grote rol speelt in mijn relatie met haar is [...] haar geestelijke gezondheid. Dat speelt ook een grote rol in haar welzijn en in haar toestand. (...) Dus er zijn keren dat ik ga en dan lachen we en hebben we een leuk gesprek en gaan we*

boodschappen doen [...] en andere keren dat ze in hele negatieve gedachtespiraal zit” (V3P65). Haar maatje kampt met psychoses en haar gemoed drukt een stempel op het contact. Het was voor de vrijwilliger aftasten hoe het contact vorm te geven. Gevraagd hiernaar vertelt vrijwilliger 3 dat zij voorafgaand aan het maatjesproject dit niet zo had ingeschat. Ze geeft aan dat ze wel had verwacht dat het lastig kan worden omdat *“het waarschijnlijk is iemand die niet super lekker gedijt [...] in de meeste situaties en daarom is de situatie ontstaan”* (V4P86). Nu het contact er is geeft ze aan dat het moeilijker is dan ze had verwacht, *“maar ik had echt niet gedacht, het wordt moeilijk en ik had ook, zeg maar, de situatie die ik nu wel eens meemaak, als dat zeg maar, in de eerste weken was gebeurd, was ik misschien wel gestopt”* (V3P75). Desondanks hoeft deze ervaring niet noodzakelijkerwijs tot afstand te leiden als de relatie er is: *“Ik vind dat geen reden om niet te gaan.. ik heb ook (...) nooit gedacht: oh wat naar, volgende keer kom ik niet of zo, of ik kom alleen maar (...) als ze uit de psychose is”* (V3P77). Ondanks dat de andersheid en onbekend gedrag vervreemdend werkt, is er dus nadat de relatie is ontstaan een acceptatie van de andersheid.

Commitment

“Ik kan altijd stoppen, dat speelt ook wel natuurlijk een rol hè..” (V3P75)

Kenmerkend voor maatjestrjecten is dat de relatie door een organisatie gecreëerd is. Dit laat de belangrijke rol van de organisatie zien en betekent tevens dat er aan de relatie een maximale tijdsduur verbonden is. Vrijwilligers laten een wat ambigue houding zien omtrent het einde van een de relatie. Enerzijds wordt de maximale looptijd van de relatie gezien als een uitkomst op momenten dat de relatie zwaar valt. Zo noemt vrijwilliger 3 het als positieve factor in haar afweging om aan een maatjestrject te beginnen: *“Ik heb nergens voor getekend.. Ik krijg er niks voor.. dus ik kan stoppen wanneer ik wil.. dat is natuurlijk ook belangrijk”* (V3P75). Het voelt als een uitvluchtmogelijkheid uit de relatie als die als te zwaar of ingewikkeld wordt ervaren.

De eindigheid van de relatie kan er ook voor zorgen dat vrijwilligers niet hun hele ziel en zaligheid in de relatie willen of kunnen stoppen. Vrijwilliger 1: *“Je moet weten ook van over anderhalf jaar, twee jaar dan.. dan is het tijd voor een nieuw maatje blijkbaar. Dus dat maakt ook al dat je wat ja, hoe zeg ik dat? Wat terughoudender ben en niet al te veel alles te geven van je energie en je tijd”* (V1P14). Niet alle vrijwilligers kijker er echter op deze manier naar. De mogelijkheid om de relatie te beëindigen blijft, maar het lijkt erop dat het gedurende de

looptijd van het traject wat naar de achtergrond verschuift. Vrijwilliger 3: *“Ik zit erin. Ik ben echt niet van plan om te stoppen of om een andere maatje te zoeken, wat mij betreft ben ik de komende 30 jaar maatje van [naam maatje]”* (V3P76). Door de wederzijdse erkenning en afhankelijkheid die een steeds grotere rol krijgt naarmate de tijd verstrijkt verandert de houding ten opzichte van de eindigheid van de relatie. Vrijwilliger 2 omschrijft dat als een *“kwaliteit van de relatie”* (V2P45) en zolang hij die ervaart en het gevoel heeft bij te dragen is het *“voldoende om het dan voort te zetten voor mij”* (V2P40).

Ervaring en wederkerigheid

“En in ander opzicht ben ik ook afhankelijk van hem.. want als (...) hij er niet meer zou zijn.. (...) Ja, dan valt er ook wat voor mij weg..” (V2P42)

Uitwisseling van wederzijdse waardering en zorg en het delen van nieuwe ervaringen vormen de kern van de relatie tussen vrijwilliger en maatje. Vrijwilliger 4 vertelt dat het voor hun relatie belangrijk is om *“gewoon lekker samen zijn en leuke dingen doen.. zodat ieder zich gewaardeerd voelt.. ik ook hè.. ik voel me gewaardeerd.. (...) dat laat zij ook merken”* (V4P82). Samen zijn en het samen ervaringen opbouwen levert het gevoel van waardering op voor elkaar en voor de relatie. *“Ik vind het gewoon leuk... en we hebben het gewoon leuk samen... en ik weet het.. ik heb het.. ik krijg gewoon echt een stuk terug van d'r”* (V4P83). Het ontvangen van waardering vormt de brandstof voor de relatie. Vrijwilliger 2 vertelde over zijn wat moeizame relatie: *“[Het maatje] was niet zo'n opgewekt persoon.. en (...) als je toch een lach op zijn gezicht kan toveren.. dan.. ben je blij met jezelf (...) dan ben je ook blij voor hem.. die momenten zijn denk ik wel (...) zeldzaam.. (...) maar het is wel een stimulans”* (V2P53). Zichtbaar wordt hoe de zorg voor de ander en eigenzorg elkaar overlappen. De positieve wisselwerking en uitwisseling vormen een bron van zingeving waarbij de zoektocht naar betekenis vorm krijgt in het helpen van anderen.

Betrekken eigen netwerk

“kom op.. het is kerst.. anders zit je hier in je eentje” (V3P69)

Vrijwilligers betrekken hun eigen netwerk soms bij de relatie met hun maatje. Vrijwilliger 3 vertelt dat zij met kerst samen met haar partner op bezoek was gegaan bij haar maatje: *“Ik had voorgesteld dat ik dan 's ochtends met [partner] langs zou komen.. en dat heeft ze echt weken daarna nog herhaald.. hoe leuk ze het vond dat we waren gegaan”* (V3P69). De reden voor het

bezoek was niet alleen omdat de vrijwilliger niet wilde dat haar maatje alleen zou zijn met kerst, maar ook omdat *“mijn vriend is ook wel de hoogte van hoe het gaat met [maatje].. (...) heb je een goede dag gehad.. dan vertel ik [vriend] wat [maatje] mij verteld heeft”* (V3P66). Hier wordt het netwerk van menselijke relaties zichtbaar. Het was een kleine stap voor de vrijwilliger om de partner mee te nemen op bezoek en op die manier ervoor te zorgen dat haar maatje geen eenzame kerst beleefde en hem verder te betrekken in haar leven.

Ook vrijwilliger 4 betreft haar eigen netwerk bij de relatie met haar maatje: *“Ik heb ook al vrij snel een afspraak gemaakt met haar zoontje erbij en mijn dochter erbij”* (V4P82). Zowel maatje als vrijwilliger hebben kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd. In deze relatie zit enige doelmatigheid in het betrekken van het eigen netwerk in de relatie. Het zorgt voor de nodige losheid en gezelligheid in de relatie en de vrijwilliger geeft aan het belangrijk te vinden dat haar dochter opgroeit in een diverse omgeving. Tegelijkertijd past het in de definitie van gelijkwaardige vriendschap die aan deze relatie wordt toegekend. Passend is daarom dat in beide thuissituaties wordt afgesproken en dat ook beide partners betrokken zijn. *“Al vrij snel is ze hier gekomen.. ook met mijn lief erbij.. en [ze] heeft ook haar vriendin meegenomen”* (V4P82). De relatie wordt zo van beide kanten uitgebreid met het eigen netwerk. De vrijwilliger benadrukte wel dat de kern van de relatie draait om haar relatie met haar maatje: *“want het gaat mij om [maatje] en niet om die vriendin van [maatje]... voor wie ik overigens ook een brief heb geschreven, met alle liefde overigens”* (V4P87). De nadruk wordt gelegd op de kernrelatie tussen maatje en vrijwilliger maar beide netwerken worden betrokken. De vrijwilliger is tegelijkertijd echter ook bereid een zorgende handeling te verrichten voor het netwerk van het maatje.

Zichtbaar wordt dat het netwerk van de relatie betrokken is. Soms op de achtergrond in het meeleven in de relatie. Soms daadwerkelijk als zij meegaan op bezoek of bezoek ontvangen. Dit kan een motivatie kennen in zorg of passen bij de manier waarop de relatie wordt vormgegeven.

4.3 Zorg

Redenen tot zorg

"[I]k zie niet waarom niet iedereen dat doet, iedereen die dat kan doen." (V3P69)

Vrijwilligers vinden het belangrijk dat hun vrijwilligerswerk ertoe doet, en geven aan het van belang te vinden dat ze iemand kunnen helpen. Twee vrijwilligers vermoeden dat deze motivatie voor zorg een vanzelfsprekend aspect is dat is terug te herleiden naar hun religieuze achtergrond: *"dus zorg voor je naasten, ik heb altijd al vrijwilligerswerk gedaan, ook als puber zelfs al"* (V1P8). Vrijwilliger 1 geeft verder aan: *"Ik denk dat wat ik doe met een maatje dat dat mij niet helemaal vreemd is, (...) ik heb wel vaker mensen om mij heen die het niet breed hebben, die het moeilijk hebben in de maatschappij, die steun nodig hebben, gewoon om te helpen vanuit een ook een vriendschapsfunctie"* (V1P6). Zijn wens is om een steun en toeverlaat voor mensen te zijn. Hierin wordt een combinatie van factoren zichtbaar: de achtergrond waarin zorg werd gezien als een religieuze deugd, het karakter waarin zorg als van nature boven komt drijven en een moraal waarin zorg als vanzelfsprekend wordt gezien.

Onderliggend in de motivaties van vrijwilligers in maatjestrjecten wordt een wereldbeeld zichtbaar. Vrijwilliger 3 zegt hierover: *"Ik kon me niet voorstellen dat er een objectieve eigenschap van een persoon iets zal uitmaken voor mij (...) dus alle objectieve, ja, man, vrouw, oud, jong, alle (...) telbare dingen (...) en vinkjes die je kan zetten, kon ik er geen van bedenken waarvan ik dacht, dit wel of dit niet"* (V3P63). Hierin wordt een visie duidelijk waarin dat iedereen recht heeft op zorg, ongeacht verschillen in bijvoorbeeld sekse, leeftijd of afkomst. Vrijwilliger 3 gaat verder en legt uit dat zij meent dat *"dit is letterlijk wat van ons gevraagd wordt, wat van mij gevraagd wordt, iemand het gevoel geven dat die er niet alleen voor staat, iemand het gevoel geven dat er mensen zijn die graag in jouw aanwezigheid zijn en die graag met jou willen zijn"* (V3P69). Hierin wordt een verplichting tot zorg duidelijk en komt een relationeel mensbeeld van zorg en gezien worden naar voren.

Plicht en verantwoordelijkheid

"Ik toch heb er altijd het idee gehad dat die me verwacht. En als het niet kon.. (...) dat er een gat in zijn dag valt.. (...) dus dat je hem dan tekort doet.. of in elk geval"

wel.. ja dat die het mist en nou om die reden... ja, doe je je plicht, en dan ga je er weer heen..” (V2P42)

Plicht is een terugkerend thema in de maatjesprojecten. Vrijwilligers ervaren deze plicht in diverse lagen binnen de relatie. Ervaren zorgplicht kan bijvoorbeeld volgen uit de relatie met het maatje, maar ook uit een zorgappel dat wordt gedaan of de belofte die is gedaan naar de organisatie.

Een eerste laag van verplichting komt voort uit de onderlinge relatie die wordt opgebouwd. Vrijwilliger 2 vertelt hoe hij de relatie met zijn maatje ervaart en waardeert: *“een contact is iets substantieels.. iets wat je niet zomaar patsboem stopt en achter je laat, en dan begin je weer iets nieuws.. nee dus ik.. ik vind het van die kwaliteit dat je, ja tenzij, die ander zegt van ja, nee, je hebt niets te bieden.. of.. als hij dat laat doorschemeren, (...) ja dan.. heeft het ook geen zin, of dan zou je jezelf ook geweld aan doen?” (V2P41)*. Een jarenlange relatie waar een wederzijdse waardering wordt ervaren voor het contact leidt onherroepelijk tot een mate van verplichting naar elkaar. De vrijwilliger geeft hiervan blijk in de zin dat hij uitspreekt dat hij dit contact niet zomaar kan stopzetten.

Een tweede laag van verplichting volgt uit de zorgbehoefte die de vrijwilligers ervaren. Deze zorgbehoefte ontstaat door de kwetsbare positie waarin de maatjes zich bevinden en de wijze waarop deze zich verhoudt tot de positie waar de vrijwilligers in verkeren. Vrijwilliger 2 reflecteert: *“[Het] was voor een jaar eigenlijk, maar ik heb dat gewoon op eigen houtje voortgezet omdat (...) omdat ja toch een beetje gek om.. (...) om hem dan maar te laten zitten om dan te zeggen, oké, jaar verstreken, je zoekt maar iemand nieuw of ik weet, je hebt toch een band opgebouwd.. dus ik voelde het een beetje als mijn als mijn plicht om daar te blijven” (V2P35)*. De kennis van de ander en de wetenschap van de zorgbehoefte zorgen ervoor dat het voor deze vrijwilliger ongemakkelijk voelt om de band te verbreken nadat het tijdsduur van het maatjesproject is verstreken. De wetenschap van de kwetsbaarheid van de het maatje en de wetenschap dat de vrijwilliger in de positie verkeerd om hierin enige verlichting te bieden laat hen blijven.

Een derde laag van de verplichting wordt gevonden in de belofte naar de organisatie: *“[H]et is ook commitment. Ik heb ook gewoon (...) ja gezegd” (V1P22)*. Vrijwilligers ervaren een verplichting omdat zij een contractuele overeenkomst zijn aangegaan. Dit kan als uitwerking

hebben dat zij dit willen nakomen van een belofte. Vrijwilliger 1 vertelt over zijn relatie met zijn maatje en de rol die de organisatie hierin speelt. *“dat doe ik alleen omdat ik weet dat ik een veilige omgeving heb in de [organisatie] en ook wel een belofte heb gemaakt en ook een verantwoordelijkheid naar [maatje] heb”* (V1P7). Hij legt uit dat zijn loyaliteit in de relatie in eerste instantie naar de organisatie is en daaruit de verplichting voortvloeit naar zijn maatje.

Uitvoering van zorg

“ja, er zit gewoon een oprechte interesse wederzijds... we willen dat het goed gaat met die ander..” (V4P83)

Wat opvalt bij de vrijwilligers is de betrokkenheid bij hun maatje. Er is oog voor de nood en de behoeften van de ander. Uit de woordkeuze van vrijwilliger 3 blijkt een begrip en een oog voor de nood van haar maatje: *“Ik heb al vaak gezien dat ze echt wel (...) ja goed in zo’n psychotische episode zat. (...) dus dan is het ook eigenlijk verschrikkelijk om te zien, want dan zie je echt strijd, want (...) zij is bang en ze voelt zich onveilig, maar ze weet dat die gedachten niet kloppen, maar die denkt ze wel.. (...) die strijd met zichzelf”* (V3P72). Vrijwilliger 2 vertelt dat hij sinds de coronapandemie zijn maatje wekelijks is gaan bezoeken. Door de toegenomen eenzaamheid en de onmogelijkheid om het huis uit te gaan is het contact geïntensiveerd: *“Vooral het laatste jaar sinds corona ben ik hem wekelijks gaan bezoeken, in het begin was het een keer in twee weken, maar toen ben ik elke zondag”* (V2P37). Ook vrijwilliger 4 geeft hier een voorbeeld van. Ze vertelt dat haar maatje met haar zoontje in de zomervakantie thuis zit van school *“omdat zij gewoon een ingewikkelde positie zit en omdat zij nu ook 6 weken haar zoontje thuis heeft, omdat school dicht is en omdat zij niks om handen heeft. (...) Zo’n ontmoeting met mij en zeker met [dochter] erbij, (...) dat doet zoveel voor haar, daar kan zij gewoon ook weer een beetje op teren, snap je, positieve aandacht”* (V4P89). Er is oog en begrip voor de nood van de ander en er worden ook acties aan verbonden.

Het zien van de nood van de ander en de betrokkenheid laat een bereidheid ontstaan om hiervoor offers te brengen of net dat stapje extra in de richting van de ander te doen. Vrijwilliger 4 vertelt: *“Zo leuk was het ook weer en dat dat haalt haar omhoog, en dat weet ik, dus ik denk, ja, hoe groot is die moeite dan? En voor mij is het ook, het is nogmaals, het is geen opoffering, het is alleen, ja, (...) ik heb het druk, ik ben moe (...) maar het is wel leuk, ik heb er ook geen moment spijt van gehad”* (V4P89). Deze vrijwilliger ziet de nood van haar maatje en kan zich vanwege hun gedeelde achtergrond als alleenstaande moeder inleven in haar situatie. Ze zet haar

vermoeidheid en drukte aan de kant, omdat ze weet dat hun ontmoeting iets voor de ander teweegbrengt. Dat is haar meer waard dan het lenigen van haar eigen nood en voelt voor haar dan ook niet als een opoffering.

Uit het zien van de nood van het maatje volgt anticipatie en actie. Het maatje van vrijwilliger 4 zit in een procedure voor rechtmatig verblijf in Nederland. Ter opbouw van het dossier en versterking van haar positie heeft zij met haar maatje meegedaan aan een portrettenserie waarin levensverhalen werden vastgelegd. *“(…) en ik krijg (…) ook wel buikpijn hoor bij het idee.. want zij moet binnenkort weer naar de IND (…) ik ga ook een brief schrijven, weet je wel.. ik probeer natuurlijk zoveel als mogelijk te helpen om (…) bewijsmateriaal op te leveren dat zij gay is zodat de meneren en mevrouwen van de IND dat nu ook eindelijk ook keer geloven”* (V4P84). Uit de woordkeuze en de handelingen spreekt zorg en bewogenheid voor de situatie waarin haar maatje verkeerd. Opvallend is dat zij meer (professionele) taken uitvoert dan verwacht mag worden van de positie van een vrijwilliger in een maatjesproject. Voor het vrijwilliger is dat echter logisch volgend uit de relatie.

Ervaring en wederkerigheid

“Voor mij geeft het ook invulling aan de dag. Dus in een bepaald opzicht vult het voor mij ook een gat op” (V2P42)

De relatie tussen vrijwilliger en maatje wordt gekenmerkt door wederzijdse betrokkenheid en zorg. Tegelijkertijd speelt positie hierin een rol. Vrijwilliger 1 vertelt hierover: *“Er is een stukje zorgzaamheid, een stukje betrokkenheid bij hem.. maar ook een afstand houden van.. hij moet ook zijn eigen weg leren gaan”* (V1P15). De afstand wordt gekenmerkt door de ongelijkwaardige positie in de relatie. Vrijwilliger 2 reflecteert op de positie in de relatie als volgt: *“In die relatie [kan] van mij wel verwacht worden dat ik (…) meer de sturende rol heb (…) en een ondersteunende rol heb (…) en ik help haar daarbij, meer dan dat dat we gewoon vrienden zijn en dat het niet uitmaakt... (…) wij hebben twee verschillende rollen in onze relatie”* (V3P67). Juist vanwege de ongelijkwaardige positie ervaren vrijwilligers een groter zorgappell.

Ondanks deze ongelijkwaardige positie ervaren de vrijwilligers wederzijdse zorg. Vrijwilliger 4 vertelt dat zij haar maatje erg bewonderd. *“Ik vind haar ook heel bijzonder, zij is heel warm, heel vrijgevig, heel geïnteresseerd en ze is zich zeer bewust van de situatie waar ze in zit.. en ze weet er iedere dag wat van te maken.. ja.. dat vind ik echt ook zo knap”* (V4P84). Ze vertelt dat daar de meerwaarde van de relatie te vinden is: *“dan is het oprecht de interesse, snap je...”*

ja, dan is het niet professional bent en ik help jou graag... ik ben bevlogen bladiëbla... nee.. ik ben gewoon jouw vriend.. en ik ben echt geïnteresseerd in jou... en tuurlijk help ik jou, en jij mij ook.. en zo doen we dat” (V4P86).

4.4 Ervaren druk

Andersheid

“Als ze dan openlijk vertelt dat ze ervan overtuigd is dat mensen haar willen vermoorden.. wat doe je dan?” (V3P66)

De vrijwilligers worden gekoppeld aan een onbekende ander die in een kwetsbare positie verkeert. Zo zijn er bijvoorbeeld maatjes voor eenzame ouderen, ongedocumenteerden en mensen met een achtergrond in psychiatrie en kan er sprake zijn van een intersectie van kwetsbaarheid, zoals LHBTIQ+ en dakloosheid. Het ontbeert vrijwilligers soms aan handelingsperspectief: *“Ik vond het mega spannend, ik had echt geen idee hoe ik me moest opstellen [...] ik had het gevoel dat ik geen van mijn bekende sociale trucjes hierop kon toepassen, want dat kon allemaal verkeerd gaan, ik heb geen ervaring of opleiding in hoe om te gaan met fragielere mensen” (V3P64).*

De confrontatie met het onbekende en met kwetsbaarheid en lijden in maatjestrjecten kan zo gevoelens van spanning en onmacht bij vrijwilligers oproepen. Vrijwilligers ontwikkelen eigen manieren om hiermee om te gaan door bijvoorbeeld te nuanceren: *“Ja, het kan wel eens stressvol zijn en onaangenaam, maar (...) alles in je leven kan wel eens stressvol en onaangenaam zijn, dus ja, je bent er gewoon, je hoeft niks te doen of te zijn, je bent er en je geeft iemand de ruimte. Een basale behoefte van mensen is om sociaal te zijn (...) om te kunnen kletsen” (V3P74).* Zichtbaar hierin is een onderliggende visie dat ongemak niet een negatief of te vermijden aspect hoeft te zijn. De vrijwilliger laat zien dat zij in staat is om door het onbekende heen de behoefte van haar maatje te zien.

Vrijwilligers creëren soms ook bewust losheid in een relatie om om te kunnen gaan met de spanning van het onbekende. Zo reflecteert vrijwilliger 4: *“de eerste twee afspraken waren zwaar in de zin van, dan zit je met zijn tweeën en het is een beetje aftasten.. en wat praten en ik heb ook een beetje over mezelf verteld (...) En ik heb ook bewust gedacht, het is ook fijn om wat*

losheid erin te krijgen, en dus met kinderen ben je gewoon bezig, weet je, ben gewoon aan het klooiën, en op de wip zitten en van de glijbaan, heb je gewoon lol" (V4P82). Vrijwilligers ervaren de ontmoeting met de onbekende ander als spannend, maar zij gaan deze niet uit de weg en ontwikkelen gaandeweg diverse manieren om met deze spanning om te gaan.

Rolduiding en grenzen

"Dat er dus ook persoonlijk van jou iets wordt verwacht, en niet alleen maar jouw tijd..." (V3P62)

De analyse maakt duidelijk dat vrijwilligers zoekend zijn naar de vormgeving van hun rol in de relatie. De rol en positie van een maatje is ongedefinieerd en wordt binnen de omstandigheden van de relatie vormgegeven. Vrijwilliger 2: *"Ja, ik weet niet of (...) de meeste mensen dat beseffen waar ze aan beginnen (...), oké.. één keer in de week en strak binnen grenzen, maar het kan wel gauw gaan rommelen, en dan raak je verzeild in een situatie, (...) die meer van je vraagt en (...) waar je emotioneel bij betrokken raakt"* (V2P50). De rol van maatje is persoonlijk en relationeel. Het doel is om een band aan te gaan met de ander, om connectie te creëren en verbinding zoeken. De relatie gaat daarin voorbij aan de formaliteit die een professionele zorgrelatie kenmerkt. Vrijwilliger 2: *"Juist daar zit dan het verschil, denk ik, dat het toch ergens is gericht op een band creëren met een persoon en, kijk, (...) het is dus veel dieper dan een professionele relatie en daarmee (...) worden grenzen ook vager. (...) Je wilt juist een hart tot hart eigenlijk, maar daarmee doorbreek je gelijk de grens, elke grens eigenlijk, daar wordt het in elk geval heel diffuus"* (V2P50). Als in de relatie spanning ontstaat dan lijkt dit ook direct van invloed te zijn op de positionering van rollen. Dit staat namelijk haaks op het verbindende doel van de relatie.

Relationele druk

Externe relationele druk

"Ja, ik moet uitkijken dat het niet veel wordt van: jij vraagt, ik draai ofzo." (V2P57)

Spanning en het aangeven van grenzen is een terugkerend thema in maatjesprojecten. Dit kan zowel vanuit de relatie met het maatje ontstaan, maar kan ook zelfopgelegd zijn en volgend uit persoonlijke overtuiging hoe men om dient te gaan met de ander. De spanning kan ontstaan omdat de ander een ander beeld heeft van hoe de relatie vormgegeven dient te worden of omdat

er een nadrukkelijk appel wordt gedaan op de vrijwilliger. Vrijwilliger 2 vertelt: *"Volgens mij was de afspraak impliciet gewoon van, ja, (...) één keer in de twee weken of zoiets (...) maar al gauw één keer in de week, ja, hij bleek behoefte te hebben aan nog meer contact en, dat liet hij dus ook telkens merken"* (V2P43).

Vrijwilligers geven aan het moeilijk te vinden om de grenzen aan het geven binnen het contact en daarin hun eigen wensen duidelijk te maken. Een bijkomend aspect hierin is kwetsbaarheid en de ongelijke positie in de relatie. Diezelfde vrijwilliger vertelt over een periode waarin zijn maatje financiële problemen had en hem vroeg om sigaretten te kopen. *"Ik weet hoe belangrijk sigaretten voor hem zijn, en ja, dan kocht ik dat wel eens voor hem. Maar ja, voor mij was het in elk geval moeilijk om "nee" te zeggen, om die grenzen te bewaken en hij ging heel vaak over de grens heen. En zelf ging ik misschien ook over de grens heen door dan zeggen van, oké, nou, dan geef ik gewoon een pakje sigaretten. En aanvankelijk gaf die geld terug, maar op een gegeven moment (...) had hij geen cent meer te makken"* (V2P44). Juist in een relatie waarin vriendschap wordt gezocht is kan het moeilijk om grenzen te stellen aan grensoverschrijdend gedrag. Vrijwilligers ervaren een verantwoordelijkheid om de relatie goed te houden en hier ontstaat een risico dat zij hun grenzen overschrijden of oprekken.

Vrijwilliger 4 vertelt ook over een situatie waarin zij het moeilijk vond om haar grenzen te bewaken. Haar maatje betrok haar partner in de relatie en de vrijwilliger voelde zich hierdoor gedwongen positie in te nemen. De vrijwilliger ervoer druk in de relatie met haar maatje vanwege relationele spanning tussen beide partners en houdt daarom afstand: *"Ja, ik probeer.. en zij is ook hier ook welkom hoor.. die vriendin.. maar ik probeer soms toch een beetje de boot af te houden hè"* (V4P87). Ze werd in een relationele spagaat gedwongen, maar kon door het aangeven van haar grenzen naar de partner haar relatie met haar maatje goed te houden. Hiervoor diende zij echter wel voor een keuze te maken die de relatie met haar maatje mogelijk kon affecteren.

De partner van haar maatje bevindt zich in dezelfde kwetsbare omstandigheden als haar maatje. Zij is eveneens ongedocumenteerd en er lopen procedures voor rechtmatig verblijf. De vrijwilliger legt uit dat zij heeft gekozen om de relatie met de partner af te houden maar haar wel te helpen in haar procedure: *"Het gaat mij om [maatje] en niet om die vriendin van [maatje]... voor wie ik overigens ook een brief heb geschreven"* (V4P87). Door het betrekken van het netwerk ontstaat in deze relatie een *spillover effect*. De vrijwilliger ervaart behoefte

voor het aangeven van grenzen aan en kan op deze manier een werkbare vriendschappelijke relatie hebben met haar maatje. Tegelijkertijd heeft zij echter oog voor de kwetsbaarheid en zorgbehoefte van het netwerk van haar maatje en komt deze tegemoet.

Interne relationele druk

“Ik wil niet te lang radiostilte hebben richting haar (...) omdat ik weet, zij heeft niet veel..” (V4P87)

Wetend van de kwetsbare achtergrond van hun maatjes leggen vrijwilligers zichzelf tevens druk op. Een besef van de eigen geprivilegieerde positie, de wens te voldoen aan de zorgvraag van het maatje, twijfel aan eigen capaciteit of morele stress kunnen gevoelens van spanning oproepen.

Vrijwilliger 4 geeft een sprekend voorbeeld waarin een afweging zichtbaar wordt tussen de eigen omstandigheden en de kwetsbare positie van het maatje die kan leiden tot spanning en het oprekken van de eigen grenzen: *“Ik heb best een druk leven.. ik ben een alleenstaande werkende moeder en ik heb ook nog een sociaal leven (...) ik heb ook nog een familie waarin van alles aan de hand is, dus soms is het allemaal een beetje teveel.. gewoon qua energie voor mezelf, hè.. en qua ruimte in mijn agenda.. want tijd is iets wat ik niet zoveel heb..” (V4P88).* Tegelijkertijd ziet de vrijwilliger de moeilijke omstandigheden van het maatje en geeft aan bereid te zijn het maatje daarin wat meer tegemoet te komen dan een ander. *“Dat is soms ook wel een afweging.. waarin ik misschien soms wel... net voor haar iets meer doe dan voor een ander.. omdat ik vind dat dat moet.. omdat zij zo weinig heeft.. bij een andere vriend.. zal ik zeggen.. of vriendin van mij.. ik ben nu echt te moe... ik zie je wel over 3 weken ofzo.. en bij haar doe ik toch net even wel dat stapje extra” (V4P88).* Vrijwilligers worden gekoppeld aan personen met een kwetsbaarheid. In deze relatie maken zij een constante afweging van waarden, omstandigheden, positie en een bereidheid tot hulp.

Ook de eigen maatschappelijke positie kan zorgen voor spanning. Vrijwilliger 4 ervoer terughoudendheid in de afweging om haar maatje thuis uit te nodigen. Zij was bang een te grote financiële en materiële kloof te creëren: *“Natuurlijk, zeker in het begin dacht ik ook van, mmm, hoe moet ik dat nou doen? En, als ik haar nou uitnodig, dan moet ik ook niet zo zeer uitpakken want misschien wordt het dan een beetje (...) ingewikkeld” (V4P83).* Zij heeft hier wel een werkbare relatie in gevonden met haar maatje. Zij benadrukt dat het gaat om een wederkerige

waardigheid. *"Ja, maar dat kan, kijk en dat ik dus meer betaal, dat is ja, dat is normaal geen enkel probleem. Ja, ik geloof niet dat dat iets in de weg staat"* (V4P83). Een eigen welgestelde positie kan ongemak oproepen in een relatie waarin een ongelijkwaardige maatschappelijke positie aanwezig is.

Ook eigen opgelegde verwachtingen kunnen zorgen voor spanning in de relatie. Vrijwilliger 2 vertelt over zijn nieuwe taalmaatje, een jongen van 12 jaar: *"Hij is naar de middelbare hè, dan moet je ook met hem meedenken in de planning (...) en eigenlijk is het toch minder gespist op alleen taal [...] of zoals dat die met wiskunde aan komt zetten of zo.. (...) als je geen bal van snapt, dan ja, dan houdt het op.. (...) het is ook.. hoe kan je het beste omgaan met bepaalde dingen... dat zijn dan ook van die dingen die dan ja.. waar je dan ook voor bent.. het is breder dan ik had verwacht eigenlijk"* (V2P56). Vrijwilliger 2 vertelt dat de verantwoordelijkheid zwaar op hem drukt. Hij is dit nieuwe maatjesproject met *"een beetje met vrees en beven"* aangegaan omdat hij vindt dat *"er meer op het spel [staat met] zo 'n jong leven"* (V2P55). Zijn angst bestaat vooral uit het niet kunnen voldoen aan de verwachtingen van zijn maatje en de vrees dat zijn bijdrage onvoldoende is. Spanning ontstaat hier door eigen opgelegde verwachtingen en de angst om niet te voldoen aan de groeiende zorgvraag vanuit het maatje.

Begeleiding

"En als je daar niet goed raad mee weet.. dat het wel eens goed kan zijn om.. nou ja, om te horen wat wijsheid is of hoe je daar het best mee kan omgaan." (V2P48)

Tijdens een maatjesproject wordt een vrijwilliger ondersteund en begeleid door een vrijwilligerscoördinator van de betrokken organisatie. De rol van de organisatie kan motiverend werken en leiden tot commitment. Afwezigheid van de organisatie kan echter ook leiden tot spanning en druk. Vrijwilliger 2 legt uit dat hij gekoppeld werd met zijn maatje via een website. Er was daardoor niemand van een organisatie bij betrokken: *"dus ik had ook nog niet zo van, nee, [maatje] belt me nu steeds en dit en dat, en ja, hoe moet ik daarmee omgaan? Nee, er was niemand die die ik daarvoor kon [benaderen]. Dus ja, dan val je terug op je eigen wijsheid, op je eigen idee van gewoon, wat juist en goed is.. en ja, daar worstelde ik dan wel mee"* (V2P44). Vrijwilliger 2 voelde zich aan zijn lot overgelaten door de huidige gang van zaken. Begeleiding kan veiligheid en rolduiding verstrekken op de momenten waarop er voor het gevoel van de vrijwilliger een grens wordt bereikt. Als deze mogelijkheid niet wordt geboden dan kan dit de relationele spanning verhogen.

4.5 Conclusie

Deze conclusie geeft antwoord op hoe vrijwilligers in een maatjestrageet hun motivatie tot vrijwilligerswerk en de toegenomen maatschappelijke druk op de zorg ervaren.

Motivatie

Motivatie kan worden omschreven als de uitkomst van een proces dat wordt beïnvloed door zowel de persoonlijke omstandigheden van vrijwilligers als hun bewustzijn van maatschappelijke ontwikkelingen. Vrijwilligers worden bijvoorbeeld geraakt door maatschappelijke problematiek die appelleert aan een rechtvaardigheidsgevoel. Reflectie op de eigen geprivilegieerde maatschappelijke positie kan tevens van invloed zijn op motivatie. De wetenschap dat anderen niet dezelfde kansen en mogelijkheden hebben geeft vrijwilligers de motivatie iets te willen betekenen voor de ander. Daarnaast speelt het herkennen van eigen ervaringen in anderen een rol. Motivatie kan ontstaan in het terugblikken naar een periode waarin het in het eigen leven minder was, waarna de wens ontstaat iets te willen betekenen voor vergelijkbare anderen. Onderliggend aan deze motivatie is een normatieve overtuiging dat wanneer je in omstandigheden verkeert om te kunnen geven, je dat dan ook moet doen.

Vrijwilligers ervaren persoonlijk voordeel van hun vrijwilligerswerk. Het kennismaken met nieuwe realiteiten verbreedt hun wereldbeeld en biedt zowel persoonlijke ontwikkeling als de mogelijkheid nieuwe kennis en vaardigheden te verwerven. Naast deze voordelen speelt het plezier dat zij uit hun werk halen een belangrijke rol in hun motivatie. Het besef dat de ander hen belangrijk vindt geeft verder betekenis aan hun inzet. Dit creëert een wederzijdse afhankelijkheid en laat de vrijwilliger voelen dat zij een verschil maken, wat bijdraagt aan een gevoel van zingeving en doel in hun leven.

Motivatie ontstaat altijd in relatie tot iemands omgeving. Zowel op individueel als organisatorisch niveau zijn er diverse randvoorwaarden voordat mensen gemotiveerd worden om de stap richting vrijwilligerswerk te maken. Zo moet het vrijwilligerswerk qua tijdsinvestering passen in het eigen leven en bij je levensfase. Achtergrondkennis van de problematiek van anderen in de omgeving die ook betrokken zijn bij maatjesprojecten werkt stimulerend om daadwerkelijk de stap naar vrijwilligerswerk te maken. Datzelfde geldt voor een persoonlijke betrokkenheid bij het maatjesproject of het ervaren van een klik met de aanbiedende organisatie.

Relationaliteit

De ervaring van de relatie vrijwilliger en maatje is uniek en wordt beïnvloed door het doel en de afstemming en positionering in de relatie. De rol die de vrijwilliger inneemt kan variëren van een wat educatieve rol tot een sturende en ondersteunende rol. De positie kan ook worden geduid als vriend. In het contact met het maatje kan een mate van verplichting worden ervaren naar zowel de organisatie als het maatje. Deze zakelijkheid kan afstandelijkheid creëren in het contact naar het maatje. Tegelijkertijd geeft het vrijwilligers ook geborgenheid en een helder taak- en rolverdeling. Deze momenten van verplichting kunnen naast momenten van connectie en verbinding bestaan. Door de lange tijdsduur van de relatie kan ondanks het gevoel van verplichting een diepgaande connectie ontstaan.

In de relatie die wordt omschreven als vriendschap wordt voornamelijk gewoonheid nagestreefd. Dit wordt gedaan door af te spreken, elkaar te bezoeken en gezamenlijk activiteiten te ondernemen. Afhankelijk van de rol van de vrijwilliger wordt ook de taak bepaald. In relaties waar een sturende en ondersteunende rol wordt ingenomen wordt aanwezigheid wordt presentie als belangrijkste taak gegeven. In de educatieve rol wordt het aanwezig zijn als een goed voorbeeld benoemd. In de vriendschap is de wederzijdse interesse en het plezier de belangrijkste taak van de vrijwilliger.

Vrijwilligers worden in maatjesprojecten gekoppeld aan een onbekende ander. Hierbij kunnen zij worden geconfronteerd met problematiek die nieuw voor hen is en situaties waarop zij niet zijn voorbereid en waar zij niet deskundig in zijn. Dit kan bevreemding, frustratie en/of spanning veroorzaken. Desondanks leiden deze ervaringen niet noodzakelijkerwijs tot afstand als de relatie reeds tot stand is gekomen. Vrijwilligers adapteren op de situatie en zoeken manieren om contact te maken en houden.

Maatjestrjecten kennen een maximale tijdsduur. Vrijwilligers laten een ambigue houding zien ten opzichte van het einde van de relatie. De maximale looptijd wordt enerzijds gezien als een uitvluchtmogelijkheid op momenten dat de relatie zwaar valt. De eindigheid van de relatie kan er tevens voor zorgen dat vrijwilligers niet hun hele ziel en zaligheid in de relatie willen of kunnen stoppen. Anderzijds lijkt het erop dat het besef van de eindigheid van de relatie gedurende het traject naar de achtergrond verschuift. Door de wederzijdse erkenning en afhankelijkheid die een steeds grotere rol krijgt naarmate de tijd verstrijkt verandert de houding

ten opzichte van de eindigheid van de relatie. Zolang er een bepaalde kwaliteit van relatie wordt ervaren en het gevoel ontstaat bij te dragen is het voldoende om het voort te zetten.

De kern van de relatie tussen vrijwilliger en maatje ligt in wederzijdse waardering, zorg en het delen van nieuwe ervaringen. Samen zijn en het samen ervaringen opbouwen levert het gevoel van waardering op voor elkaar en voor de relatie. Het ontvangen van waardering vormt de brandstof en motivatie voor de relatie. De positieve interactie en wisselwerking vormen een bron van zingeving waarbij de zoektocht naar betekenis vorm krijgt in het helpen van anderen.

Zorg

Vrijwilligers geven aan het van belang te vinden dat hun vrijwilligerswerk ertoe doet en dat het iets bewerkstelligt. Deze motivatie kan haar oorsprong vinden in een religieuze achtergrond, een karakter dat van nature gericht is op zorg of een persoonlijke morele visie waarin zorg als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Onderliggend aan de motivaties wordt een normatief wereldbeeld zichtbaar met de overtuiging dat iedereen recht heeft op zorg.

Vrijwilligers ervaren een plicht tot zorg voortkomend uit het contact met het maatje en de lengte van een relatie. Deze plicht ontstaat tevens vanuit een zorgappel die zij in de omgang met een kwetsbare ander ervaren en de belofte die bij aanvang van het traject is gedaan richting de organisatie. De ervaren verplichting tot zorg ontstaat door de kwetsbare positie waarin de maatjes zich bevinden. Dit wordt versterkt door de wijze waarop deze zich verhoudt tot de positie van de vrijwilligers, die een andere maatschappelijke positie hebben.

Kenmerkend voor de relatie tussen vrijwilligers en maatje is de betrokkenheid richting de ander. Uit de woordkeuze en acties van de vrijwilligers blijkt oog voor de nood en de behoeften van hun maatje. Zo werd eenzaamheid tijdens de coronapandemie geprobeerd te ondervangen door vaker op bezoek te gaan of wordt in vakantieperioden vaker afgesproken met het. Ook uit de woordkeuze blijkt het meeleven met een maatje als er gesproken wordt over een moeilijke periode. Er is oog en begrip of herkenning voor de nood van het maatje en er worden acties aan verbonden. De betrokkenheid laat een bereidheid ontstaan om offers te brengen, die door vrijwilligers wordt ervaren als een natuurlijke invulling van hun rol.

Ervaren druk

De rol en positie van een vrijwilligers in een maatjestrject is in de praktijk niet gedefinieerd en wordt bepaald door de omstandigheden van de relatie. Het doel van het traject is om een band aan te gaan met de ander. De relatie gaat daarin voorbij aan de formaliteit die een professionele zorgrelatie kenmerkt. Als in de relatie spanning ontstaat dan lijkt dit ook direct van invloed te zijn op de positionering van rollen omdat het in strijd lijkt te zijn met het verbindende doel van de relatie

Druk en spanning worden door vrijwilligers ervaren in het aangeven van relationele grenzen. Deze druk kan zowel vanuit de relatie met het maatje ontstaan, maar kan ook zelfopgelegd zijn. Er ontstaat spanning als de ander een verschillend beeld heeft van de invulling van de relatie of als er een beroep op de vrijwilliger wordt gedaan die voorbij gaat aan persoonlijke grenzen. Vrijwilligers vinden het lastig om hun grenzen binnen het contact aan te geven en hun eigen wensen duidelijk te maken. Versterkend hierin is de kwetsbaarheid en de ongelijke positie in de relatie. In een relatie waarin vriendschap wordt gezocht is kan het moeilijk om grenzen te stellen aan wat wordt ervaren als grensoverschrijdend gedrag. Vrijwilligers ervaren een verantwoordelijkheid om de relatie goed te houden en hebben oog voor de kwetsbaarheid en zorgbehoefte van hun maatje. Hierdoor ontstaat een risico dat zij hun grenzen overschrijden of oprekken.

De rol van de organisatie via een vrijwilligerscoördinator kan motiverend werken en leiden tot betrokkenheid. Als de organisatie echter afwezigheid kan dit echter een tegenovergesteld effect hebben, waardoor spanning en druk ontstaat bij de vrijwilliger. Begeleiding kan veiligheid en rolduiding bieden op de momenten waarop er voor het gevoel van de vrijwilliger een grens wordt bereikt. Zonder deze ondersteuning kan de relationele spanning verhogen.

5. Discussie

Dit hoofdstuk verbindt de empirische bevindingen met de zorgethische theorie. Allereerst worden de bevindingen van het empirisch onderzoek middels zorgethische reflectie tegen het licht van de zorgethische concepten ‘zorg’ en ‘relationaliteit’ gehouden. Vervolgens worden de bevindingen geplaatst in het maatschappelijk en wetenschappelijk kader. Dit alles met als doel om de laatste deelvraag te kunnen beantwoorden: Wat biedt de dialectische verbinding tussen de verkregen conceptuele en empirische inzichten voor het denken over goede zorg vanuit zorgethisch perspectief?

5.1 Empirische bevindingen en het conceptueel kader

Relationaliteit

De onderzochte relaties tussen vrijwilliger en maatje zijn uniek en zijn ieder op eigen wijze vormgegeven. Elke relatie staat op zichzelf en kent een eigen positionering en specifieke kenmerken. Daar waar de ene vrijwilliger een meer educatieve rol kiest, omschrijft de ander de relatie als een vriendschap. Deze variaties op de ontmoeting met de ander wordt vormgegeven door eerdere ervaringen, context en cultuur.¹⁶ De relationele positionering is afhankelijk van hoe het zelf zich definieert, welke relationele positie er wordt ingenomen en de mate van ervaren andersheid.

De resultaten suggereren dat de geleefde ervaring van vrijwilligers in maatjestrjecten complexer is dan de driedeling die in de literatuur gemaakt wordt van positionering in dit type relatie.¹⁷ In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen een gelijkwaardige rol (bondgenoot) en twee hiërarchisch rollen (coach, mentor). De rol als bondgenoot wordt gekarakteriseerd als een relationele stijl die gericht is op vormen van ondersteuning en zorg, zoals het bieden van een luisterend oor en emotionele steun. De duiding van de rol als bondgenoot in de literatuur lijkt echter te nauw doordat deze doelmatig gericht is op zorg en ondersteuning. Vrijwilligers erkennen aspecten hiervan, maar benadrukken de wederkerigheid in de relatie, de uitwisseling van waardering en het er wederzijds voor elkaar zijn. Evenals bij de opvatting van het maatje als vriend, impliceert dit een gelijkwaardigere invulling van de relatie die gekenmerkt wordt door een wederzijdse uitwisseling dan de opvatting van een maatje als bondgenoot

¹⁶ Waldenfels, B. Response and trust: Some aspects of responsive ethics, 2010. New York: Stony Brook State University. Geraadpleegd op 15-08-2024 via: https://www.youtube.com/watch?v=t6iOsQ_ho94

¹⁷ Movisie, Zuyd Onderzoek, 2015. Een maatje voor iedereen? Een wetenschappelijke basis onder de methode maatjesproject. Geraadpleegd op 11-06-2022 via: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Onderzoeksrapport-een-maatje-voor-iedereen-%20%5BMOV-7517151-1.0%5D.pdf>

veronderstelt. Andere vrijwilligers ervaren daarentegen in hun positionering in de relatie als bondgenoot echter ook een mate van hiërarchie: presentie wordt als belangrijkste verantwoordelijkheid ervaren, terwijl er tevens sturende elementen aanwezig zijn. Deze fluïde elementen suggereren dan ook dat de huidige driedeling uit de literatuur mogelijk te simplistisch is om de geleefde ervaring van vrijwilligers te duiden.

Relaties kunnen veilige ruimte bieden waarin de maatschappelijke lens op zorg terzijde wordt geschoven en waar ruimte is voor zelfonthulling en de unieke menselijke kant (Klaver et al., 2013). Uit de empirische bevindingen blijkt dat dit niet noodzakelijk of vanzelfsprekend het geval is, doordat relaties op unieke wijze worden gevormd en een eigen positionering kennen. Een relatie kan een veilige ruimte worden als uitwisseling plaatsvindt en er ruimte is voor onthulling. Wanneer een vrijwilliger zich niet kwetsbaar en bewogen opstelt en er geen sprake is van zelfonthulling blijft er sprake van relationele hiërarchie. Wanneer er hier wel ruimte voor is, dan blijft de ander veel minder 'de Ander'. Dit sluit aan bij het relationele mensbeeld van zorgerthici waarin kwetsbaarheid en wederzijdse afhankelijkheid uitgangspunten zijn (Tronto, 2013). Deze uitwisseling van wederzijdse kwetsbaarheden kan voor een gelijkheid in de relatie zorgen zonder dat dat ten koste gaat van de rol die wordt vervuld.

Een relatie kan tevens fungeren als raamwerk ten behoeve de afstemming van zorg door aan te geven hoeveel zorg er moet worden geboden of wanneer juist te stoppen met zorg (Klaver et al, 2013). In de empirie wordt gesuggereerd dat een mate van kwaliteit een onderliggende voorwaarde is. Binnen de relatie moet hiervoor ruimte zijn voor afstemming, kwetsbaarheid, uitwisseling en een mate van zelfonthulling. Uit een particuliere situatie waarin kritisch gereflecteerd wordt op het eigen handelingen en uitwisseling leidt tot begrip en acceptatie kan morele verantwoordelijkheid ontstaan (Walker, 2007). Zo omschrijft een van de vrijwilligers zijn contact met zijn maatje uiteindelijk als iets dusdanig substantieels dat hij dat niet kan laten stoppen als het maatjesproject eindigt. De mate van ervaren morele verantwoordelijkheid varieert en blijkt hierin afhankelijk van de gekozen positie in de relatie. In een wat zakelijker opstelling in de relatie leidt dit tot een andere uitkomst dan een relatie waarin iemand zich openstelt, kwetsbaar opstelt of zelfs het eigen netwerk betreft.

In de ontmoeting met de vrijwilliger als Ander vindt een appel plaats op morele verantwoordelijkheid. Binnen een maatjesrelatie kunnen gevoelens van verplichting en van uitwisseling en wederzijdse erkenning naast elkaar bestaan en tot handelen oproepen. Reflectie

op de eigen maatschappelijke positie, maar ook mensbeeld en morele positie zijn onderliggend aan dit handelen, wat aansluit aan bij de visie van zorgethici als Gilligan (1985) en Tronto (1993). Door de lange tijdsduur van de relatie kan ondanks het initiële verplichtende karakter een diepgaande connectie ontstaan. Ondanks ervaren negatieve gevoelens kan een relatie zo toch worden omschreven als een met kwaliteit, waarin presentie de belangrijkste verantwoordelijkheid is. De verdeling van morele verantwoordelijkheid blijkt zo afhankelijk van de positionering en de relationele nabijheid. Vrijwilligers delen eenzelfde positionering tot hun maatje, maar de afstand in en kwaliteit van de relatie kan leiden tot een andere ervaring van verantwoording tot zorg.

Vanuit de fenomenologische traditie dient filosofische reflectie te gaan om concrete geleefde ervaringen (geciteerd in Van der Meide, 2015). Hierin wordt geen onderscheid gemaakt tussen object-subject en een actieve onlosmakelijke verbondenheid met de wereld veronderstelt, wat inhoudt dat de oorsprong van de geleefde ervaring in de wereld ligt. In de empirie komt dit naar voren in de redenen tot zorg, de attitude en de motivatie van vrijwilligers. De vanzelfsprekendheid om je te willen inzetten voor de ander, reflectie op jouw positie in de wereld, en eerdere ervaringen nodigt uit en leidt tot handelen. Motivatie ontstaat altijd in relatie tot de specifieke omgeving, waaruit volgt dat dit uniek en persoonlijk is. Wat minder zichtbaar is in de empirische bevindingen is het opschorten van opvattingen en verklaringen in het aangaan van relaties. In bepaalde mate is dit zichtbaar in de wil om te zorgen, waarbij gezegd wordt dat het niet uitmaakt op welke wijze. Andere vrijwilligers spreken daarentegen juist wel een mate van voorkeur uit in de wijze waarop zij prefereren te zorgen.

Een relatief ondergeschikt en weinig besproken aspect van ontmoeting met de ander is de lichamelijke hiervan. Vrijwilligers zijn zich dit niet goed bewust of kunnen dit niet goed verwoorden. Het lijkt subtiel aanwezig, maar wordt onderdrukt of genegeerd. De ontmoetingen tussen de maatjes en vrijwilligers vinden veelal plaats op de woonadressen van de maatjes. Dit is een lichamelijke verplaatsing voor vrijwilligers naar een vreemde omgeving. Onderdeel van de relatie zijn lichamelijke ervaringen van ongemak, spanning, weerstand of vermoeidheid. Tegelijkertijd komen ook plezier en zin in de ontmoeting naar voren. Hoe deze lichamelijke ervaringen worden beleefd en hoe hiermee wordt omgegaan leidt tot kennis over de relatie.

Een centraal resultaat in de empirie betreft de ervaren wederkerigheid tussen de vrijwilliger en het maatje. Dit is niet alleen een belangrijke motivator, vrijwilligers ervaren dat het zelf juist wordt ontwikkeld door het in relatie staan met de ander. In heel concrete zin ontwikkelen vrijwilligers vaardigheden en doen nieuwe perspectieven op door het contact met hun maatje. Het ervaren van dankbaarheid en waardering voor de relatie bij zowel het maatje als de vrijwilliger kan zelfs een bron van zingeving zijn. Het zelf ontwikkelt doordat er substantieel contact wordt ervaren waarin de relatie de formaliteit van het project ontstijgt.

In de maatjestrjecten zijn breuklijnen op het gebied van sociaaleconomische status, rechtspositie, klasse zichtbaar. Vrijwilligers bekleeden een andere positie in de maatschappij en deze verschillen worden niet door het maatjestrject weggenomen. Wel kan het maatjestrject effect hebben op andersheid en die soms of in bepaalde mate overbruggen. In de relatie en het contact kan het maatje minder als Ander en meer als mens gezien worden. De waarneembare verschillen blijven en mogen bestaan, maar kunnen (deels) overbrugd worden. Een gevolg kan zijn dat vrijwilligers bereid zijn het contact met het maatje te onderhouden na afloop van de duur van het project. Dit substantiële contact is overigens niet in alle relaties zichtbaar. Er kan ook sprake zijn van onbegrip die kan worden omschreven als de andersheid die niet kan worden overbrugd. Ondanks deze ervaring lukt het vrijwilligers wel om een werkbare relatie op te bouwen en is er ook hier sprake van waardevolle ontmoetingen. De ander mag in deze relaties de Ander zijn en wordt geen geweld aangedaan door het zoeken naar gemeenschappelijke factoren (Waldenfels, 2010 geciteerd in Bos & Kal, 2016).

Zorg

De empirische bevindingen maken duidelijk dat redenen om te zorgen voor vrijwilligers voortkomen uit een combinatie van factoren. Dit kan bijvoorbeeld een morele deugd zijn, een religieuze achtergrond of simpelweg de diversiteit van menselijk karakters. Onderliggend is een wereldbeeld zichtbaar van (morele) menselijke verplichtingen om te zorgen voor de naaste en dat iedereen recht heeft op zorg. Hierin kan een onderscheid worden gemaakt tussen a) verplichtingen die voortkomen uit kwetsbaarheid, b) verplichtingen die voortkomen uit de eigen morele overtuiging, c) verplichtingen die voortkomen uit de relatie en d) verplichtingen die voortkomen uit organisatie. Zorgen blijkt hierin zowel een recht als een (morele) plicht, wat aansluit bij de visie van (Utrechtse) zorgethiek van menselijke kwetsbaarheid en onderlinge afhankelijkheid en zorg een fundamenteel onderdeel is van ons bestaan.

Een van de uitgangspunten van zorgethiek betreft de existentiële kwetsbaarheid van de mens, die in dit onderzoek zowel bij de vrijwilligers als maatjes zichtbaar wordt. Toch is bij de start van een maatjesproject een duidelijk onderscheid tussen de vragende en aanbiedende partij. De bij aanvang van het project geformuleerde hulpvraag van een maatje kan bijvoorbeeld betrekking hebben op eenzaamheid, psychische kwetsbaarheid of liggen op de gebied van seksualiteit of gender. Hierin wordt een hiërarchie in kwetsbaarheid zichtbaar, doordat sommige groepen in de samenleving een andere positie innemen en bloot staan aan een hogere mate van precariteit. Tevens blijkt er sprake te kunnen zijn van een intersectie van kwetsbaarheden, zoals bijvoorbeeld tussen dakloosheid en seksualiteit of armoede en psychische kwetsbaarheid. Er ontstaan zo *layers of vulnerability*, zoals Luna (2009) het formuleerde, die elkaar kunnen overlappen en versterken.

Vrijwilligers beseffen dat het arbitrair is dat zij zich in een geprivilegieerde positie bevinden en dit ook anders had kunnen zijn of kan worden. Dit is een van de drijfveren van betrokkenheid en een voorbeeld van zorg als *nested relationality* (Kattay, 1999). De zorgverlener in een relationeel netwerk kan in een andere situatie ook zorgontvanger kan zijn en er is ruimte voor kwetsbaarheid en afhankelijkheid. Uit de bevindingen spreekt het geloof van vrijwilligers dat mensen intrinsiek kwetsbaar zijn en iedereen in de positie van hulpontvanger terecht kan komen. Dit onderschrijft dat een autonoom en onafhankelijk mensbeeld voorbij gaat aan de onoverkomelijke en relationele afhankelijkheid die ieder mens in het leven ervaart (Tronto, 1993).

Oog hebben voor zorg en morele aandachtigheid

In het cyclische model van Tronto (1993) wordt het oog hebben voor zorg gelinkt aan het morele element van aandachtigheid. Een vorm van betrokkenheid is het zien van (de nood van) de ander. Dit sluit ook aan bij de idee dat goede zorg meer behelst dan het overeind houden van iemand, maar ook gericht is op ‘het zien van de ander’ en het gevoel geven opgemerkt te worden in de relatie (Heijst, 2005). Onderliggend aan de stap van vrijwilligers naar maatjesprojecten is veelal aandachtigheid en opmerkzaamheid voor de nood en behoeften van de ander. Soms niet eens zozeer de nood van het individu, maar de noden van de sociale groep waar mensen toe behoren, zoals de LHBTIQ+ gemeenschap. In de relatie met het maatje wordt aandachtigheid zichtbaar in de woordkeuze als over maatjes gesproken met attentie, empathie en betrokkenheid en de en er bij het einde van de relatie aandachtig rekening gehouden wordt met de kwetsbaarheid van het maatje.

Opnemen van zorg en verantwoording nemen

Het opnemen van zorg is gekoppeld aan het morele element ‘verantwoording nemen’ (Tronto, 1993). Geprivilegieerden in de samenleving kunnen een verantwoording tot zorg deels ontlopen, doordat zij zorgtaken uit kunnen besteden. Opvallend in dit onderzoek is dat de geïnterviewde vrijwilligers allen universitair zijn opgeleid en sociaaleconomisch stabiel zijn.¹⁸ Zij verblijven in een vergelijkbare omgeving en zien het maatjesproject als mogelijkheid een brug te slaan naar een voor hen onbekende wereld. De vrijwilligers omschrijven het vrijwilligerswerk als ‘een vrijetijdsvulling’, die iets bijdraagt aan de maatschappij en waar zij zelf ook van ontwikkelen. Het ‘opnemen van zorg is voor hen geen noodzaak, maar een keuze die zij vanuit sociaaleconomisch privilege op zich kunnen nemen en niet aan iedereen gegeven is.

Zorg verlenen en deskundigheid

De relatie tussen vrijwilliger en maatje kan niet (uitsluitend) getypeerd worden als een zorgrelatie, doordat het primaire doel is present te zijn en een relatie op te bouwen. Desondanks wordt er in de relaties wel degelijk zorg verleend. In het contact en de aanwezigheid lenigen de vrijwilligers een zorgbehoefte. Anders dan bij zorgprofessionals vangen vrijwilligers de relatie echter aan als mens in plaats van als professional. In ons zorgsysteem wordt verwacht dat een mens specifieke kennis moet hebben om goede zorg te kunnen verlenen en deskundigheid en specialistische kennis professionaliteit impliceren. Het belang van deskundigheid in het bieden van goede zorg komt tevens in de zorgethische theorie (Tronto, 1993) en de empirische resultaten naar voren. Vrijwilligers geven bijvoorbeeld aan dat zij voor zaken komen te staan waar zij geen raad mee weten en hun vaardigheden niet altijd toereikend zijn voor het contact.

Het contact tussen maatje en vrijwilliger heeft als doel het aangaan van een relatie. De relatie kenmerkt zich in het streven naar gelijkwaardigheid en vriendschap. In deze verschilt het van een professionele zorgrelatie die niet alleen hiërarchisch(er) is, maar ook een ander doel heeft. In de maatjestrjecten kan de positie van de vrijwilliger als zorgverlener bevestigd worden en leiden tot gevoelens van onzekerheid. Vrijwilligers vragen zich af of zij wel de juiste hulp kunnen bieden in de concrete situatie. Juist vanwege de kwetsbaarheid van de zorgontvanger komen dit soort vragen op. Goede zorg is namelijk contextueel en wordt bepaald in de relatie (Leget, Van Nistelrooij & Visse, 2017). In maatjesprojecten is het doel vriendschap, maar

¹⁸ Dit onderzoek kent geen representatief beeld van respondenten, maar het profiel van de hoogopgeleide vrijwilliger die betrokken is bij de maatjesprojecten is ook een bevinding wat terugkomt in vergelijkbaar onderzoek, zoals: https://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Maatjes-gezocht_3867_web.pdf 28-07-2024

doordat er ook zorg verleend wordt is een mate van competentie en deskundigheid benodigd. Vrijwilligers blijken in hun gevende situatie zo ook kwetsbaar. Hierin is een taak weggelegd voor de organisaties die de projecten aan vrijwilligers aanbieden.

Zorg ontvangen en responsiviteit

De relatie tussen maatje en vrijwilliger kent gevende en ontvangende rollen. Deze uitwisseling van aandacht, zorg en aanwezigheid maakt de relatie waardevol en zingevend. En kan gekoppeld worden aan het morele element van responsiviteit (Tronto, 1993). In het contact tussen maatje en vrijwilliger vindt een continue evaluatie plaats van de gegeven zorg. Hier is een mate van opmerkzaamheid benodigd ten opzichte van het eigen handelen en de uitwerking van het eigen handelen naar ander. In de empirie komt dit zowel impliciet als expliciet aan de orde. Zo kan een enthousiaste, dankbare of blijde reactie van het maatje door de vrijwilliger worden geïnterpreteerd als een bevestiging van goed handelen. Er worden ook meer concretere gesprekken gevoerd, zoals over de wens om de relatie al dan niet voort te zetten en de kwaliteit ervan. Zichtbaar is dat naarmate de relatie langer voortduurt, een doorlopende afstemming van houding, positie en zorg plaatsvindt waarbij beide betrokken partijen comfortabel zijn. Constant bevragen en reflecteren blijft belangrijk zodat er steeds gezocht wordt naar goede zorg.

De afschuw die zorg verlenen en zorg ontvangen bij mensen kan oproepen (Pulcine, 2015), zie je niet terug bij de vrijwilligers doordat zij de stap om de ander te hulp te schieten reeds hebben ondernomen. Evenzeer hebben de maatjes hun hulpbehoevendheid en afhankelijkheid reeds erkend toen zij instemden aangemeld te worden voor een traject. Maatjes vinden het moeilijk om om hulp te vragen. Vrijwilligers staan echter unaniem positief tegenover het verlenen van zorg: ze beschouwen het als een vanzelfsprekendheid die aansluit bij hun karakter, morele plichten of breder geldende sociale normen.

Caring democracy

De algemene tendens in de samenleving is dat het individu meer verantwoording krijgt en falen beschouwd wordt als een eigen verantwoordelijkheid. Dit kan leiden tot minder compassie naar elkaar. In maatjestrjecten wordt op organisatieniveau mensen met elkaar in verbinding gebracht. Door de koppeling en het contact kan er meer compassie ontstaan. Relaties en contact zijn menselijk en worden middels maatjesprojecten gekanaliseerd. Het is een publieke interventie die gericht is op het private domein. In een geïndividualiseerde samenleving is een door organisaties gekoppelde relatie een van de wijze waarop contact kan ontstaan. Groepsoverstijgend contact is beperkt aanwezig en ontstaat niet organisch. Maatjestrjecten

kunnen zo leiden tot meer zorgende mensen en het opvoeden van de ‘homines curans’. (Tronto, 2017)

Een ‘zorgende democratie’ kan worden beschouwd als een noodzaak tot zorg en pleit voor solidariteit en collectieve verantwoordelijkheid (Tronto, 2013). De koppeling van vrijwilligers aan maatjes in de vorm van maatjestrjecten is een bijdrage aan een dergelijke samenleving. Door maatjesprojecten ontstaat immers een mate van solidariteit over sociaaleconomische klassen heen. Er wordt verantwoording genomen voor zorg door het slaan van een brug tussen de groepen die kunnen geven en groepen die ontvangen.

Daadwerkelijk wederkerige kwetsbaarheid en afhankelijkheid is door de asymmetrische relatie (de klassen blijven immers in stand) in beperkte mate aanwezig in de empirie. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de tegenstellingen tussen ‘rechthebbenden’ en ‘niet-rechthebbenden’ en ongelijkheden op financieel vlak. Het unieke aan een maatjesproject is echter dat het doel van de relatie is om er voor de ander te zijn en er een relatie wordt opgebouwd waarin men present is, zonder dat het ten koste gaat van iemands waardigheid. Dit sluit aan bij het pleidooi van Van Heijst (2005) die betoogt dat presentie het belangrijkste in een relatie is: het aanwezig zijn en oog voor elkaar hebben, gezamenlijk met elkaars verdriet en lijden zitten. In een ongelijkwaardige zorgrelatie zoals een maatjestrject kan er zo een ongelijke zorgbehoefte bestaan zonder dat dit automatisch leidt tot een verlies van evenwaardigheid.

Zorg wordt door Tronto vanuit de private ruimte naar de publieke ruimte getrokken. In maatjesprojecten wordt zorg vanuit de publieke ruimte weer een (semi)private taak. De vrijwilliger wordt door een organisatie gekoppeld en kan daar in eerste instantie op terugvallen. Na verloop van tijd – zoals de WMO beoogt – doet de professionele hulpverlening een stap naar achteren, verdwijnt de organisatie en blijven maatjesrelaties bestaan. De relatie wordt aangegaan door vrijwilligers, terwijl de specialistische hulp wordt gedaan door professionals die geen tijd hebben om echt de relatie aan te gaan. Voor goede zorg betekent dit dat taken worden opgesplitst. Mensen krijgen te maken met een cirkel van personen die om hen heen staan. ‘Er zijn’, ‘presentie’ en ‘zorg’ wordt opgesplitst en ‘hulp’ komt kortgezegd in twee personen. Voor goede hulp is deskundigheid nodig, maar voor goede hulp is tevens aanwezigheid en relatie een noodzakelijke voorwaarde. Zowel professionals als vrijwilligers maken zodoende dezelfde zorgcyclus door en ledigen ieder vanuit hun eigen positionering een nood van de ander.

De diverse elementen van zorg grijpen dusdanig in elkaar, dat wanneer een van de elementen in beperkte mate aanwezig is, niet werkt, of ontbreekt, de andere elementen ook niet tot hun recht komen (Tronto, 1993). Dit is met name zichtbaar in het element deskundigheid: als dit ontbreekt, dan kan je minder aandachtig zijn. En als je aandachtigheid niet afdoende aanwezig is, dan kan je de verantwoording niet volledig nemen, wat uiteindelijk leidt tot slechte of beperkte zorgverlening.

5.2 Empirische bevindingen en het maatschappelijk- en wetenschappelijk kader

Ervaren druk

De maatschappij verwacht van burgers dat zij actief in de samenleving participeren (Van Bochove, Tonkens & Verplanke, 2014). Een wijze waarop de overheid dit stimuleert is de inzet op nieuwe vormen van solidariteit. Op lokaal niveau subsidieert Gemeente Utrecht diverse sociale partners die hier uitvoering aan geven, onder andere middels de maatjesprojecten die in dit onderzoek onderzocht zijn. De respondenten konden niet goed verwoorden welke plaats maatjesprojecten innemen in het sociale domein. In deze zin zijn zij zich in hun individueel denken en handelen (microniveau) niet bewust van het maatschappelijke (macro) niveau waarin de trajecten plaatsvinden.

Maatjestrjecten kunnen maatschappelijk gezien worden als een interventie voor het ontbreken van netwerken en relaties. Het netwerk dat de participatiemaatschappij van mensen veronderstelt blijkt soms namelijk niet-bestaand of reeds uitgeput. De maatjes zijn niet zelfredzaam of autonoom en voor diverse zaken afhankelijk van de relatie die zij met hun vrijwilliger hebben: een bezoek met kerst, een aanvraag van een procedure, een pakje sigaretten. Maatjesprojecten geven hiermee tegenwicht aan structurele factoren die bijdragen aan de precarising van individuen en groepen in de neoliberale samenleving (Lorey, 2011). Op basis van de ervaring van de respondenten rijst echter wel de vraag op in hoeverre dit afdoende is. Vrijwilligers merken dat de zorgvragen immers de beperkte tijd en loopduur van de trajecten overstijgt. Maatjestrjecten vormen in die zin pleisters op de precariteit die op maatschappelijk niveau wordt gereproduceerd.

De morele, maatschappelijke waarde achter de vorming van de participatiesamenleving is dat mensen eerst naar hun eigen capaciteit en dat van hun netwerk moeten kijken bij hulpvragen.

Het zou heel gewoon moeten zijn dat mensen actief zorg verlenen binnen het eigen netwerk.¹⁹ In de empirie zie je dat deze maatschappelijke visie resoneert met de morele waarden van de vrijwilligers, die het allen als normaal beschouwen om zich in te zetten voor een naaste die niet geheel op eigen kracht kan deelnemen aan de samenleving: dit is gewoon iets dat je als mens doet. Het maatschappelijke beleid gaat echter verder dan enkel zorg te dragen voor je naasten. Zorgtaken die eerder bij professionals lagen zijn overgeheveld naar vrijwilligers. Bij maatjestrjecten worden meer specifiek de uitvoerende zorgtaken tijd, presentie en relatie bij vrijwilligers belegd. Dit zijn centrale onderdelen van zorgverlening waar professionals door de druk op het sociale domein onvoldoende middelen voor hebben en waar vrijwilligers een uitkomst in kunnen bieden.

Vrijwilligers dienen hun eigen grenzen goed te bewaken doordat zij geconfronteerd worden met complexe problematiek en hulpvragen (Van der Tier, 2016). In de empirie wordt deze druk met name op relationeel niveau ervaren. Vrijwilligers vinden het moeilijk grenzen aan te geven aan hun maatje, en naar zichzelf, doordat zij met een relationeel- en zorgappel worden geconfronteerd. Zij worden daarnaast soms met complexe problematiek geconfronteerd waarvoor zij onvoldoende zijn toegerust. Vrijwilligers kunnen niet altijd terugvallen op een organisatie, bijvoorbeeld wanneer een maatjesproject doorloopt nadat de organisatie zich terugtrekt.

Zichtbaar wordt dat het hen niet altijd lukt om maatjes in tijd of middelen te begrenzen indien er een appel wordt gedaan. Ook aan eigen grenzen wordt regelmatig voorbijgegaan bijvoorbeeld door vaker te bezoeken dan is overeengekomen of voorbij te gaan aan fysieke signalen als vermoeidheid of ziekte. Als vrijwilligers hierop worden bevraagd vinden zij dit zelf vanzelfsprekend omdat zij zien dat hun maatjes dit nodig hebben. Inherent aan het doel, de uniciteit en de afstemming binnen de relatie, is er geen standaardprotocol wat een vrijwilliger kan volgen. Vrijwilligers worden geconfronteerd met een kleurenspectrum waarin zij soms verder gaan dan zij zouden willen of moeten doen, wat een risico vormt voor overbelasting (Grootegoed et al., 2018).

Vrijwilligers herkennen dat zij zich tijdens afspraken met hun maatje soms niet goed raad weten met de situatie. Enerzijds geven zij aan dat zij hiervoor beter zouden willen zijn toegerust, maar anderzijds ook dat de urgentie niet als dusdanig wordt gezien of ervaren om hier actief mee aan

¹⁹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 15-01-2014. Regels inzake de gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang (Wet maatschappelijke ondersteuning 2015); Memorie van toelichting, hoofdstuk 1. Geraadpleegd op 1 mei 2022 via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33841-3.html>

de slag te gaan. Hier ligt een rol voor de aanbiedende organisatie om niet alleen de koppeling tussen maatje en vrijwilliger te verzorgen, maar ook om deze gevoelens van druk uit te vragen, te erkennen en daarop te acteren en een passend aanbod te genereren. De empirie suggereert dat respondenten momenteel geen actief beroep doen op de betrokken organisatie voor kennis of het delen van ervaringen, terwijl dit gezien de gecompliceerde zorgvragen soms wel passend zou zijn en er ook een behoefte lijkt te zijn. Dit lijkt niet te veranderen na afloop van een maatjestrject als het aanspreekpunt wegvalt.

De organisaties waaruit de trajecten georganiseerd worden speelden een belangrijke rol in de motivatie van twee vrijwilligers. De uniciteit van de projecten (e.g. Regenboogmaatjes) waren voor hen doorslaggevend om zich te committeren tot een maatjesproject. Onderdeel van de onderliggende motivaties is dat (potentiële) deelnemers aan maatjestrjecten geëngageerd zijn met maatschappelijke problemen en hier een constructieve bijdrage aan willen leveren. Daarnaast bieden organisaties een veilig kader waarbinnen kan worden geopereerd. Hiermee een opvallende golfbeweging zichtbaar. Het zorgdragen voor de mensen wordt vanuit de verzorgingsstaat door en met ondersteuning van organisaties (opnieuw) in de private sfeer belegd bij het individu. Maatjestrjecten lijken hier een goed voorbeeld van, al wordt de relatie en het zorgdragen via professionele organisaties ingekaderd in een formeel traject. De andere kant van deze medaille bleek echter dat als deze omkadering niet afdoende aanwezig is of wegvalt de ervaren druk bij vrijwilligers toeneemt en zij het gevoel hebben er alleen voor te staan.

De taken die vrijwilligers krijgen worden steeds complexer en veelzijdiger (Grootegoed et al, 2018). Er bestaat op organisatorisch niveau overbelasting en druk, die vervolgens doorwerkt naar het individuele niveau van de vrijwilligers. Zij neigen meer taken naar zich toe te trekken en zijn door hun sterke betrokkenheid niet altijd goed in staat grenzen aan te geven. Anders dan professionele zorgverleners die zich kunnen beroepen op een professionele distantie en gaan vrijwilligers op individueel niveau namelijk een (vriendschappelijke) relatie aan en zijn zij hierdoor meer dan professionele hulpverleners emotioneel betrokken. Omdat het een relatie is met een vaak kwetsbaar persoon is wordt de stap kleiner (of te klein) om toch maar even tijd te maken, ook al heb je een drukke werkweek. Vanwege de vele tijd die het maatje en vrijwilliger gezamenlijk doorbrengen komen zorgvragen ook meer naar voren. Zowel vanwege de eigen betrokkenheid, het doel van de relatie, als dat het een relatie met een kwetsbaar persoon ontstaat er zo een verhoogd risico om de eigen grenzen kwijt te raken en complexe taken op te pakken.

Tegelijkertijd stelt het gevoel te moeten begrenzen haaks op het doel van het traject, namelijk de wens een relatie dan wel vriendschap op te bouwen.

Het is kortweg niet altijd duidelijk wat voor rol en positie vrijwilligers hebben in de relatie tot hun maatje. De duiding is fluïde en afhankelijk van de afstemming van beide partijen. Van der Tier (2016) signaleert tevens dat de grenzen tussen beroepskracht en vrijwilliger vervagen. Ze omschrijft hoe er initieel een helder onderscheid kon worden gemaakt tussen de rol van de vrijwilliger en die van de betaalde professional. De rol van de vrijwilliger kon worden omschreven als onbaatzuchtigheid en onverplicht met een inzetbaarheid op veel terreinen. Dit in tegenstelling tot de betaalde professional die veel verplichtingen heeft en taken uitvoert op een afgebakend terrein dat om specialistische kennis vraagt. Door de rolovervaging ontstaat er voor de vrijwilliger echter een mate van commitment en verplichting en wordt er tevens om specifieke kennis gevraagd. Er is nauwelijks nog sprake van vrijblijvendheid en er wordt relatief veel initiatief, kunde en zelfredzaamheid verwacht, wat resulteert in verdere ervaren druk.

Motivatie

De empirie maakt duidelijk dat zelfs in een kleine set respondenten een grote diversiteit in motieven is tot deelname aan maatjestrjecten. De motieven ontstaan in relatie met de omgeving en wordt beïnvloed door een samenspel van interne factoren (verschillen in karakter en achtergrond) en externe factoren (maatschappelijke ontwikkelingen). De sterkste drijfveer van de respondenten lijkt een normatieve dimensie te zijn. Dit lijkt samen te vallen met een onderzoeksresultaat van Movisie (2010) waaruit blijkt dat normatieve motieven een grotere rol spelen bij hoger opgeleiden.²⁰ Opvallend is de motivatie van de Regenboogmaatjes in dit onderzoek. Hierin komen bij de vrijwilligers normatieve motieven naar voren die gemengd zijn met ervaringskennis. Er lijkt hier sprake te zijn van een bepaalde ervaringsdeskundigheid waarin normatieve motieven samenvallen met persoonlijke ervaringen. In een coachende rol of in de vorm van een sterk sociaal netwerk wordt gepoogd te ondersteunen of deze ervaringen bij maatjes te voorkomen.

Naast normatieve motieven bestaan er bij vrijwilligers allerlei bijkomende motieven, zoals kennismaking met een nieuwe wereld (kwaliteitsmotieven) en een wens tot groei in vaardigheden en communicatiewijzen (leermotieven). De motieven die in de functionele

²⁰<https://www.movisie.nl/sites/default/files/publication-attachment/Motivaties%20voor%20vrijwilligerswerk%20%5BMOV-222417-0.3%5D.pdf>

benadering worden onderscheiden zijn relatief doelmatig ingesteld, doordat ze allen een specifieke functie voor de vrijwilliger duiden (Clary, Snyder & Ridge, 1992, Clary et al., 1998). Wat maatjestrjecten echter onderscheidt van klassiek vrijwilligerswerk is dat er een relatie met een persoon wordt aangegaan. De functionele benadering die primair gericht is op klassiek vrijwilligerswerk lijkt een goede duiding te geven van de initiële motivator voor vrijwilligerswerk in een maatjesproject, maar niet afdoende om de ontwikkeling van deze motivatie binnen een maatjestrject te omvatten.

Op basis van de empirie valt namelijk onderscheid te maken tussen motieven om vrijwilligerswerk te doen en motieven om vrijwilligerswerk te blijven doen naarmate een traject vordert. De motivatie van vrijwilligers is een proces en de redenen om deel te blijven nemen aan een maatjesproject veranderen hierdoor door de tijd heen (De Gast & Hetem, 2018). De initiële motivatie tot deelname aan een traject kan in eerste instantie vrij breed zijn: vrijwilligers willen bijvoorbeeld iets goeds voor een ander doen (normatieve motieven). Dit motief verandert bij vrijwilligerswerk in maatjestrjecten door de tijd heen en wordt toegespitster op het maatje. Naarmate de relatie vordert wordt deze in zichzelf een motivatie en ontstaat er ook een relationeel motief. Motivatie blijkt zo een gelaagd, dynamisch en fluïde proces. Op diverse punten gedurende de het vrijwilligerswerk kan motivatie ontwikkelen, veranderen en verdiepen. Zo kunnen vrijwilligers zonder de initiële motivator te verliezen, bijvoorbeeld leermotieven en kwaliteitsmotieven opdoen.

5.3 Conclusie

Het onderzoek maakt duidelijk dat de zorgethische lenzen ‘relationaliteit’ en ‘zorg’ inherent met elkaar verbonden zijn (zie ook: Kittay, 1999). Het blijkt echter oneigenlijk is om de thema’s zorg en relatie los van elkaar te beschouwen, en datzelfde geldt voor de thema’s die uit de empirie naar voren zijn gekomen. Een verklaring hiervoor is dat de relatie tussen de vrijwilliger en het maatje ontstaat vanuit een zorgvraag en binnen het zorglandschap tot stand komt. Aspecten zoals aandachtigheid en morele verantwoording komen hierdoor bijvoorbeeld zowel terug in de relatie die ontstaat als de zorg en druk die hieraan verbonden is. Dit komt doordat maatjestrjecten in de kern een interventie zijn die gebaseerd is op de kracht van relaties binnen zorg en relaties zoiets intrinsieks menselijk zijn, dat zij op zichzelf reeds een vorm van zorg kunnen zijn.

Motivaties tot maatjesprojecten en vrijwilligerswerk in het algemeen zijn in de wetenschappelijke literatuur met name bestudeerd vanuit sociale disciplines. Een zorgethische

analyse van dit onderwerp voegt hieraan toe dat je vanuit de geleefde ervaring van betrokkenen zicht krijgt op de inrichting van het sociale domein en maakt duidelijk dat het systeem een (zware) druk op hen kan leggen. De kracht van vrijwilligers is dat zij erg betrokken en gemotiveerd zijn. Dit is tegelijkertijd hun kwetsbaarheid. Wat bijdraagt aan een uniek perspectief vanuit zorgethiek is dat het onderscheidende kenmerk van maatjestrjecten de relatie is die wordt opgebouwd tussen vrijwilliger en het maatje en de zorgethische lens een kapstok vormt om deze zorgpraktijk tegen het licht te houden (Van Heijst, 2005). Maatjestrjecten zijn een unieke vorm van zorgende relaties, doordat het niet 'past' binnen de bekende categorieën. Het is geen vriendschap, het is geen professionele hulpverlening en het is geen klassiek vrijwilligerswerk. Het houdt het midden tussen deze drie.

De ervaren druk op de zorg uit zich bij vrijwilligers in maatjestrjecten met name in relationele druk. Vrijwilligers zijn dusdanig betrokken bij hun maatje, dat het hen regelmatig niet lukt om persoonlijke grenzen te borgen. Het relationeel motief dat gedurende het maatjestrject ontstaat lijkt hier niet onder te lijden. Vrijwilligers beschouwen de relationele druk als een onderdeel van de relatie. Het is iets onplezierigs dat echter niet constant aanwezig is. Momenten van ervaren druk worden gecomponeerd door andere betekenisvolle of meer plezierige momenten. Dit verklaart een uitspraak van een vrijwilliger die aangaf dat als zij deze momenten had meegemaakt aan het begin van de relatie al zij dan mogelijk was gestopt. Het relationele motief, het waardevolle van de relatie en de veerkracht was immers nog niet ontstaan. Nu was de relatie er reeds en was er voldoende fundament en motivatie om het door te zetten.

6. Conclusie

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de hoofdvraag: Hoe verhoudt de motivatie van vrijwilligers in een maatjesproject zich tot hun ervaring van toegenomen maatschappelijke druk op de zorg, en hoe kunnen deze inzichten gezien vanuit de zorgethische concepten: ‘relationaliteit’ en ‘zorg’ bijdragen aan goede zorg voor vrijwilligers van een maatjesproject?

Uit het fenomenologisch denken over relationaliteit volgt dat reflectie op de geleefde ervaring kan leiden tot kennis over het zelf en de ander. De ethische verantwoordelijkheid die hieruit volgt maakt relaties een fundamenteel ethische ontmoeting. In onze ontmoeting met de ander laat de vreemdheid van de ander onbewust een lichamelijke reactie ontstaan. Deze belichaamde kennis is subtiel en genuanceerd. Naast ethische verantwoordelijkheid wordt ook een de eigen identiteit ontwikkeld in de relatie met de ander. Middels een constante dialectiek tussen het zelf en de ander wordt zo het zelf samengesteld. De zorgethische visie ziet een relatie als eerste als bron van kennis. De relatie fungeert ten tweede als een raamwerk voor het afstemmen van de zorg en als een bron van legitimatie hiervoor. Tot slot kan de relatie een veilige ruimte bieden waarin de ander zichzelf kan laten zien.

Zorg betreft meer dan het uitsluitend uitvoeren van zorgtaken en behelst onder meer ook aandachtigheid en het aangaan van een wisselwerking. Essentieel is oog te hebben voor de politieke- en maatschappelijke context waarin zorg plaatsvindt. Het neoliberale mensbeeld kent een focus op de individuele verantwoordelijkheid en de maakbaarheid van het leven. Dit heeft geleid tot een toename van kwetsbaarheid, onzekerheid en ongelijkheid. Stapsgewijs wordt de zorgende verantwoordelijkheid door de overheid teruggegeven aan het individu en diens netwerk. De hedendaagse beleidsvisie op de zelfredzaamheid van de individuele burger is beïnvloed door de normatieve ethiek. Dit autonome en onafhankelijke mensbeeld kan zowel het verlenen als ontvangen van zorg in de weg staan. Zorgethici plaatsen hier tegenover een subject wat intrinsiek afhankelijk, relationeel en kwetsbaar is. Dit vormt een basis van gelijkheid, waardoor een ongelijke zorgbehoefte kan bestaan zonder dat dit automatisch leidt tot het verlies van evenwaardigheid. Goede zorgrelaties ontstaan daar waar zowel de zorgontvanger als de zorgverlener oog hebben voor elkaar. Op deze wijze kunnen zorgrelaties uitmonden in een wederzijdse uitwisseling van liefde.

Motivatie voor een maatjesproject is een dynamisch proces dat zowel interne als externe invloeden omvat en in relatie tot de omgeving ontstaat. Externe motivatie kan onder andere ontstaan door het ervaren, herkennen en internaliseren van (maatschappelijk) onrecht. Motivatie vereist specifieke omstandigheden, zoals flexibiliteit en voldoende tijd en ruimte. Vrijwilligers ervaren erkenning en zingeving in de relatie met hun maatje. Ook reflectie op de eigen, vaak geprivilegieerde positie kan vrijwilligers motiveren zich voor een ander in te zetten. Onderliggend is een zorgend mensbeeld zichtbaar en blijkt een normatieve dimensie de sterkste drijfveer voor initiële deelname aan het traject. Gedurende de relatie met het maatje kan de motivatie van vrijwilligers zich ontwikkelen, veranderen en verdiepen en wordt een relationeel motief zichtbaar dat hen voldoende fundament en motivatie biedt om de relatie in stand te houden of langer dan beoogd door te zetten.

Ervaren druk in een maatjesproject blijkt voor vrijwilligers voornamelijk te bestaan uit relationele druk. Van vrijwilligers wordt verwacht een relatie aan te gaan en daarmee raken zij persoonlijk en emotioneel betrokken bij hun maatje. Wanneer er spanning in de relatie ontstaat wordt de initiële (en gewenste) positionering beïnvloed. Dit proces wordt versterkt door breuklijnen op het gebied van sociaaleconomische status, rechtspositie en klasse. Juist omdat het opbouwen van een vriendschap het doel van de relatie is, ontstaat het risico dat vrijwilligers grenzen oprekken of overschrijden om de relatie maar goed te houden. Het gevoel van het overschrijden van zowel eigen als aangegeven grenzen en de verschillende verwachtingen binnen de relatie wordt ervaren als druk. De positionering, omstandigheden en kwetsbaarheden van de ander kunnen leiden tot ongemak en het gebrek aan deskundigheid kan leiden tot gevoelens niet te weten hoe er met een situatie moet worden omgegaan. Vrijwilligers passen zich aan op de omstandigheden en proberen hierin een weg te vinden, bijvoorbeeld door de zorgbehoefte van de ander te zien of doelbewust losheid in de relatie te creëren. Maatjesprojecten verworden zo een zoektocht naar een balans tussen een onderlinge relatie, wederzijdse afhankelijkheid en goede zorg.

Vrijwilligers worden gekoppeld aan personen met een kwetsbaarheid. In deze relatie maken zij een constante afweging van waarden, omstandigheden, positie en een bereidheid tot hulp. Spanning ontstaat door eigen opgelegde verwachtingen en de angst om niet te voldoen aan de soms groeiende zorgvraag vanuit het maatje. De rol van de aanbiedende organisatie kan motiverend werken en door bijvoorbeeld persoonlijk contact en ondersteuning leiden tot commitment. Afwezigheid en druk op organisatorisch niveau kan vrijwilligers op individueel

het gevoel geven er soms alleen voor te staan. Actieve begeleiding kan daarentegen veiligheid en rolduiding verstrekken op de momenten waarop er voor het gevoel van de vrijwilliger een grens wordt bereikt. Als deze mogelijkheid niet wordt geboden dan verhoogt dit de ervaren druk doordat vrijwilligers geconfronteerd worden met complexe problematiek waar zij onvoldoende voor toegerust zijn.

Vanuit zorgethisch perspectief kunnen relationaliteit, onderlinge afhankelijkheid en zorg niet los van elkaar worden gezien. De relaties tussen vrijwilligers en maatjes illustreren dat het verlenen van goede zorg een delicate balans vereist. Een verstoring van deze balans kan leiden tot druk op de vrijwilliger. Gemotiveerde en betrokken vrijwilligers zijn vaak geneigd om meer taken op zich te nemen, wat het voor hen moeilijker maakt om grenzen te stellen. Ze kunnen tijdens het de uitvoering van het maatjestrject voor complexe problemen komen te staan. Als de ondersteuning vanuit de organisatie niet voldoende is of wegvalt, ervaren vrijwilligers toenemende druk en het gevoel er alleen voor te staan. Vanwege het doel en de specifieke afstemming binnen de relatie, bestaat er geen vast protocol dat een vrijwilliger kan volgen, wat het risico op overbelasting vergroot. Uit de empirie blijkt dat vrijwilligers zelden actief steun zoeken bij de organisatie voor kennis of het delen van ervaringen, hoewel hier wel behoefte aan lijkt te zijn. Daarom ligt er een belangrijke taak voor de organisatie om niet alleen de koppeling tussen maatje en vrijwilliger te verzorgen, maar ook om actief de ervaren druk te monitoren, erkenning te geven en maatwerkondersteuning aan te bieden.

7. Kwaliteit en beperkingen van het onderzoek

In dit hoofdstuk wordt gereflecteerd op de kwaliteit en de beperkingen van dit onderzoek. Allereerst wordt ingegaan op de validiteit en betrouwbaarheid van de studie. Daarna wordt gereflecteerd op de beperkingen van het uitgevoerde onderzoek.

7.1 Validiteit en betrouwbaarheid

In dit onderzoek zijn diverse maatregelen genomen om de validiteit van de resultaten te waarborgen. Allereerst is in het onderzoek datatriangulatie toegepast door de onderzoeksvragen vanuit zowel bestaande academische literatuur als empirische data te bestuderen. De literatuurstudie omhelst verder een (multi)disciplinair onderzoek waarin vanuit diverse academische bronnen (online databases, bibliotheken) zowel zorgethische bronnen als bronnen uit bijvoorbeeld de psychologie en sociologie zijn nageslagen. Tevens is er in het onderzoek naar het onderwerp aansluiting gezocht bij recente empirische bronnen van gerenommeerde onderzoeksbureaus. Tot slot vond er zowel in de opzet van het onderzoek als in de discussie en conclusie een dialectiek plaats tussen theorie en empirie die leidde tot een synthese van inzicht.

De onderzoeksopzet is voor uitvoering van het onderzoek voorgelegd aan en goedgekeurd door twee universitair docenten van de Universiteit van Humanistiek. Tevens is de eerste versie van de uitwerking van het onderzoek *peer-reviewed* door een van deze docenten en de feedback vewerkt. Aanvullend zijn gedurende het onderzoek diverse universitair geschoolde ‘meelezers’ geweest die op alle delen van het onderzoek opmerkingen en kritische blik meegaven en de onderzoeker op die manier scherp hielden.

Ten behoeve van de kwaliteit van het onderzoek is in het methodisch kader een heldere en transparante beschrijving en verantwoording gegeven van de methodologische keuzes en onderliggende overwegingen (Cresswell, 2007). Voor de navolgbaarheid van het onderzoek zijn alle quotes die in dit onderzoek geannoteerd door de onderzoeker. De annotatie verwijst naar de vrijwilliger die de uitspraak heeft gedaan en op welke pagina van de empirische data de quote te vinden is. De verzamelde empirische data is als (externe) bijlage aan dit onderzoek toegevoegd. Alle gebruikte onderzoeksmaterialen die ten grondslag liggen aan de empirische data (informatiebrief, toestemmingsformulier, topiclijst) zijn verder opgenomen in de bijlage van dit onderzoek. In de bijlage van het onderzoek is aanvullend de volledige codeboom met hoofd- en subcodes weergegeven en zijn diverse transcripten, coderingen en reflecties op het onderzoek toegevoegd.

Fundamenteel voor de fenomenologisch methode die in dit onderzoek is gebruikt is een open attitude richting het onderzochte fenomeen. Voor zover als mogelijk heeft de onderzoeker geprobeerd met een open en verwonderde houding het onderzoeksproces uit te voeren. Gedurende het onderzoek is een reflexief logboek bijgehouden met daarin de eigen interpretaties op het onderzoeksthema en het onderzoeksproces (Van Wijngaarden, Van der Meide & Dahlberg 2017). Tijdens de dataverzameling als de analyse is het eigen oordeel zoveel mogelijk worden opgeschort om zo open naar het onderwerp te kunnen kijken (Dahlberg, Dahlberg, & Nyström, 2008). Met betrekking tot de uitwerking van de verzamelde empirische data is gekozen voor een letterlijke transcriptie waarin oog was voor aarzelingen, emoties en toonzetting en pauzes.

7.2 Beperkingen

De grootste beperking van het onderzoek is de lange looptijd die het heeft gekend. Hierdoor is het contact met de respondenten verwaterd en is er geen *membercheck* uitgevoerd op de verzamelde data. Het eindresultaat zal na goedkeuring van de docent alsnog worden voorgelegd aan de betrokkenen. Verder was het voor de onderzoeker de eerste keer dat zij zelfstandig een onderzoek uitvoerde. Het kan goed dat zij hierdoor mogelijk zaken over het hoofd heeft gezien. Vanuit retrospect zou de analyse bijvoorbeeld verder verrijkt kunnen worden door de resultaten niet vanuit de *sentisizing concepts* te beschrijven, waardoor er sprake lijkt van een overlap in de bevindingen, maar vanuit de onderliggende thematiek die naar voren komt.

Een verdere beperking van het onderzoek is dat er maar vier respondenten zijn benaderd. Lageropgeleide vrijwilligers en/of vrijwilligers die in andersoortige maatjesprojecten betrokken zijn zouden mogelijk een andere blik kunnen werpen op de beschreven resultaten. Door het beperkte aantal respondenten is er ook geen punt van saturatie bereikt doordat er in het laatste interview nog nieuwe resultaten naar voren kwamen. Vervolgonderzoek zou er dan ook goed aan doen om een bredere steekproef te benaderen tot het moment dat de kwalitatieve data geen nieuwe bevindingen meer oplevert.

Tot slot zou een verdere triangulatie van bronnen een rijkere beschrijving geven van de ervaren druk in maatjestrjecten. Hiervoor zouden bijvoorbeeld gesprekken kunnen worden gevoerd met de maatjes zelf. Ook zou de in dit onderzoek veronderstelde en beschreven relaties middels kwantitatief onderzoek verder onderzocht of vastgesteld kunnen worden. Dergelijk vervolgonderzoek kan hierbij mogelijk profiteren van de rijke beschrijvingen en conclusies die in dit onderzoek hierover zijn vastgesteld.

Literatuur

- Apt, A. (2019). Regeren over Onzekerheid. *Krisis / Journal for Contemporary Philosophy*, 39 (1), 109-14.
- Bos, G. & Kal, D. (2016). The Value of Inequality. *Social Inclusion*, 4(4), 2183-2803.
- Bridges Karr, L. (2009). Wat beweegt vrijwilligers? In: De Gast, W.J., Hetem, R. & Wilbrink, I. (red.) *Basisboek vrijwilligerswerk. Werven, sturen en motiveren*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Clary, E.G., Snyder, M. & Ridge, R.D. (1992). Volunteers' motivations: A functional strategy for the recruitment, placement and retention of volunteers. *Nonprofit Management & Leadership*, 2(4), 333-350.
- Clary, E.G., Snyder, M., Ridge, R.D., Copeland, J., Stukas, A.A., Haugen, J. & Miene, P. (1998). Understanding and addressing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516-1530.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). London: SAGE Publications, Inc.
- Dahlberg, K., Dahlberg, H., & Nyström, M. (2008). *Reflective Lifeworld Research* (2nd ed.). Lund: Studentlitteratur.
- De Beer, P., & Koster, F. (2009). *Sticking together or falling apart?: Solidarity in an era of individualization and globalization*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- De Gast, W.J., & Hetem, R. (2018) *Basisboek vrijwilligersmanagement. Aansturen, begeleiden en ondersteunen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Gilligan, G. (1985). *Een Ander Geluid. Vrouwelijke psychologie in theorie & praktijk*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

- Grootegoed, E., Machielse, A., Tonkens, E., Blonk, L., & Wouters, S. (2018). *Aan de andere kant van de schutting. Inspelen op de toenemende vraag naar vrijwillige inzet in het lokale sociaal domein*. Utrecht: Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk NOV/Universiteit voor Humanistiek.
- Güntert, S. T., Neufeind, M., & Wehner, T. (2015). Motives for Event Volunteering: Extending the functional approach. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 44(4), 686-707.
- Hamington, M. (2012). A Performative Approach to Teaching Care Ethics: A Case Study. *Feminist teacher*, 21(1), 31-49.
- Keij, J. (2019). *Levinas in de praktijk*. Zoetermeer: Uitgeverij Klement.
- Kittay, F. (1999). *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. New York: Routledge.
- Klaver, K., Elst, E. V., & Baart, A. J. (2013). Demarcation of the ethics of care as a discipline: Discussion article. *Nursing ethics*, 21(7), 755-765.
- Leget, C., van Nistelrooij, I., & Visse, M. (2017). Beyond demarcation: Care ethics as an interdisciplinary field of inquiry. *Nursing Ethics*, 26(1), 17–25.
- Lindenberg, S. (2006). Prosocial Behavior, Solidarity and Framing Processes. In: Buunk, B., Fetchenhauer, D., Flache, A. & Lindenberg, S. (red.) *Solidarity and Prosocial Behaviour. A Framing Approach*. Deventer: Springer.
- Luna, F. (2009). Elucidating the concept of vulnerability: Layers not labels. *IJFAB: International Journal of Feminist Approaches to Bioethics*, 2(1), 121–139.
- Lorey, I. (2011). Governmental Precarization - Transversal. *European Institute for Progressive Cultural Policies*, 1, 1-11.

- Merleau Ponty, M. (2017). *Fenomenologie van de waarneming*. Amsterdam. Koninklijke Boom Uitgevers.
- Priest, S. (2000). Taking Merleau-Ponty Literally: Reply to Dermot Moran. *International Journal of Philosophical Studies*, 8(2), 247-251.
- Pulcini, E. (2017). What emotions motivate care?. *Emotion Review*, 9(1), 64-71.
- Ricoeur, P. (1992). *Oneself as another*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rochester, C., Paine, A. E., Howlett, S. (2010). *Volunteering and Society in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis*. London: Sage Publications.
- Tronto, J.C. (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. Routledge.
- Tronto, J. C. (2013). *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press.
- Tronto, J. (2017). There is an alternative: homines curans and the limits of neoliberalism. *International Journal of care and caring*, 1(1), 27-43.
- Van Bochove, M.; Tonkens, E. & Verplanke, L. (2014) *Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? Nieuwe verhoudingen tussen vrijwilligers en professionals in zorg en welzijn*. Den Haag: Platform 31 / Universiteit van Amsterdam.
- Van der Meide, H. (2015). *Het onthullen van ervaringen. Fenomenologie als kwalitatieve onderzoeksbenadering: deel I van een tweeluik*. KWALON, 21.
- Van Heijst, A. (2005). *Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit*. Kampen: Klement.

- Van Nistelrooij, I., Visse, M., Spekkink, A., & de Lange, J. (2017). How shared is shared decision-making? A care-ethical view on the role of partner and family. *Journal of medical ethics*, 43(9), 637-644.
- Van der Tier, M. (2016) Een 'maatje' is geen klassieke vrijwilliger. In: Linders, L. Feringa, D. Potting, M. Jager-Vreugenhil, M. (red) *Tussen regels en vertrouwen. Veranderende rollen in de verzorgingsstaat*. Amsterdam: Van Genneep.
- Vantilborgh, T., Bidee, J., Pepermans, R., Willems, J., Huybrechts, G., & Jegers, M. (2012). Volunteers' Psychological Contracts: Extending Traditional Views. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(6), 1072-1091.
- Van Wijngaarden, E., Van Der Meide, H., & Dahlberg, K. (2017). Researching Health Care as a Meaningful Practice: Toward a Nondualistic View on Evidence for Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 27(11), 1738–1747.
- Verplanke, L. (2015) Gratis maar niet voor niets. Motieven van vrijwilligers in zorg en welzijn. In: Van Bochove, M., Tonkens, E. & Verplanke, L. (red.) *Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? Nieuwe verhoudingen tussen vrijwilligers en professionals in zorg en welzijn*. Den Haag: Platform 31 / Universiteit van Amsterdam.
- Walker, M. U. (2007). *Moral Understandings: A Feminist Study in Ethics (Studies in Feminist Philosophy)* (2nd ed.). Oxford University Press.

Bijlagen

Informatiebrief: Motivatie onder druk



Informatiebrief: Motivatie onder druk

Beste [naam vrijwilliger],

Hartelijk dank dat je een bijdrage wilt leveren aan dit onderzoek door middel van een interview. In deze brief vind je een toelichting van de uitvoering en achtergrond van het onderzoek. Om deel te nemen is schriftelijke toestemming noodzakelijk. Het formulier hiervoor is bijgevoegd aan deze brief.

Onderzoek

Ik ben Magda Brak, 30 jaar, in het dagelijks leven werkzaam als vrijwilligerscoördinator en schuldhulpverlener voor Stichting de Tussenvoorziening in Utrecht. Voor mijn studie Zorgethiek en Beleid aan de Universiteit voor Humanistiek doe ik een afstudeeronderzoek naar vrijwilligersmotivaties. Ik ben gefascineerd naar de reden waarom mensen voor elkaar zorgen. Vrijwilligers zijn hier een typisch voorbeeld van. Het is immers heel bijzonder dat iemand bereid is zijn vrije tijd in te leveren en zich inzet voor de maatschappij! Maatjestrjecten vind ik met name interessant omdat vrijwilligers een relatie aangaan met een ander.

Op de achtergrond van dit onderzoek spelen de trends in het landelijke vrijwilligersbeleid. Zichtbaar hierin is dat er door de afbouw van de verzorgingsstaat steeds meer en zwaardere zorgtaken bij vrijwilligers komen te liggen. Door een gebrek aan financiën en de afname van beroepskrachten wordt vrijwilligerswerk momenteel door de overheid sterk gestimuleerd.

Ik ben daarom tevens benieuwd hoe maatjes hun vrijwilligerswerk ervaren en hoe er wordt omgegaan met (morele) grenzen. Uit onderzoek komt naar voren dat vrijwilligers regelmatig taken doen die niet binnen hun takenpakket vallen en daarmee soms hun eigen grenzen overschrijden. Ik ben erg benieuwd of bovenstaande invloed heeft op de motivatie van

vrijwilligers.

Interview

In de komende weken zal het theoretische gedeelte van het onderzoek worden afgerond. De afname van de interviews zal vermoedelijk halverwege juli plaatsvinden. Het betreft een semigestructureerd interview wat inhoudt dat er een gesprek zal plaatsvinden naar aanleiding van een van tevoren vastgesteld topiclijst. Ruim voor het afnemen van het interview zal je deze lijst ontvangen. Ik neem daarnaast contact op om een definitief moment te kiezen voor het interview. Het interview zal vermoedelijk half uur tot maximaal een uur duren op een door jou gekozen fysieke locatie. Het interview kan naar wens eventueel ook digitaal worden gedaan.

Privacy

Ter bewaking van de privacy zullen persoonsnamen en locaties in het onderzoek worden geanonimiseerd. De verzamelde data zal direct na opname worden overgeplaatst naar de beveiligde netwerkschijven van de Universiteit voor Humanistiek. De data zal binnen drie maanden na afronding van het onderzoek worden gearchiveerd. Voor de uitvoering van dit onderzoek is toestemming verkregen van de ethische commissie van de Universiteit voor Humanistiek. De ethische commissie toetst of jij als deelnemer juist wordt behandeld, of je de juiste informatie ontvangt en of er goed met jouw gegevens wordt omgegaan.

Ten slotte

Graag wil ik benadrukken dat de deelname op vrijwillig basis plaatsvindt en dat het op ieder moment van het onderzoek mogelijk is om zonder opgave van redenen de samenwerking te stoppen. Ook kan je jouw toestemming intrekken. In dat geval zullen al jouw persoonlijke gegevens worden verwijderd uit het systeem. Mochten er vragen of klachten zijn met betrekking tot het onderzoek, dan kun je hierover contact met mij opnemen of met mijn onderzoeksbegeleider, dr. Gustaaf Bos (g.bos@uvh.nl)

Alvast veel dank voor je deelname en neem gerust contact op!

Hartelijke groet,

Magda Brak

Toestemmingsformulier: Motivatie onder druk



Toestemmingsformulier: Motivatie onder druk

Ik verklaar hierbij dat ik op een begrijpelijke wijze ben geïnformeerd over de aard en de methode van het onderzoek. Mijn vragen zijn naar tevredenheid beantwoord. Ik stem geheel vrijwillig in met deelname aan dit onderzoek. Ik behoud daarbij het recht deze instemming weer in te trekken zonder dat ik daarvoor een reden hoeft op te geven en kan op elk moment stoppen met dit onderzoek. Mijn persoonsgegevens worden niet door derden ingezien zonder mijn toestemming. Voor aanvullende informatie kan ik mij richten tot de onderzoeker Magda Brak (magda.brak@uvh.nl) of dr. Gustaaf Bos (g.bos@uvh.nl).

In tweevoud getekend: [plaats, datum]

Naam respondent :.....

Handtekening :.....

Ik heb toelichting verstrekt op het onderzoek en verklaar aanvullende informatie te geven op openstaande vragen. Daarnaast ben ik bereid om op een later stadium nog verder in gesprek te gaan met u over de opgedane inzichten uit het onderzoek.

Naam onderzoeker :.....

Handtekening :.....

Topiclijst afstudeeronderzoek: Motivatie onder druk

Onderwerp	Topic	Voorbeeldvraag / voorbeeldvragen
<u>Vrijwilligersmotivatie</u>	Motivatie betrokken project	- Hoe ben je betrokken geraakt bij dit specifieke project?
	Eerste motivatie	- Terugkijkend, kan jij je motivatie voor het vrijwilligerswerk beschrijven?
	Stimuli	- Wat heeft er voor jou aan bijgedragen om dit werk te gaan doen?
	Belemmeringen	- Heb je belemmeringen of twijfels ervaren om dit werk te gaan doen?
	Verhouding - contrast	- Hoe relateert jouw vrijwilligerswerk zich tot je andere werkzaamheden?
<u>Vrijwilligerswerk</u>	Uitvoering werkzaamheden	- Kun je beschrijven hoe de afspraken met jouw maatje eruit zien?
	Ervaring invulling werkzaamheden	- Hoe ervaar jij de afspraken met jouw maatje?
	Belangrijk	- Wat vind jij het belangrijkste met betrekking tot jouw vrijwilligerswerk?
	Positieve ervaringen	- Kan je een voorbeeld geven van ervaringen met jouw maatje waar je positief op terugkijkt?
	Negatieve ervaringen	- Zijn er ook wel eens afspraken waarvan je dacht dat deze niet goed verliepen?
	Vrijwilligersmotivatie	- Zie je jouw motivatie terug in het vrijwilligerswerk?

Relationaliteit

- Relatie maatje - Hoe zou jij jouw relatie omschrijven met jouw maatje?
- Ervaring relatie - Hoe ervaar jij de relatie met jouw maatje?
- Prioriteiten - Wat vind jij belangrijk in jouw relatie met je maatje?
- Doelmatigheid relatie - Hoe ga je om met het specifieke doel van jouw relatie met je maatje?
- Persoonlijke betekenis - Kan je omschrijven wat deze relatie met jouw maatje voor jou betekent?
- Positie - Hoe zou jij de posities in de relatie duiden? Wat vind je hiervan?

Zorg

- Zorg in relatie - Zou je kunnen omschrijven hoe zorg een rol speelt in jouw vrijwilligerswerk?
- Betekenis zorg - *Welke betekenis geef jij aan 'zorg'?*
- Zorg in relatie - Kan er gesproken worden van 'zorg verlenen' en 'zorg ontvangen' tijdens het vrijwilligerswerk?
- Deskundigheid - Heb je het idee dat je de zorg kunt verlenen die jij nodig acht?
- Grenzen - Heb jij wel eens meer gedaan dan je eigenlijk van plan was of wilde doen?
- Noodzakelijkheid / prioriteit - Wat vind jij noodzakelijk in de zorg aan jouw maatje?
- Negatieve zorgervaring - Zou je een voorbeeld kunnen geven van een situatie waarin je misschien niet voldoende zorg kon verlenen/tekort schoot?
- Zorg ontvangen - Heb je ervaren dat jij zorg hebt ontvangen van jouw maatje?
- Positieve zorgervaring - Zou je een positieve ervaring omtrent zorg kunnen beschrijven vanuit het vrijwilligerswerk?

<u>Maatschappelijke druk</u>	Deskundigheid	- Vind je dat jij voldoende bent toegerust voor de rol die je nu hebt?
	Begeleiding	- Kun je beschrijven hoe jij wordt begeleid tijdens jouw vrijwilligerswerk?
	Ervaring begeleiding	- Als je terugdenkt aan een begeleidingsgesprek hoe heb je deze ervaren?
	Rol vrijwilliger	- Hoe kijk jij naar jouw rol als vrijwillig zorgverlener?
	Rolverdeling beroepskracht/vrijwilliger	- Hoe kijk je naar de rol van de beroepskracht ten opzichte van jouw maatje?
	Noodzakelijkheid zorg	- Wat heeft jouw maatje nodig van (professionele) begeleiding?
	Indeling samenleving	- Hoe vind jij dat de samenleving zou moeten omgaan met de doelgroep waarvoor jij maatje bent?
<u>Synthese</u>	Tijdsverloop motivatie	- Als je terugkijkt naar jouw motivatie voor het vrijwilligerswerk, zijn er dan ervaringen uit jouw vrijwilligerswerk die deze motivatie hebben beïnvloed? - Zou je kunnen omschrijven wat dit vrijwilligerswerk voor jou betekent?

Methodologische verantwoording

Codeboom

Sensitizing concept	Hoofdcode	Subcode	Sensitizing concept	Hoofdcode	Subcode		
Relationaliteit	Afstemming	Narrating self	Zorg	Karakter	gewenning		
		Andersheid			Aftasten		opvoeding
	Autonomie	Psychiatrie			Moraliteit	Plicht	
		Vertrouwen			Rolduiding	Financieel	
		Initiatief			Wederkerigheid	interesse	
		Maatje				plezier	
	Eindigheid	Commitment				zingeving	
		Einde van relatie				zorg	
		Eindigheid van relatie biedt rust			Zorg	aanpassen omstandigheden	
	Ervaring	Tijdelijkheid				actie	
		Bijdrage				appèl	
		Bewondering				buiten cirkel	
		Bubbel				ervaringskennis	
		Dankbaarheid				karakter	
		Kwetsbaarheid				Mensbeeld	
		Leerproces				motivatie	
		Perspectief				opoffering	
		Verleden				plicht	
		Formaliteit		Betrekt eigen netwerk			
	Eigen cirkel betrekken				Motivatie	Moraliteit	Plicht
	Kring betrekken bij relatie						Zorg
	Kaders					Motivatie	Achtergrond
	Thuis afspreken						Herkenning
	Transparantie						Informatie
	Veiligheid						Intersectionaliteit
	Veiligheid maatjesproject						Karakter
	Zelfbescherming						Maatschappij
	Grenzen			Financien			
	Houding	Open houding					Plezier
		Openstaan voor ander				Proces	
		Oprechte interesse			Organisatie	Betrokkenheid bij	
Kwaliteit	Informeel/vertrouwd			Klik			
	Klik			Uniciteit			
Positie	Afhankelijkheid			Veiligheid			
	Bubbel		Randvoorwaarde	Anderen			
	Gelijkwaardig vs financiën			Flexibel			
	Gelijkwaardige houding			Informatie			
	Gemeenschappelijkheid			Kosten-baten			
	Hiërarchie			Momentum			

Sensitizing concept	Hoofdcode	Subcode	Sensitizing concept	Hoofdcode	Subcode
Relationaliteit	Relatiedefinitie	Scheve positie	Motivatie		Persoonlijk
		Zorggeven vs ontvangen			Tijdsbalans
		Bubbel			Transparantie
		Formele rollen		Wederkerigheid	Relatie
		Gewoonheid		Wereldbeeld	Dochter
		Juridische status			Verbreiding
		Loyaliteit			Werkomgeving
		netwerk		Zelfontwikkeling	Eigen gewin
		Rolmodel /educatie			Uitdaging
		Vrijwilligheid			Zelfgerichtheid
		Autonomie			Zelfbescherming
		Doelmatig		Zingeving	Routine
		Plicht - maatje			Wederkerigheid
	Plicht - organisatie	Zorg	Bijdrage		
	Presentie		Geen voorkeur		
	Rolmodel		Opvoeding		
	Toewijzing maatje		Teruggeven		
	Vormgeving				
	Wederkerigheid	Anderbelang	Druk	Andersheid	Kwetsbaarheid
		Intermenselijk			Onbekendheid
Stimulans		Onmacht			
Wederz afhankelijkheid		Onmacht			
Zelfbelang		Relatie			
Vrijwilligerswerk	Consequentie	bewustwording	Begeleiding	Aanwezigheid	
		Serendipity		Waardering	
	Organisatie	Begeleiding	Consequentie	bewustwording	
		Zorgvuldigheid	Grenzen	Contact	
		Waardering		Financiën	
	Persoonlijk	Betrokkenheid		Grenzeloos	
	Randvoorwaarde	Tijdsbalans		Netwerk	
	Rol		Morele druk	Tijdsbalans	
	Wederkerigheid	Zelfbelang / betekenis		Relationele druk	Verantwoordelijkheid
					Complexiteit taken
					Denken vanuit maatje
					Maatje
					Onzekerheid capaciteit
					Onzekerheid rol
					Problematiek
				Zelf	
		Rolduiding	Emotionele betrokkenheid		
			Financieel		
			Persoonlijk		

Reflexief logboek

Extract, 01-05-2022. Lang en hard gewerkt om het methodische gedeelte van de opzet af te ronden. Ter afwisseling nagedacht over de opmaak en de vormgeving. Erg blij om uit te kunnen wisselen met Martine. Voel me wat minder alleen in deze worsteling. Erg blij om ook een definitief besluit gemaakt te hebben over de methode IPA. Aantal goede voorbeelden gevonden van deze methode zodat het gemakkelijker was om het methodische gedeelte uit te werken. Begonnen aan een reflexief logboek om mijn ervaringen over het onderzoek te kunnen uiten, mijn positionering te duiden en meer helder te krijgen wat er moet worden gedaan.

Enkele reflecties codeerproces

- Margaret Urban Walker is mogelijk een optie voor morele duiding van hiërarchische positie vrijwilliger ten opzicht van maatje
- Vrijwilligerswerk lijkt bijvangst, voor nu behouden. Misschien later toepassen.
- Tijdens codeerfase wordt duidelijk dat 'zorg' beperkt gecodeerd is, maar vervat is in 'relationaliteit', motivatie, en druk

Interview 1, onderdeel ‘relationaliteit’, hoofdcode ‘wederkerigheid’, subcode ‘zelfbelang’

Opmerking: Geen

Transcript: "Ik heb ook mijn behoeftes en ik hoef niet volledig mijn behoeftes aan te passen op zijn limieten. Dus als ik ergens ga drinken op een terrasje en we willen een tweede kop koffie, dan zegt hij, van ja, dat kan, ga ik drink wel kraanwater.. want ik kan.. Ik heb niet meer geld.. ja sorry.. maar dat haalt ook bij mij de plezier weg en dan denk ik: nee.."

Interview 2, onderdeel ‘zorg’, hoofdcode ‘zorg’, subcode ‘appèl’

Opmerking: Verbinding met theorie: Gilligan (1985) beschrijft in haar boek Een ander geluid een relationeel mensbeeld waarin het individu bestaat uit een web van menselijke betrekkingen. Morele verantwoordelijkheid volgt uit deze relaties. Om dit web van menselijke verbondenheid in stand te houden is het noodzakelijk open te blijven staan voor de (noden van de) ander.

Transcript: "Je gaat erheen omdat die ander.. ja, een zorgappèl doet.."

Interview 3, onderdeel ‘druk’, hoofdcode ‘andersheid’, subcode ‘relatie’

Opmerking: Andersheid hoeft niet tot afstand te leiden; verbinding in het kennen van / de relatie. Door de relatie kan ze over de andersheid heenstappen.

Transcript: "Oh.. enorm onmachtig.. ja.. ja.. absoluut.. zeker... en.. ik vind niet voor vervelend voor mij.. ik vind.. ik vind dat geen reden om niet te gaan... ik.. ik heb ook niet.. nooit gedacht.. oh wat naar.. volgende keer kom ik niet of zo.. of ik kom alleen maar als.. als ze uit de psychose is... nee, dat.. dat ik dat.. dat heb ik nooit gedacht.."

Interview 4, onderdeel ‘motivatie’, hoofdcode ‘wereldbeeld’, subcode ‘verbreding’

Opmerking: Geen

Transcript: "maar het allemaal vrij.. ik... ik verzin dingen.. ik bedenken dingen.. ik spreek allerlei hotemetoten en beleidsmensen en wethouders en zo.. maar gewoon de mensen zelf.. hè.. daar heb ik gewoon eigenlijk weinig contact mee... (...) niet hoor, want zo is het ook weer niet... ik zoek het wel op.. maar daar staat ook (...) en toen hadden we natuurlijk ook al corona.. waarbij ik gewoon heel erg veel, net zoals de rest van Nederland thuis aan het werken was.. en af en toe me afvroeg... of het wel zo simpel was waar ik mee bezig was... haha.. met al die beleidsstukken.."